

Katarina Spehnjak

ORGANIZIRANOST I OBLICI DJELOVANJA
NARODNOG FRONTA HRVATSKE
1945—1953. GODINE

Organiziranost i oblici djelovanja Narodnog fronta Hrvatske 1945—1953. godine

KATARINA SPEHNJAK

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

Zadatak je ovog rada da istakne obilježja organizacijskog djelovanja Narodnog fronta Hrvatske u razdoblju 1945—1953. godine.

Pri praćenju globalnog razvoja organizacija NFH u spomenutom periodu ne analiziraju se ni politički aspekt djelovanja, ni politički uvjeti rada te organizacije općenito, ukoliko nisu u vezi s programskim konceptom NF. Cjelovita problematika NFH bit će predmet drugog rada. Istraživanje, također, nije obuhvatilo djelovanje AFŽ-a i USAOH-a, jer su te organizacije u promatranom razdoblju, iako organizacijski vezane uz Narodni front, imale svoju političko-organizacijsku samostalnost izraženu prvenstveno u vlastitim programima rada i akcija. Djelovanje ostalih kolektivnih članova Fronta — HRSS-a i Glavnog odbora Srba — analizirano je tek onoliko koliko je vezano za rad organa i organizacija NF Hrvatske. Istraživanje se završava 1953. godinom kao bitnom odrednicom u periodizaciji poslijeratne historije Jugoslavije. U to se vrijeme na političko-programskoj razini dovršava kao cjeloviti koncept projekcija novih društvenih odnosa utemeljenih na samoupravljanju. Radničko samoupravljanje, demokratizacija vlasti i transformacija uloge Partije u društvu činioci su koji uvjetuju i političko-organizacijske izmjene u konceptu Narodnog fronta, koji je izložen na njegovom Četvrtom kongresu, 1953. godine.

Analiza je osnovana na proučavanju arhivskih i objavljenih dokumenata Narodnog fronta i Komunističke partije Hrvatske iz spomenutog razdoblja.

Prvo se izlaže razvoj organizacijskog koncepta Narodnog fronta a zatim se analiziraju obilježja djelovanja organizacija NFH u kraćim razdobljima — utemeljenim na razlikovanju »modela«.

I

1. Na Prvom, konstitutivnom kongresu Narodnog fronta Jugoslavije, 5—7. srpnja 1945. godine koji je imao velik politički značaj, zbog prilika u kojima se održavao, usvojena su osnovna programska i organizaciona načela. U Osnovnim organizacionim načelima, u 16 članova, utvrđeni su: cilj djelovanja,

sastav organizacije, dužnosti članstva, organizacijska struktura.¹ Organizacija Narodnog fronta definirana je u tim načelima, koja su zamjenjivala statut, kao »općenarodni antifašistički demokratski pokret« (čl. 1). Članstvo u Frontu bilo je uvjetovano prihvaćanjem programskih načela NFJ — demokratski i antifašistički utemeljenih — a moglo je biti pojedinačno i kolektivno.² Obveza članstva bila je uključenost u rad jednog od odbora Fronta, što znači da su svi članovi organizacije NFJ bili — u statutarnom smislu — pojedinačni. Članarina se plaćala ovisno o materijalnim mogućnostima, imajući tako više simbolični značaj, a svi članovi organizacije imali su članske knjižice, koje su izdavali zemaljski odbori.

U strukturi organizacije, prema osnovnim načelima, postojali su federalni i savezni organi. Najviši organi na razini republika odnosno DFJ bili su kongresi Narodnog fronta, na kojima su birani rukovodeći organi. Savezni odbor (150 članova) kao najviši rukovodeći organ između dvaju kongresa (kcji se imao održavati jednom godišnje) činili su članovi Narodnog fronta iz federalnih jedinica i delegirani predstavnici svih učlanjenih grupa i stranaka (čl. 7—8). Kongres je birao i Izvršni odbor od 60 članova te sekretarijat Izvršnog odbora NFJ od 9 članova.³

Strukturu organizacije u republikama utvrđivali su svojim statutima kongresi Fronta federalnih jedinica.

Prvi kongres Narodne fronte Hrvatske, u toku svoga rada 13—15. listopada 1946. u Zagrebu, usvojio je i prvi Statut NFH. Govoreći o prijedlogu Statuta, Zvonko Brkić, član Izvršnog odbora, istaknuo je da su neposredna programska i organizaciona načela Fronte Hrvatske, na kojima je ona temeljila svoje djelovanje u narodnooslobodilačkoj borbi, usvojena još u lipnju 1944. godine. U cilju širokog demokratskog okupljanja načela toga privremenog Statuta bila su neposredna, kratka i jasna: »Sve odbore Fronta bira neposredno narod. Cijelo selo na čelu sa predsjednikom, tajnikom i blagajnikom pred-

¹ Narodni front Jugoslavije, Program i statut, Osnovna organizaciona načela Narodnog fronta Jugoslavije, izd. »Vjesnik«, bez mj., 1945, 13—17.

² Prijem u članstvo kolektivnih članova i isključenje obavljali su najviši rukovodeći savezni, odnosno zemaljski organi, ovisno o širini i značaju organiziranosti stranaka i grupa (čl. 13). Grupe i stranke zadržavale su svoju političku posebnost, naravno uz pretpostavku prihvaćanja osnovnih programskih i organizacijskih načela (čl. 14).

³ Prvi je kongres za predsjednika Saveznog odbora NFJ izabrao Josipa Broza Tita, za potpredsjednike: Miloša Moskovljevića, Franju Gažija, Josipa Vidmara, dra Vojislava Kecmanovića, Dmitri Vlahova i Miloša Rašovića. Sreten Žujović izabran je za generalnog tajnika, a dr Zlatan Sremec za drugog tajnika, dok su za ostale članove tajništva izabrani: dr Dragoljub Jovanović, Vasa Čubrilović, Bane Andrejev, Mitar Rakić, Jože Rus, Marijan Stilinović i Vladimir Simić. U Izvršni odbor izabrani su: Edvard Kardelj, Vladimir Bakarić, Andrija Hebrang, Moša Pijade, Blažo Jovanović, Boris Kidrič, Milovan Đilas, Aleksandar Ranković, Lazar Koliševski, Todor Vujanović, dr Blagoje Nešković, Edvard Kocbek, dr Ivan Ribar, Marko Vujačić, Peko Dapčević, Sava Kosanović, Jaša Prodanović, dr Ivan Šubašić, Sreten Vukosavljević, Akif Leš, Tomo Koturec, Mihajlo Apostolski, Rato Dugonjić, Đuro Pucar, Sulejman Filipović, Bogomir Brajković, Marijan Breclj, Miha Marinko, Franjo Ljube, Nuredin Daut, Emanuel Čučkov, dr Sveta Živković, Jovan Veselinović, Rifat Beriša, Mihajlo Đurović, Koča Popović, Vlado Zečević, Spasenija Babović, Đuro Salaj, Rade Pribičević, Frane Frol, dr monsig. Svetozar Rittig, Duško Brkić, Vicko Krstulović, Stjepan Prvčić.

Plenum Saveznog odbora činilo je još 9 članova NF iz Srbije, 10 iz Hrvatske, 18 iz Bosne i Hercegovine, 16 iz Slovenije, 18 iz Crne Gore, 20 iz Makedonije, te po jedan predstavnik Republikanske, Narodne seljačke stranke, Saveza zemljoradnika, Socijalističke stranke HRSS, AFŽ, USAOH, JSRNJ. — Usp. Narodni front Jugoslavije..., str. 19—21.

stavlja jedan odbor. Svaki čovjek — spreman da pomaže narodno-oslobodilačku borbu mora biti obuhvaćen u Narodno-oslobodilačkoj fronti.«⁴ U uvjetima oslobođene zemlje i drugačijih zadataka bila je prilika i potreba da Fronta Hrvatske preciznijim statutarnim načelima razradi organizacijsko ustrojstvo. Zadatak da se Fronta i statutarno učvrsti, kao organizacija i pokret koji se dokazao po svom političkom značenju u narodnooslobodilačkoj borbi, proizlazio je i iz toga što su politička realnost i zahtjevi bili u to vrijeme takvi da, kako je rekao Z. Brkić [...] »izvan Fronte nema ni demokracije, a ni demokratskih grupa« i da jedino i samo Fronta danas predstavlja političku organizaciju koja je garancija za jedinstvo naroda, sigurnost zemlje, njezinu sreću i blagostanje« — te je »svakom poštenom građaninu naše zemlje mjesto u Narodnoj fronti«.⁵

Statut NFH imao je 19 članova, bio je nešto opsežniji nego Osnovna organizaciona načela NFJ na kojima se temeljio, jer je detaljnije razradio organizacijsku strukturu Fronte Hrvatske kao zemaljske organizacije. U prvom članu bilo je razrađeno ime, značaj organizacije i ciljevi njezina djelovanja.⁶ Statutom je bilo propisano da »članom može biti svaki pošten i slobodoljubivi građanin« (čl. 2) koji uživa sva građanska i biračka prava, ukoliko radi u nekom odboru Fronte kao aktivist. Aktivisti NFH bili su članovi svih odbora; »biti aktivist Narodne fronte je naročita čast i nalaže veće dužnosti sa većom odgovornošću« (čl. 16). Struktura i organi Fronte bili su razrađeni članovima 5—13; najviši organ NFH bio je Zemaljski kongres koji je na svom zasjedanju (u vremenu ovisno o potrebi) birao Zemaljski odbor do 200 članova, predsjedništvo (35—50 članova) i tajništvo (5—7 članova). Zemaljska frontovska organizacija sastojala se od oblasnih, okružnih, kotarskih, gradskih, rajonskih i osnovnih organizacija. Rukovodeći organi oblasnih i okružnih organizacija bili su odbori od 100 do 200 članova, predsjedništva od 20 do 30 i tajništva od 3 do 7 članova. Kotarski, gradski i rajonski odbori bili su znatno manji (70—100 članova) kao i predsjedništva (15—20) i tajništva (3—5 članova). Kao osnovni oblik organiziranja postojala je osnovna organizacija Fronta u mjestu (selu, ulici, bloku) koja je imala skupštinu kao najviši organ, te birala odbor kao rukovodeći organ. Statutom je bila predviđena mogućnost da odbori formiraju svoje pomoćne organe u obliku sekcija, aktiva, odjeljenja, odbora i sl. Status pojedinačnih i grupnih članova bio je reguliran u duhu osnovnih organizacionih načela NFJ.

2. Razrađenija koncepcija organizacije Narodnog fronta vezana je uz Drugi kongres NFJ (26. i 27. rujna 1947) koji se održavao u složenim prilikama i u međunarodnoj politici, i u unutrašnjopolitičkim problemima i nastojanjima nove Jugoslavije. Dovođenje obnove zemlje, oživljavanje proizvodnje, još prisutno pitanje opskrbe i prehrane stanovništva, problemi međunarodnog tret-

⁴ *Vjesnik*, 16. studenog 1946. godine. — Odlukom Izvršnog odbora JNOF-a Hrvatske o osnivanju odbora organizacije utemeljuju se organizacijsko ustrojstvo i odnosi. Odbori su birani na razini općine, kotara, grada, okruga i oblasti, s rasponom sastava plenuma do 70 članova, izvršnih odbora do 12, pri čemu se nije zahtijevalo kruto pridržavanje uputa već ponašanje ovisno o prilikama, sa osnovnom zadaćom da odbori »stvarno mogu uspješno djelovati kao politička rukovodstva na svom području« — usp. Jedinствена народноослободилачка фронта i Narodna fronta u Osijeku i kotaru Osijek 1944—1953, Odabrani izvori, Osljeđ 1975, dok. 4, str. 28.

⁵ *Vjesnik*, 16. studenog 1946. godine.

⁶ Isto.

mana nove Jugoslavije, završetak bitke protiv unutrašnje »reakcije« i mnogi drugi, ali prije svega ulazak u plansku privredu prvim Petogodišnjim planom, elementi su koji su obilježavali vrijeme u kojem se kongres održavao. Izvršenje Petogodišnjeg plana, kao odgovor na neka od spomenutih pitanja, i realizacija koncepcije osnovne političke snage KP postali su globalni zadatak cijele države i stanovništva, osobito Narodnog fronta u političko-mobilizacijskom smislu. Ta organizacija koja je realizirana kao pokret — najmasovnija i autoritativna politička snaga nove Jugoslavije — dobila je na tom Kongresu novi koncept, vezan naravno za pravac društvenog razvoja izražen u Planu. Titov referat (»Narodni front kao općenarodna politička organizacija«) sažeo je ovu tendenciju: »Ne samo politička, nego i ekonomska struktura naše zemlje isključuje mogućnost postojanja brojnih političkih partija sa starim programima i starim shvatanjima [...]. Jedinствени ekonomski program zahtijeva i političko jedinstvo.«⁷ Govoreći o raznim iskustvima stvaranja NF i njegova razvoja u različitim zemljama (uz tezu da je u ostvarivanju izvornih načela narodnofrontovske politike presudna bila uloga onih NF-ova u kojima je najutjecajnija snaga bila KP) Tito je, obrazlažući novi koncept NFJ, ocijenio njegov dotadašnji razvoj i političku fizionomiju ubuduće. Prema njemu, svi oblici frontovskog organiziranja, ponikli ovisno o uvjetima u svakoj zemlji, stupnjevito se razvijaju, ali »[...] oni mogu samo u tom slučaju biti od pune važnosti za unutrašnji razvitak u svakoj zemlji, ako se postepeno pretvaraju u jednu jedinstvenu opštenarodnu organizaciju u cilju efikasnijeg rješavanja svih problema u zemlji — političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i tako dalje. To jest, oni se razvijaju do tog stepena dok ne postignu jedan jedinstveni program po svim pitanjima unutrašnjeg života.«⁸

Govor o jedinstvu NFJ u političkom smislu i o njemu kao novom tipu političkog organiziranja nasuprot starom tipu političkog djelovanja; »strančarenja«, mogao se vezati uz u to vrijeme zaista postignuto političko jedinstvo NFJ. U to vrijeme zaustavljen je pokušaj formiranja tzv. seljačkog bloka u Frontu nasuprot Komunističkoj partiji ili zajedno s njom u smislu podjele vlasti dra D. Jovanovića kao nosioca te tendencije,^{9a} a u Frontu je nastavljena politička diferencijacija — na prihvaćanju Plana kao temeljnoga političkog pitanja — sa sličnim shvaćanjima.

O odlučnoj vezi između ostvarenja zadataka Petogodišnjeg plana i uloge Fronta govorio je na Kongresu dr Vladimir Bakarić (»Narodna fronta Jugoslavije u vezi sa Petogodišnjim planom i organizaciono pitanje«) pri čemu je naglasio ulogu viših rukovodstava Fronta u inicijativnom pristupu izradi i realizaciji plana: »Savezni i zemaljski organi Narodne fronte zadovoljili su se ponajčešće time, da budu samo pomoćni organi narodnih vlasti u ispunjenju Plana, da pomažu organizacije pojedinih kampanja, pojedinih radova, da pomažu političkim objašnjavanjem, vođenjem statistike i tako dalje, a

⁷ *Vjesnik*, 28. rujna 1947. godine.

⁸ Isto.

^{9a} Vrhovni sud NR Srbije, 8. listopada 1947. godine, izrekao je presude dru Dragoljubu Jovanoviću i ing. Franji Gažiju, političkim zastupnicima ideje stvaranja »seljačkog bloka«, u skladu sa čl. 2 stavom I Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države. Bili su optuženi za vezu sa stranim obavještajnim službama, suradnju s jugoslavenskom političkom emigracijom i organizirano djelovanje u cilju podrivanja ustavnog poretka. Osuđeni su na 9, odnosno 5 godina zatvora s prisilnim radom.

dosta rijetko su stavljali i svoje pojedine izolirane, pa i slučajne prijedloge u toku izrade Plana ili njegovog izvođenja.«⁹

Osnovni politički zadatak Fronta — Petogodišnji plan — trebalo je realizirati masovnim zalaganjem članstva i mobilizacijom cijelog naroda za ispunjenje Plana i njegovih zahtjeva: produkcijskih, investicijskih, ostvarenja radne i planske discipline, novatorstva, takmičenja, štednje u svim oblastima, osobito u poduzećima, obnove porušenih naselja, sjetve i otkupa, snabdijevanja (koje je bilo osobito važno u vezi s uvjetima ostvarenja plana u industriji, zbog golemog priliva radnih masa, što je povećavalo obveze u racioniranom snabdijevanju u gradovima, a one su bile veće no što je tada bila proizvodnja hrane).¹⁰

Pretpostavke za ostvarenje tih zadataka bile su: učvršćenje organizacija NF, osobito osnovnih organizacija kao primarnog mjesta političke aktivizacije za ostvarenje Plana, zatim uvođenje sistema rada organizacija u smislu planiranja djelatnosti, kao novi način djelovanja u duhu kongresne parole, »Manje proslava i besplodnih sastanaka a više rada«, te općenito, pojačani agitaciono-propagandni rad (pomoću mreže organa), što je Kongres usvojio kao osnovnu djelatnost Fronte u narednom razdoblju. Statut NFJ, prema novom konceptu, imao je da izradi novoizabrani Savezni odbor.¹¹

Na ostvarenju Plana uskoro djeluje čitav sistem mehanizama političkog i državnog ustrojstva i subjekata. Ono kao prvorazredno političko pitanje postaje odlučnim; na njemu se dokazuje, i patriotizam uopće, i onaj nove vrste, socijalistički; realiziranje Plana masovno aktivizira i angažira sve političke subjekte. O političkom značenju Plana na sjednici Saveznog odbora, 19. lipnja 1948, rečeno je: »Petogodišnji plan privrednog razvitka naše zemlje predstavlja etapu u historiji naših naroda. On je logičan nastavak naše narodne revolucije izvršene u pobjedonosnom Oslobođilačkom ratu. Petogodišnji plan obezbjeđuje nacionalnu nezavisnost naše zemlje, podiže našu zemlju iz zaostalosti i stvara uslove za materijalno blagostanje radnog naroda, s druge strane on zahtijeva velike napore, bitku sa zaostalošću, ostacima prošlosti, savladivanje ogromnih teškoća. I po jednom i po drugom, i po ciljevima koje postavlja plan i po načinu njegovog izvršenja, on je jedna gigantska bitka, slična herojskoj borbi našeg naroda u ratu.«¹²

Parole o nezavisnosti zemlje i podizanju iz zaostalosti bile su vrlo realno utemeljene i nisu tek općenita mobilizacijska formula u uvjetima zategnutih odnosa i za »Zapadom« i sa »Istokom«; razvoj vlastite industrije i opskrba

⁹ *Vjesnik*, 29. rujna 1947. godine.

¹⁰ Isto. — U Rezoluciji kongresa istaknuto je da je Front »predstavnik i nosilac demokracije novog tipa, istinske narodne demokracije. On je novi oblik političkog života, neophodan našem novom društvenom uređenju i ostvarenju jedinstvenog ekonomskog programa« — te da u cilju ostvarenja osnovnog zadatka Fronta — Plana — treba razviti i učvrstiti osnovne organizacije »radi obuhvaćanja u čvrstoj organizaciji Narodnog fronta svakog onog, koji prihvata njegov program i hoće da radi na njegovom ostvarenju« — pri čemu svaka organizacija radi na — »provođenju određenog čvrstog programa rada«.

¹¹ U novo predsjedništvo SO NFJ izabrani su: Josip Broz Tito, predsjednik, Milovan Đilas, Vladimir Simić, Franjo Gaži, Đuro Pucar, Josip Vidmar i Dmitar Vlahov, kao potpredsjednici. Za generalnog sekretara izabran je Sreten Žujović, za drugog sekretara Milo Jovičević, a za članove sekretarijata: dr Zlatan Sremec, Jože Rus, Bane Andrejev, Milan Popović i Marijan Stilinović. U Izvršni odbor izabrano je 38 članova.

¹² *Petar Stambolić*, Izvještaj o radu Narodnog fronta, *Borba*, 20. juna 1948.

stanovništva veoma su konkretno¹³ utemeljeni politički zadaci. Mobilizirati sve moguće snage za njihovo ostvarenje, bez ikakvih sumnji,¹³ bio je imperativ toga vremena.

Ostvarenjem planova rada NF, koji su bili dopuna državnih planova, trebalo je podići socijalističku svijest radnih ljudi, jedinstvo masa i osnažiti samu organizaciju Narodnog fronta. U tom cilju organizacije Narodnog fronta, od savezne do kotarskih, morale su učvrstiti svoj aparat: »Kod svih glavnih odbora u republikama formirane su sekcije za pojedine grane djelatnosti Fronta: za agitaciju i štampu, za kulturno-prosvjetni rad, socijalno-zdravstveni, organizaciono-tehnički, i opći. Slična organizacija stvorena je i kod kotarskih i gradskih odbora Fronta. Zadatak ovih sekcija je da razrađuju pojedina pitanja iz svoje oblasti, kako bi rukovodstva Fronta pružila efikasniju pomoć nižim organizacijama i pravilno usmjerila njihov rad.«¹⁴

Radi koordiniranja rada bilo je odlučeno da se iz frontovskih odbora »zaduži« jedan član za rukovođenje aparatom, što je bio njegov jedini zadatak. Usvojeni zaključci trasirali su najvažnije polje rada Fronte: pomoć narodnoj vlasti u opskrbi stanovništva, realizacija planiranog otkupa, poticanje razvoja zadruštva i unapređenje poljoprivrede, mobilizacija radne snage za industriju, podizanje političke svijesti u duhu socijalističkih načela uz pomoć i razvoj štampe kao »moćnog političkog i organizacionog faktora«, te organiziranje dobrovoljnih radnih akcija u svim područjima značajnim za Plan. Primjena i usavršavanje evidencije i statistike — kao načina rada organa i organizacija NF — bili su također jedan od značajnih zadataka organizacija NF.

Politički koncept Fronta koji se u to vrijeme oblikuje vezan je, dakle, za unutrašnje faktore, u smislu realizacije primarnih društvenih zadataka, ali i vanjske; uz sukob sa zemljama Informacionog biroa na čelu sa SSSR-om. U članku Moše Pijade: »Sistem (mehanizam) narodne demokratije u Jugoslaviji«, objavljenom u »Borbi«, 12. lipnja 1948, izložena je koncepcija narodne vlasti u Jugoslaviji, uz naglasak na njenim specifičnostima u odnosu na tadašnje sisteme i modele. Izlaganje je sročeno kao odgovor na optužbe IB koje u javnosti još nisu bile poznate, niti se u tekstu određeno spominju. Služeći se citatima iz »Pitanja lenjinizma« J. V. Staljina u vezi s tim kako Partija ostvaruje diktaturu proletarijata M. Pijade kaže:

»Upitajmo se sad koje su 'poluge' i 'transmisije' i 'usmjeravajuće sile', kakva je struktura, 'mehanizam', 'sistem' narodne demokratije kakva je izgrađena u našoj zemlji? Koje organizacije sačinjavaju taj sistem?« — te polazi od narodnih odbora kao osnovne i izvorne forme naše narodne demokracije (koja je oblik diktature proletarijata), zatim nabroja sindikate, zadruge svih vrsta, omladinske organizacije, Antifašistički front žena i Narodni front, koji je — »masovna politička organizacija radnog naroda sela i grada, koji u sebi okuplja i sve druge masovne narodne organizacije i sve demokratske građane

¹³ Na tom Plenumu govorilo se o djelovanju visokih funkcionara u Frontu, vladi i njihovom »štetočinskom djelovanju« — Sretenu Žujoviću i Andriji Hebrangu, za koje je rečeno da su, između ostalog, ali prvenstveno, izražavali sumnju u mogućnost ostvarenja Plana, i u njegovu realnost s obzirom na planirane zahvate, i mogućnost realizacije u smislu osnovnih proizvodnih subjekata. Njihovo djelovanje, kao ministra za industriju i predsjednika planske komisije, rečeno je na Plenumu, pridonijelo je tome da su mnogi planirani poslovi ostali nezapočeti i sl.

¹⁴ Isto kao bilj. 12.

koji aktivno učestvuju u izgradnji socijalizma. On je jedinstvena opštenarodna politička organizacija čiju jezgru i osnovno rukovodstvo sačinjava Komunistička partija. Narodni front je oblik saveza radnika, radnog seljaštva i radne inteligencije, nužni, posebni oblik toga saveza u narodnoj demokratiji. On je u čvrstu organizaciju oformljeni savez komunista i vanpartijskih masa trudbenika grada i sela. On uvlači milionske mase trudbenika grada i sela u svestan i aktivan rad na izgradnji socijalizma i u upravljanje državom. On ostvaruje vezu između radnih masa i narodnih odbora i ostvaruje široku kontrolu trudbenika nad organima narodne vlasti.« Komunistička je partija, kaže M. Pijade, kao avangarda radničke klase, »osnovna rukovodeća snaga i usmeravajuća sila masovnih državnih i društvenih organizacija radnog naroda grada i sela«. Njena je rukovodeća uloga — nesumljiva i nitko je u Frontu i ostalim organizacijama ne dovodi u pitanje.¹⁵ Težnja ka formaliziranju koncepta Fronta kao transmisije dobila je naravno svoj izraz i na Petom kongresu KPJ; gdje su, kao organizacione forme rada Partije s masama, istaknute na prvom mjestu »frontovske konferencije«, pomoću kojih se imala obavljati mobilizacija širokih narodnih masa, i pomoću kojih Partija »prenosi i objašnjava svoju političku liniju i vaspitava mase u duhu ideja socijalizma« — ali Partija u njima i »[...] sluša i glas masa, proverava i kontroliše pravilnost svoga rada [...]«.¹⁶

Ističući tradicije Fronta u NOB-u: aktivno pomaganje NOP-a, stvaranje organizacija odozdo, jedinstvo svih članova bez partijskih antagonizama, i ulogu KP kao rukovodeće snage, Edvard Kardelj je na Kongresu rekao da se Front pokazuje »izvanredno snažnim i pogodnim organizacionim instrumentom u borbi za socijalizam« jer »forma takve političke organizacije, kao što je Narodni front, kod naših masa [...] jako olakšava razbijanje ostataka organizacione povezanosti starih reakcionarnih partija na terenu« — ističući istodobno da je Front »škola širokih narodnih masa za socijalističku izgradnju«.¹⁷

Titov govor na Trećem kongresu NFJ, 9—11. travnja 1949, sažeo je svu ozbiljnost situacije u kojoj se zemlja nalazila: pogoršani odnosi i sa zemljama Istoka i Zapada doveli su do političko-ekonomske blokade zemlje, koja se upustila u velike zahvate u privredi (Petogodišnji plan, rekonstrukcija poljoprivrede) a opskrba i prehrana stanovništva bili su joj još uvijek akutno neriješeno pitanje.¹⁸ U takvoj je situaciji vrlo uvjerljivo zvučala Titova mo-

¹⁵ *Borba*, 12. juna 1948. godine.

»Rukovodstvo Komunističke partije u njemu — kako u vreme rata, tako i u posleratnom periodu — bilo je uvek očigledno, opštepriznato i nije ni od čije strane poricano. Partija se u tom širokom opštenarodnom pokretu, koji je njeno sopstveno delo, nije nikada rasplinjavala, nikada gubila, niti je takva opasnost ikada postojala. Nema nijednog člana Narodnog fronta, bio on pojedinac ili organizacija, koji nije svestan osnovne rukovodeće uloge Komunističke partije [...]« — isto.

¹⁶ *Aleksandar Ranković*, Izveštaj o organizacionom radu, V kongres Komunističke partije Jugoslavije, izveštaji i referati, Kultura, 1948, 218.

¹⁷ *Edvard Kardelj*, Komunistička partija Jugoslavije u borbi za novu Jugoslaviju, za narodnu vlast i socijalizam, V kongres..., 394—398.

¹⁸ Godine 1948/9. više od 50% vanjskotrgovinske razmjene Jugoslavije obavljalo se s SSSR-om i zemljama narodne demokracije, a uvoz iz njih premašivao je 49%. Kako je Jugoslavija još uvijek morala uvoziti osnovne životne namirnice (1946. čak 58,4%) političko-ekonomska blokada nakon Rezolucije IB, te loši odnosi sa zemljama Zapada, učinili su situaciju u zemlji vrlo složenom. — Usp. Drugi plenum CK KPJ, Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948—1952), Izvori za istoriju SKJ; Beograd 1985, 702.

bilizacijska poruka, da nam je »jedinstvo naroda potrebnije nego ikada ranije«. ¹⁹ Vezivanje rekonstrukcije poljoprivrede i provođenja Petogodišnjeg plana u mobilizacijskom je smislu Frontu i ostalim »mehanizmima« narodne demokracije donijelo još jedan od prvorazrednih političkih zadataka; stvaranje seljačkih radnih zadruga od kojih se očekivalo da postanu prave tvornice za proizvodnju svih vrsta poljoprivrednih proizvoda. ²⁰

U Titovom se referatu naglašava da je cilj povećanje industrijskog stanovništva i smanjenje seljačkog, ali s tendencijom da se povećavaju sjetvene površine i stočni fond racionalnom organizacijom putem zadruga. Isticanje broja novosnovanih seljačkih radnih zadruga od Drugog plenuma CK KPJ do Kongresa NF — čak 2000 zadruga (ukupno ih je to vrijeme 3300) govori o hitnosti i silini te akcije, iako ne i o metodama njezine realizacije. O zadrugama se govori kao o bitnom političkom pitanju vezanom za obranu domovine, te se Frontu postavlja zadatak ostvarenje političkog jedinstva, razvijanje socijalističke svijesti i budnosti u neprijateljskom okruženju.

Na Kongresu NFJ sumirani su dotadašnji rezultati u organizacionom učvršćenju i reorganizaciji frontovskih organizacija, a posebno istaknut velik broj osnovnih organizacija kao adekvatnih formi rada u vezi s postavljenim zadacima. Kao pozitivno iskustvo istaknuto je planiranje rada organizacija Fronta što je osobito pridonijelo racionalnom korištenju radne snage na izgradnji raznih državnih objekata putem lokalnih radnih akcija ali i posebnih brigada NF. Te brigade počele su se formirati u toku 1948. godine na principu dobrovoljnosti za rad na određeno vrijeme na nekim većim investicijskim objektima, u rudarstvu i šumarstvu, u okviru državnoga planskog zadatka. Rad u njima plaćao se, a njihovo su opremanje manjim dijelom preuzimale niže organizacije a većim uglavnom kotarske organizacije, koje su se pojavljivale kao neposredni organizator. Uspješnost njihova rada isticana je kao primjer, norme su prebacivane u 1948. godini sa 129,5%.

Uočeno je značenje frontovske štampe kao sredstva agitacije u narodu. Organizacijske slabosti u proteklom razdoblju odnosile su se na stil rada općenito (da je uglavnom kampanjski odnosno »povremeni juriš«), na kvalitetu političkog djelovanja (slaba razina, prevladavalo je frazerstvo, nedostajala kritika i samokritika), na organizacijsko-tehničku opremljenost organa i organizacija (primitivno organiziranje radnih akcija, nevođenje evidencije i statistike i sl.). ²¹

Treći kongres NFJ usvojio je Programsku deklaraciju kojom utvrđuje da je program na kojem će Front ubuduće temeljiti svoje djelovanje — Program KPJ, jer Front nema drugih zadaća do onih u njemu naznačenih. To je

¹⁹ *Josip Broz Tito: Politički izvještaj, Treći kongres Narodnog fronta Jugoslavije, Beograd 1949, 6.*

²⁰ »Da bismo mogli izvršiti prvi naš zadatak, izgraditi našu industriju, izvršiti naš Petogodišnji plan i omogućiti izgradnju socijalizma, mi za naš rad na selu moramo naći pravilniji put, da ne bismo sjekli granu na kojoj sjedimo, što znači da razvitak socijalizma na selu mora ići paralelno s mogućnostima stvaranja namirnica za stanovništvo. Kad bi u našoj zemlji postojale mogućnosti za stvaranje rezervi, to jest, mogućnost za plaćanje namirnica inostranstvu tako da bismo mogli podmiriti ono što kulak ne bi dao, onda bi naša situacija bila drugačija. No, mi smo toliko siromašni da moramo računati sa svakim hektarom zemlje i zbog toga moramo izvršiti likvidaciju kapitalista na selu na najpogodniji način [...]« — Titov govor na Drugom plenumu CK KPJ, 69 — kao bilj. 18.

²¹ Usp. *Blagoje Nešković, Izvještaj o radu Narodnog fronta, Treći kongres...*, str. 58—73.

značilo da su potrebne i neke statutarne promjene, koje su od NF imale stvoriti — i radi realizacije prihvaćenih zadataka, i radi nastanka i djelovanja političkog jedinstva — organizaciju sa čvršćim odnosima, osobito u funkcioniranju. Usvojeni Statut NFJ oslikava u bitnom neke principe karakteristične za ustrojstvo KP; demokratski centralizam kao jedan od osnovnih principa uvodi u NF odnose koji dotada nisu postojali formalno (u stvarnosti tek sporadično): obavezno izvršavanje odluka viših organa, potčinjenost nižih organa, izbornost organa,²² disciplinirano izvršavanje obveza, »polaganje računa« od organa njihovim organizacijama i sl. Kao obavezan princip organiziranja usvojen je teritorijalni. U uvodnom dijelu Statuta naglašena je rukovodeća uloga Komunističke partije u Narodnom frontu, koji je definiran kao jedinstvena općenarodna politička organizacija. Osim pozitivnog određenja članstva u čl. 2. (»član Narodnog fronta jeste ono lice koje je navršilo 18 godina starosti, a priznaje programsku deklaraciju Narodnog fronta Jugoslavije, pripada jednoj od osnovnih organizacija Narodnog fronta i plaća članarinu«) uvedeno je i negativno, u smislu definiranja odnosa prema izgradnji socijalizma u Jugoslaviji (član NF »ne može biti pripadnik one političke organizacije ili struje čiji je program u suprotnosti sa programom Komunističke partije Jugoslavije, odnosno programom Narodnog fronta Jugoslavije, to jest čiji je program u suprotnosti sa interesima izgradnje socijalizma u Jugoslaviji«).

Prava i dužnosti članstva također su bile oštrije postavljene; član Fronta imao je pravo na kritiku, ali su mu dužnosti puno veće; bio je dužan »da svojim radom doprinosi uspehu Narodnog fronta u ostvarenju programske deklaracije Narodnog fronta Jugoslavije i da se pridržava odluke one organizacije Narodnog fronta kojoj pripada« (čl. 4).

U dotadašnjim se odnosima u organizacijama nije pažnja ni formalno ni stvarno posvećivala odnosu pojedinca prema odluci organa, već se mobilizacijski zastupao bilo kakav doprinos u radu organizacija Fronta, što sada, s obzirom na usvojene principe demokratskog centralizma, uspostavlja u organizacijama Fronta nešto o čemu se dotada nije govorilo — disciplinu i obaveznost.

Statut je propisao i čvršće unutrašnje organizacijske veze, te određenu obaveznost — od osnovnih do republičkih organizacija NF — u sastajanju, o održavanju plenuma, odnosno kongresa. Organizacione forme djelovanja (kao i strukturiranost organizacije uopće) Fronta koje su u proteklom periodu bile slične onima koje je imala Partija (komisije, aktivisti i sl.) sada su se potpuno uskladile s partijskima. U toku druge polovice 1948. i u 1949. provedena reorganizacija u Frontu, kojom su, između ostalog, kao obavezni oblici djelovanja, formirane komisije i uprave za određena polja djelatnosti, temeljila se na organizacionoj shemi djelovanja Partije, koja je usvojena na početku 1948. godine.

Struktura rukovodećih organa, odbora, uglavnom je ostala ista, osim što je uveden novi — nadzorni odbor koji se imao baviti kontrolom financijskog

²² U toku 1945, 1946. i 1947. godine izbor organa NF u skladu sa Statutom NFH iz 1946. godine bio je, u principu, neposredan, i to uglavnom javno, aklamacijom. U rujnu 1948. usvojenim Pravilnikom o izboru organa NF Hrvatske (kojim su se regulirali pojedinačni izbori za organe Fronta) tajnost izbora uvedena je kao princip; ali je osnovnim organizacijama ostavljena mogućnost da to obavljaju i dalje neposredno. U Statutu NFJ sa Trećeg kongresa predviđeno je također isto načelo.

poslovanja NF. Po novom statutu Savezni je odbor bio ovlašten za izbor Izvršnog odbora, što je u dotadašnjoj praksi i formalno bilo pravo kongresa. Treći kongres izabrao je Savezni odbor od 258 članova i Nadzorni od 42 člana.²³

3. Nova programska orijentacija KP na sredini 1950. godine, kao vizija i program novih društveno-ekonomskih i političkih odnosa, predstavljala je istodobno i kritiku nekih pojava i koncepata u dotadašnjoj političkoj praksi, to se osobito odnosilo na koncept Partije i rukovođenje masovnim organizacijama. U tom je smislu bilo i poznato Pismo CK KPJ od 22. lipnja 1950. god. upućeno centralnim komitetima republika u vezi s mjerama za decentralizaciju privrede i vlasti te novim metodama rada partijskih organizacija. Naglašeno je da politički rad u masovnim organizacijama mora zamijeniti dotadašnje rukovođenje, a kao stil rada valja primjenjivati objašnjavanje a ne komandiranje. U Pismu je kritiziran birokratizam općenito, ali i pojava njegova u radu kotarskih narodnih odbora, te istaknuta potreba osamostaljenja osnovnih organa vlasti.

Primjena tih uputa podrazumijevala je razdvajanje funkcija sekretara Partije i predsjednika narodnog odbora, ali je i dalje zadržana praksa da je partijski sekretar istovremeno i predsjednik NF na svim razinama.

Duh tih teza izražen je na konferenciji KPH u Zagrebu 1951. godine: »Partijska organizacija odvojena od masa ma kako bila teoretski jaka i ideološki čista ne može postići ciljeve koji stoje pred njom, jer su mase snaga koja jedina može ostvariti ideale Partije. Zbog toga je jedan od bitnih zadataka Partije da stalno razvija postojeće i pronalazi nove forme za organizaciju masa, da poboljša svoj rad i sistem rukovođenja u njima kako bi se rukovodeća uloga Partije osigurala — ne putem diktiranja nego putem objašnjavanja linije Partije [...].«²⁴ Značenje Fronta osobito je naglašeno po njegovoj masovnosti i potencijalu koje je dotada prilično potcjenjivano u Partiji, gdje su bila i raširena shvaćanja »da je Front reprezentativna (a ne radna) organizacija, neko nužno zlo koje partijskoj organizaciji (naročito na selu) zatrpanoj privrednim zadacima stvara suvišan posao, da je Front organizacija za rodoljube-vanpartijce, oko kojih komunisti moraju da gube vrijeme (pa se i zbog toga mnogi izvlače iz svakog posla u Frontu). Sva ova, kao i ostala nakaradna shvaćanja o Frontu svojstvena zaostalim partijskim rukovodstvima i organizacijama proističu iz podcjenjivanja rada sa masama, iz nepovjerenja u vanpartijce (što je u suštini nepovjerenje u radne mase...)« kao i toga što mnoge partijske organizacije svoje zadatke »provode direktno preko nekoliko članova KP, umjesto da na njima kroz Front i ostale masovne organizacije okupe, aktiviziraju i politički odgajaju radne mase.«²⁵ Proklamirana je obavezna djelatnost članova KP u Frontu (»jer time vrši političku djelatnost

²³ Na prvoj sjednici Saveznog odbora izabran je Izvršni odbor NFJ od 53 člana i njegov sekretarijat od 8 članova. U Predsjedništvo su izabrani: Josip Broz Tito, kao predsjednik, te Milovan Đilas, Vladimir Simić, Franjo Gaži, Josip Vidmar, dr Zaim Šarac i Dmitar Vlahov, kao potpredsjednici. Generalni sekretar bio je dr Blagoje Nešković, a sekretari: Svetozar Vukmanović, Josip Hrnčević i Milo Jovičević. — Usp. Treći kongres..., 119—125.

²⁴ Zvonko Brkić, Neposredni političko-organizacioni zadaci partijskih organizacija u radu s masama, referat na Drugoj zemaljskoj konferenciji Komunističke partije Hrvatske, Zagreb 1951, 30.

²⁵ Isto.

člana Partije»), kojega bi, da bi mogao odgovoriti novim zadacima masovnog političkog djelovanja, trebalo lišiti svih funkcija vlasti.

Na Trećem kongresu NFH, u travnju 1951, u političkom izvještaju V. Bakarića apostrofirana su osnovna društvena pitanja u 1949. i 1950. godini; industrijalizacija, rekonstrukcija poljoprivrede, te jedno važno političko — odnos prema društvenoj praksi u Sovjetskom Savezu. U ostvarenju planiranih zadataka u razvoju industrije, jedna je od otežavajućih okolnosti bila još uvijek nedostatak radne snage u industriji, a kao osnovni uzrok zastoja u rekonstrukciji poljoprivrede označeni su u Bakarićevom referatu organizacioni i kadrovski a ne politički razlozi. Nakon »booma« osnivanja seljačkih radnih zadruga u 1949. godini, taj se proces u 1950. osjetno usporio, uslijed loše organizacije rada i slabih kadrova u njihovim upravama. Oštra kritika birokratizma u SSSR-u bila je i svojevrsna samokritika pojava slične vrste u jugoslavenskim razmjerima, iako je ona u to vrijeme bila više općenita, sa sporadičnim konkretnim primjerima. U tom su se kontekstu i neki slabiji rezultati frontovskih organizacija objašnjavali istim uzrokom.

Kako je protekli period programski bio usmjeren na organizacijsko jačanje i učvršćenje frontovskih organizacija tako se i rad NFH ocjenjivao u tom smislu i s obzirom na njegove osnovne zadatke; političke i privredne. U oblasti agitacionog rada, kao osnovnog polja djelovanja u skladu s programskim opredjeljenjima, zaista su pronalazeni novi oblici djelovanja — masovni sastanci, političke informacije, seminari, izložbe, oglasne ploče, kulturno-prosvjetne priredbe i slično.²⁶

U oblasti izvršenja privrednih zadataka također je bila uočljiva djelatnost frontovskih organizacija na svim važnim društvenim pitanjima (otkup, porez, radna snaga, razni propisi i sl.) ali je, bez obzira na nesumnjivu korist od takvog rada, ta pojava kritizirana jer se Front tako pretvorio »u neku vrstu privredne organizacije, koja se angažira samo u određenim privrednim kampanjama«.²⁷ Takav način rada bio je obilježje većine seoskih organizacija, za razliku od gradskih koje su imale kontinuirane sadržaje rada. Međutim, tendencija da se i one povremeno pretvaraju u organe vlasti bilo je, jer su i one »izdavale razne potvrde, dijelile karte, vršile distribuciju drva, ugljena, dodjeljivale stanove, davale potvrde o ponašanju i zdravlju pojedinaca itd.«²⁸ Provedena reorganizacija u toku 1949, kojom je učvršćen i proširen aparat odbora Fronta, imala je rezultat da je pri svim odborima formiran velik broj komisija, čak do 13 (tamo gdje ih je bilo manje — bilo je to uglavnom zbog nedostatka kadrova za vođenje komisija), pretežno za privredna pitanja (nauštrb političkog djelovanja). Priroda posla koji su imale obaviti, i odnos Partije i vlasti prema Frontu općenito imali su za posljedicu da su komisijski kadrovi, odnosno tajnici »od strane kotarskog NO-a i Komiteta upućivani na rješavanje privrednih zadataka, kao npr. otkupa, umjesto da organiziraju političko objašnjavanje ovih zadataka«.²⁹

Različita polja djelovanja Fronta i obaveza evidentiranja svakog rada doveli su do porasta profesionalnog aparata frontovskih odbora, te u vezi s tim i

²⁶ *Marijan Cvetković*, Izvještaj o organizacionom radu Narodnog fronta Hrvatske, Treći kongres Narodnog fronta Hrvatske, 31. ožujka i 1. travnja 1951, Zagreb, 1951, 34.

²⁷ Isto, 30.

²⁸ Isto.

²⁹ Isto, 45.

do toga da su u takvoj situaciji politički organi prepuštali poslove administrativnom osoblju. To je ocijenjeno preskupim i neefikasnim te je u roku 1950. smanjen aparat napola i ukinut veći broj komisija. Pri Glavnom odboru NFH ostala je komisija za agitaciju i propagandu i organizaciono odjeljenje kao pomoćni organi Izvršnog odbora, pri kotarskim i gradskim samo komisije za radne akcije i narodnu inspekciju, dok pri osnovnim organizacijama nije bila obavezna nikakva forma djelovanja.

Rasterećenje frontovskih organizacija od propisanih shema rada bilo je u skladu s usvojenom Rezolucijom, u kojoj je istaknuto da neshvaćanje političkog rada sužava ulogu Narodnog fronta i onemogućava mu da obavlja svoj prvi zadatak — »odgoj narodnih masa u duhu socijalizma« — za koju je aktivnost neophodna »politička samostalnost i aktivnost njenih organizacija«.³⁰

Duh takvih smjernica u vezi s organizaciono-političkim identitetom Fronta zaokružen je 1953. godine na Četvrtom kongresu, kada organizacija u skladu s predloženim konceptom mijenja i sam naziv. Socijalistički savez određuje se kao organizacioni oblik okupljanja svih građana i organizacija opredijeljenih za samoupravljanje i on se još jače ideološki profilira. Funkcioniranje organizacije bilo je zamišljeno na principu političke inicijative članova, posredno ili neposredno, a kao važna pretpostavka takvog djelovanja bilo je uvažavanje njihova interesnog ponašanja.

Oblici djelovanja i unutrašnji odnosi bili su vrlo slobodni; obaveznih formi više nema, a hijerarhijskih odnosa također. Oslobođenje organizacije od određenih formi djelovanja i princip deprofesionalizacije oduzeli su Socijalističkom savezu neka bitna obilježja političke organizacije (iako svi elementi nisu ukinuti), koja je do tada imala. Proklamirani koncept imao je odlike asocijacije, ali je s obzirom na sadržaj rada (obavljanje nekih djelatnosti — tipično političkog značaja, izborni poslovi, delegiranje i posredovanje interesa i sl.) zadržao i stara obilježja.

II

1. U toku 1945. i 1946. godine organizaciono se oformljuju frontovske organizacije u Federalnoj Hrvatskoj; godine 1949. bit će još 200 mjesta i sela bez organizacija NF. Razumljivo je da se u neposredno poratno vrijeme nije mogla uspostaviti potpuna mreža frontovskih organizacija, i da one koje su postojale nisu imale obilježja jedinstvene strukture. Priroda zadataka političkih i državnih organa — prehrana stanovništva, obnova zemlje, uništenje zaostalih kontrarevolucionarnih i okupatorskih grupa u zemlji, politička stabilizacija i drugo, bili su neki od bitnijih zadataka no što je bilo organizaciono učvršćenje Fronta. Pri tome se više pažnje posvećivalo konstituiranju organa narodne vlasti u čijem su se djelokrugu i formalno stjecali najvažniji poslovi, a negdje je sporost organizacijskog oformljenja frontovskih organizacija proistjecala iz nerazumijevanja političke biti te organizacije u skladu s praksom iz NOB-a da se na oslobođenim prostorima osnivaju organi narodne vlasti, a na neoslobođenim da njihovu funkciju obavljaju odbori JNOF-a. Unatoč tome, frontovske organizacije angažirale su u to vrijeme svoje gotovo

³⁰ Treći kongres Narodnog fronta Hrvatske, Rezolucija, na ist. mj. 71.

milijunsko članstvo i ostalo sposobno stanovništvo u nizu akcija, u kojima se Front iskazivao kao inicijator i koordinator političke i radne djelatnosti.

Fronta Hrvatske u to vrijeme politički je aktivna u najširem smislu (okupljanje svih patriota i demokratskih snaga na općim zadacima obnove, djelotvorno utječe na gotovo plebiscitaran odaziv birača na izbore za Ustavotvornu skupštinu DFJ u studenom 1945. i za Ustanotvorni sabor 1946, organizira masovne humanitarne akcije te izvodi mnogobrojne radne brigade na radilišta širom Republike i dr.), ali i kao politički reprezentant demokratskog javnog mnijenja utječe na procese političke diferencijacije.

Politički problemi na koje su nailazile organizacije Fronta u svom političkom i praktičnom radu bili su u to vrijeme različiti, a jedan je od njih bio i djelovanje snaga koje su zadržale neprijateljsko držanje prema narodnoj vlasti. Pred sudove su u to vrijeme izvođeni ratni zločinci, kolaboracionisti i otprije poznati po svom djelovanju, ali je dio njih, nastojeći prikriti svoje ponašanje, pokušao izbjeći sankcije. Takve su frontovske organizacije i to seoske i ulični odbori (osobito prilikom sastavljanja biračkih spiskova) razobličavale pojedince sumnjive prošlosti provodeći tako proces političke diferencijacije. U nekim dijelovima Republike, kao rezultat ratnih stradanja, dolazilo je i do šovinističkih ekscesa, te su organizacije NF neposrednom agitacijom i nizom akcija, koje su imale za cilj smirivanje međunacionalne napetosti, djelovale na međusobno upoznavanje i zbližavanje naroda rješavanjem zajedničkih problema svakodnevnog života.

Oštra konfrontacija između crkvi u Hrvatskoj i narodne vlasti oko Zakona o agrarnoj reformi i antikomunizam, koji se nastojao proširiti obredima, posebno edukacijom žena i omladine, te uključivanje katoličke crkve u praktičnu protudržavnu djelatnost, nametnuli su frontovskim organizacijama intenzivan agitacijski i propagandni rad. U njemu se nastojalo, na platformi proklamirane slobode vjere, razlučiti religioznost i protudržavno djelovanje, a praktično je to uključivalo da se ističu pozitivni primjeri rada svećenika u Fronti, pa čak i u Partiji. Demontaže tehnike na kojima su počivala razna čuda i prikazanja, inače omiljen oblik djelovanja crkve u to vrijeme, imale su također uspjeha.

Snage poražene u NOB-u i ekonomski i politički u to su vrijeme nastojale djelovati težom o suprotnosti i sukobu sela i grada, o skupoći industrijskih i jeftinoći seljačkih proizvoda. Kako je ta parola u političkom smislu ciljala na razbijanje saveza radnika i seljaka — osnovnih socijalnih snaga — Front je osim agitacije u masama, primjenjivao i praktične poteze: izlete i radne posjete gradskog stanovništva selu i posjetima seoskog življa tvornicama nastojao »razobličiti« takve parole. Potreba radne snage u industriji bila je velika te su frontovske organizacije agitirale i za odlazak u gradove.

Svakodnevno su se javljali i problemi pri podjeli hrane (pitanje kriterija i samovolje) i u opskrbi (šverc) — što je stvaralo prostor za djelovanje »reakcije« koja je širila parole o nemogućnosti narodne vlasti da osigura snabdijevanje osnovnim životnim artiklima. Jedan od kratkotrajnih ali intenzivnih problema u ljeto 1945. godine bila je i zamjena okupacijskih novčanica za dinare DFJ u Federalnoj Hrvatskoj pri čemu je, iz više razloga, dolazilo do negativnog političkog raspoloženja.

U predizbornoj kampanji za Ustavotvornu skupštinu u studenom 1945. godine, organizacije NF Hrvatske i cijelog NFJ razvile su vrlo jaku propagandnu i

agitacijsku aktivnost. Isticanjem osnovnih parola »Za Front — za Republiku«, objašnjavanjem osnovnih programskih načela NFJ u oblasti unutrašnjopolitičkog uređenja i vanjskopolitičkih opredjeljenja nizom masovnih skupova, aktivisti Fronta pripremili su »teren« za izvrsne izborne rezultate. Opredjeljenje »za Republiku« koje se kao masovna podrška manifestiralo u izbornoj kampanji zahvaljujući i demokratskim opredjeljenjima naroda, i intenzivnoj političkoj djelatnosti Fronta, slagalo se s odlukom KPJ, odnosno tezom koju je formulirao E. Kardelj potkraj rata: »Mi ne smijemo dopustiti da Ustavotvorna skupština diskutuje o tome, kakav će ustav biti u našoj zemlji. Onda bi to značilo da smo se mi našli na repu buržoaskog parlamentarizma i da prepuštamo slučaju plodove naše revolucionarne borbe. Ustavotvorna skupština ne može drugo da napravi nego da utvrdi to što je ustvari u životu već ostvareno kod nas.«³¹

Rezultati izbora bili su u DFJ i Federalnoj Hrvatskoj čak mnogo bolji no što se očekivalo. Jer, na jednoj od sjednica Centralnog komiteta KPH, uoči izbora, procijenjeno je, uvažavajući specifičnosti pojedinih krajeva u Republici, da će ukupan rezultat biti između 70—75% glasova za Front.³² Ta se procjena temeljila na podacima o osporenim glasovima (prema čl. 4 Zakona o biračkim spiskovima biračko pravo bilo je oduzeto; ministrima u vladama od 6. I 1929. do 5. II 1939, pripadnicima vojnih formacija okupatora i kvislinga, članovima »Kulturbunda«, talijanskih fašističkih organizacija i njihovim porodicama, osobama u političkoj i policijskoj službi okupatora i kvislinga, funkcionarima kvislinških organizacija, osobama koje su dobrovoljno ustupile vojna i privredna sredstva okupatorima na korištenje te osobama osuđenim u postupku gubitka nacionalnih i građanskih časti), kojih je u nekim područjima Hrvatske, na početku izborne kampanje, bilo i blizu 20%.³³ Na izbore za Ustavotvornu skupštinu u Federalnoj Hrvatskoj izašlo je 91,78% građana s biračkim pravom. Za jedinstvenu kandidatsku listu NFJ glasalo je 91,52% birača.³⁴

Još uspješnije djelovanje Fronta uočljivo je prilikom izbora za Ustavotvorni sabor u studenom 1946. godine kada je od 2,045.740 birača glasalo čak 1,845.443. Za listu Narodnog fronta glasalo je 92,65% birača koji su izabrali 176 zastupnika.³⁵

³¹ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: AIHRPH), KP-42-III/3315. — Taj dokument programskog karaktera dešifriran je 1952. god. (Đord Davičo). Napisao ga je E. Kardelj uoči završetka rata.

³² AIHRPH, CK SKH, Zapisnik sjednice Centralnog komiteta KPH, 1945, XI, 9.

³³ AIHRPH, CK SKH, Izborna komisija 1945, IX, 5. — Najviše osporenih glasova bilo je u to vrijeme u okrugu Bjelovar — 16%, osječkom — 15, brodskom — 12%.

³⁴ Najmanje apstinenata na izborima — ispod 1%, imali su okruzi: Srednja Dalmacija, Biokovo—Neretva, Gorski kotar, Lika i Šibenik. Najviše apstinenata bilo je u Varaždinskom (20,58%), Bjelovarskom (16,7%) i Daruvarskom (13,45%) izbornom okrugu. Narodni je front najviše glasova dobio u okruzima Lika i Šibenik (99,35%), Hrvatsko primorje (98,49%) i Srednja Dalmacija (98,09%). Najmanji postotak glasova NF je dobio u izbornim kotarima Ivanec i Novi Marof — ispod 50% glasova.

Kutija bez liste imala je najviše glasova u Varaždinskom okrugu — 14,85%. — Više o izborima za US 1945. god.: *Katarina Spehnjak*, Narodna fronta Hrvatske 1945. godine, Oslobođenje Hrvatske 1945, Zbornik, Zagreb 1986, 324—337.

³⁵ Usp. Izvještaji Verifikacionog odbora, Ustavotvorni sabor Narodne Republike Hrvatske, 28. XI 1946—18. I 1947, stenografske bilješke 1949, 197. — Struktura izabranih zastupnika bila je: seljaka 65, radnika 52, intelektualaca 39, namještenika 12, obrtnika 8.

Strukturiranost Narodne fronte Hrvatske 1945 i 1946. godine zbog spomenutih je razloga vrlo raznolika; postojale su oblasne, okružne, kotarske i gradske, općinske, mjesne i seoske organizacije, vezane sve u zemaljsku organizaciju NFH. Međusobna komunikacija viših i nižih organa bila je neposredna — preko aktivista — ili posredna putem okružnica Zemaljskog odbora koje su imale instruktivan karakter za akcije općeg značenja. Nosioci osnovne djelatnosti bile su ulične i blokovske organizacije u gradovima te osnovne u selima, koje su se, osim svojih akcija lokalnog značaja, uključivale u akcije Fronte, rajona, kotara i gradova vrlo često na principu takmičenja. Fronta je bila istodobno i koordinator djelovanja ostalih masovnih organizacija, iako su i one imale svoje samostalne akcije.

2. Prema Statutu NFH u to vrijeme, osnovne su organizacije mogle imati i — odjeljenja, aktive, sekcije, ali se njihovo oformljavanje nije čvrsto postavljalo, već je ovisilo o potrebama rada. Većina aktivnosti u osnovnim organizacijama uvijek je bila masovna. Kako je jedna od osnovnih programskih odrednica Fronta u to vrijeme bila politička djelatnost u najširem smislu, velika se pažnja posvećivala, osobito pri višim organima (koji su naravno bili bolje kadrovski i organizaciono utemeljeni), postojanju i radu propagandnih odjeljenja. U dopisu Izvršnog odbora JNOF-a za Hrvatsku od 4. srpnja 1945. upućenom okružnim odborima kaže se: »U novim uslovima agitacija i propaganda tim više treba da bude još više organizovana i još više povezana sa najširim narodnim masama, za to postoje stvarne mogućnosti. Rad uglavnom treba, pored povremenog održavanja velikih zborova, prenijeti na široko masovno djelovanje po selima, zaseocima i u ulicama i rajonima. Potrebno je pravovremeno obavještavati narod o svim događajima i problemima (političkim i privrednim, obnovi i mjerama koje poduzima naša vlast) o postignutim, uspjesima i mobilisati ga po tim zadacima [...]«. ³⁶

Osnovna forma političkog djelovanja bilo je, dakle, neposredno djelovanje, masovni rad uličnih, blokovskih i seoskih organizacija. Značajnu ulogu u agitaciji i propagandi imala je i dnevna štampa, ³⁷ bilo centralna («Vjesnik» NFH) bilo oblasna («Slobodna Dalmacija» — list Oblasnog odbora JNOF-a za Dalmaciju, «Glas Slavonije» — list OO za Slavoniju) i okružna, uglavnom tjedna («Narodni list» — tjednik OO NF Zadar, «Primorski vjesnik» — glasilo NF za Hrvatsko primorje, «Jedinstvo» — list OO NF Banije, «Putem bratstva» i «Glas Like» — izdanje OO NF Like, «Varaždinske vijesti» — tjednik OO NF Varaždina, «Glas Istre», «Novosti» — glasilo Banije, Korduna i Pokuplja, «Goranski vjesnik» itd.).

Propodjeljenja Fronte konstituirana su od Zemaljskog do kotarskih i gradskih odbora, dok ih na nižim razinama nije bilo. Tu su funkciju za osnovne organizacije obavljali povremeno aktivni agitatora formirani pri odjeljenjima, čija je zadaća bila odlazak na teren i prenošenje i objašnjavanje osnovnih linija Fronte na izvršenju određenih zadataka.

Uvjeti za uspješno ostvarenje osnovnoga političkog zadatka Fronta — masovnog političkog rada — bili su različiti od organizacije do organizacije i ovisili su, i o kadrovima, i o složenosti političke situacije na određenom prostoru, ali i o mogućnosti snalaženja frontovskih organizacija i rukovodstva pred

³⁶ AIHRPH, RK SSRNH, 1945, nedatirano.

³⁷ Više o izdanjima NFH vidjeti: *Marija Sentić: Izdavačka djelatnost NOP-a u Hrvatskoj u završnoj fazi rata, Oslobođenje Hrvatske 1945*, 447.

novim zadacima — u promijenjenim okolnostima, o čemu dobro svjedoči ocjena u izvještaju Okružnog komiteta Komunističke partije Hrvatske — Varaždin, od 6. rujna 1945. godine, upućenom Centralnom komitetu: »Konačno, čitav naš aparat N.F.-ta, kao cjelina još uvijek ima i suviše malo iskustva u masovnoj agitaciji i propagandi pod legalnim uslovima.«³⁸ Kao posebno uspješan oblik rada u gradskim organizacijama postojali su kućni povjerenici u okviru rada uličnih odbora. Oni su bili koordinatori rada u velikim stambenim zgradama.

3. Osnovna djelatnost frontovskih organizacija u to vrijeme vezana je uz neposredna životna pitanja stanovništva i primarne zadatke narodne vlasti. Frontovske organizacije širom Hrvatske uključile su se u osiguranje prehrane stanovništva kao u jedan od najhitnijih zadataka, npr. u rujnu 1945. godine u okrugu Banija bilo je čak 30.000 gladnih,³⁹ te se raznim sabirnim akcijama nastojalo prikupiti što više raznih namirnica. Izgradnja bajti, kao privremenih ali korisnih nastambi širom Like u kojima se mogla dočekati zima, jedna je od mnogih akcija u kojoj su sudjelovale frontovske organizacije. Uličnim sabirnim akcijama nastojalo se prikupiti što više namirnica, roba svih vrsta, ali i knjiga i časopisa za obnovljene čitaonice i škole. Organizirano je zbrinjavanje ratne siročadi, pomoć najsiromašnijim porodicama, radne akcije za osposobljavanje i uređivanje javnih ustanova, raznovrsna pomoć popaljenim selima,⁴⁰ prikupljanje građevinskog alata i sirovina. To su neke od mnogih akcija u kojima je prednjačila organizacija Narodnog fronta. Organizacije Fronta radile su i na oživljavanju kulturno-prosvjetnog rada u najširem smislu i organizirale niz tečajeva za nepismene, za zdravstveno prosvjeđivanje i sl., a radile su i na obnavljanju kulturno-prosvjetnih društava (»Seljačka sloga«, »Prosvjeta«, čehoslovačka »Beseda« i dr.).

Raznovrsnost akcija NFH ovisila je o problemima i obilježjima sredina u kojima je djelovao.⁴¹

³⁸ AIHRPH, CK SKH, 1945, IX, 6.

³⁹ Prema (mjesečnom) izvještaju Okružnog komiteta KPH Banije upućenom CK KPH, AIHRPH, CK SKH, 1945, IX.

⁴⁰ Jedna od akcija za pomoć popaljenim selima vođena je u NFH u drugoj polovici 1946. godine. Pri kotarskim i gradskim organizacijama bili su oformljeni odbori, a pri mjesnim aktivni koji su rukovodili: a) općom kampanjom prikupljanja novčanih priloga u periodu od 1. VII do 1. VIII koji su se nicali kulturno-umjetničkim priredbama, akcijama fiskulturnih društava, prodajom značaka i prilozima građana; b) preuzimanjem radnih i materijalnih obveza, u periodu do 1. X 1946; organizacije i pojedinci mogli su se obvezati na određenu pomoć u obliku materijala, radne snage i sl. Fronta Zagreba preuzela je, npr., izgradnju triju sela u Lici, Baniji i Kordunu. Način rada i sudjelovanje frontovskih organizacija u toj akciji bili su takmičenje — prema dokumentu bez naslova i datuma; AIHRPH, RK SSRNH.

⁴¹ U Zagrebu je u to vrijeme bilo akutno stambeno pitanje, jer se grad od prije rata do polovice 1946. povećao za čak 100.000 stanovnika. Da bi se nekako ublažio taj problem, frontovske su se organizacije Zagreba masovno uključile u popravak zgrada i dijelom u novu izgradnju (što je bilo mnogo manje s obzirom na nemogućnost takvih investicija u to vrijeme) — AIHRPH, CK SKH, Izvještaj Mjesnog komiteta KPH Zagreba Centralnom komitetu od 19. kolovoza 1946. godine. — Djelatnost frontovskih organizacija u razdoblju 1945—1947. god. sažeto je iskazana u referatu Sretena Žujovića, generalnog sekretara NFJ, na Drugom kongresu NFJ: »Za mnoge službe Narodni front je stvarao savete i komisije oko narodnih odbora. Borba protiv špekulacije i crne berze, za stabilizaciju cena, staranje za nezbrinutu decu, pomoć u naplati poreza, u popisu vojnih obveznika, izdavanje knjižica za snabdevanje, briga za rešavanje dnevnih gorućih pitanja snabdevanja, stambenih problema, prosvetnog rada, dobrovoljnih akcija i tako dalje — to su bile akcije svakodnevnog programa rada frontovskih organizacija« — *Borba*, 27. IX 1947.

Frontovske organizacije pojavljuju se u to vrijeme kao vrlo aktivni organizatori društvenog života — npr. Gradski odbor JNOF-a Osijeka već je potkraj srpnja 1945. godine uredio posudbenu knjižnicu, organizirao svečanu akademiju u povodu 156. godišnjice pada Bastilje 14. srpnja uz istodobnu akciju prikupljanja knjiga za Istru.⁴²

Analfabetskim tečajevima koje su vodile organizacije NF opismenjeno je u toku 1945/1946. god. 32.651 osoba.⁴³

»Fronta organizuje sve akcije počam od masovnih zborova, raznih fizičkih radova, raznih aktiva za pomoć vlasti, sve do masovnih izleta i kupanja na Savi« — zapisano je u izvještaju MK KPH Zagreb upućenom Centralnom komitetu.⁴⁴

Tim su akcijama ispunjavani važni društveni zadaci, ali se od Fronta u to vrijeme ponajprije očekivalo ostvarivanje političkog jedinstva, kao pretpostavke za pobjedu na izborima za Ustavotvornu skupštinu DFJ i Ustavotvorni sabor NRH. Gotovo plebiscitaran odaziv birača i uvjerljiva pobjeda kandidata Narodnog fronta govore o snažnom djelovanju organizacija Narodnog fronta, koje su isticanjem osnovnih izbornih parola: »za Republiku«, »Za prvi pravi narodni Sabor Hrvatske« i objašnjavanjem izbornih programa zaista »zatalasale« najšire narodne mase.

4. Prvi kongres NFH održao se u Zagrebu od 13. do 15. listopada 1946. godine. Otvoren je u Radničkom domu u prisustvu 1531 od 1825 izabраниh delegata, uvodnim govorom predsjednika NFH pjesnika Vladimira Nazora, i pozdravnim govorima predstavnika NF republika, Saveznog odbora i masovnih organizacija. Prvi, svečani dan Kongresa uključivao je i fiskulturni slet na Sveticama koji su organizirali Fiskulturni odbor Zagreba, Jugoslovenska armija i razna fiskulturna društva. Radni dio Kongresa, 14. X, započeo je referatom »Politički i ekonomski položaj Hrvatske« tajnika Izvršnog odbora Vladimira Bakarića koji je govorio o općoj političkoj situaciji u zemlji i izložio osnovne smjernice narodne vlasti. Istakao je velik politički uspjeh koji je postignut zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji (podijeljeno je 120.430 katastarskih jutara zemlje, unutar Republike kolonizirano gotovo 10.000 obitelji, u Vojvodini 7864), o uspješnom obnavljanju industrijskih postrojenja (do polovice 1946. obnovljeno je više od 65%) ali i o problemima u funkcioniranju opskrbe stanovništva (pojava crnobertzijanstva uslijed nedovoljne količine roba) i u odnosima s katoličkom crkvom (»jedino želimo da naši svećenici služe vjerskim potrebama svojih naroda, da slušaju svoj narod, njegova politička i općenarodna stremljenja« — i — »da od crkve katoličke kod nas postane jedna zaista narodna crkva«).⁴⁵ O radu NFH i organizacionim pitanjima govorio je na Kongresu dr Zlatan Sremec, istaknuvši golem dobro-

⁴² Usp. JNOF i NF u Osijeku i kotaru Osijek 1944—1953, dok. 51, 52, 53, str. 101—102.

⁴³ NF Hrvatske posvećivala je veliku pažnju opismenjavanju stanovništva, te je nizom analfabetskih tečajeva nastojala smanjiti brojku od 350.000 nepismenih u 1945. godini. Broj opismenjenih u takvim tečajevima bio je: 1945. god. opismenjeno je oko 10.000, 1946. god. — 25.350, u 1947. tečajeve je završilo 46.470 polaznika. Potkraj 1948. broj nepismenih bio je 250.818, od toga je prema procjenama za opismenjavanje bilo sposobno 130.000 — AIHRPH, RK SSRNH, »Organizacioni razvoj Narodne fronte Hrvatske«, 1949, VI, 29.

⁴⁴ AIHRPH, CK SKH, MK KPH Zagreb, Izvještaj Centralnom komitetu KPH 1946, VIII, 19.

⁴⁵ Prema *Vjesniku*, 15. listopada 1946. god.

voljni radni doprinos članova NFH u nizu akcija, a posebno 30.000 frontovaca na osposobljavanju pruge Zagreb—Beograd, ali je naznačio i važnost političkog rada: »kao najvažniji zadatak stoji pred Narodnim frontom političko i kulturno uzdizanje naroda. Nije dovoljno mobilizirati samo narod za velike akcije, kao što su dobrovoljni radovi ili izborna kampanja, nego prilaziti stalno i trajno, svakodnevno, pojedinim ljudima i u svakoj prilici objašnjavati zbivanja u zemlji i izvan nje [...]«. Prema njemu, takav zadatak proizlazi, i iz pravca političkog razvoja, i tradicije NF: »Narodna fronta mora da bude čvrsta organizacija za budućnost radnog naroda. Ona mora da bude odraz ne samo njegovih demokratskih, već i njegovih socijalnih zahtjeva. Zato ona mora da bude uvijek blizu naroda, u narodu samom i ništa ne bi bilo štetnije no dozvoliti da njena aktivnost oslabi, da se ona udalji od narodne inicijative.

Narodne mase su jedini izvor znage i zato će NF biti snažna samo dotle, dok bude povezana s masama.«⁴⁶ Posljednji dan Kongresa delegati su usvojili Statut NFH, kao osnovni organizacioni akt, te Rezoluciju.⁴⁷

Na Kongresu su izabrani najviši rukovodeći organi NF Hrvatske: u Predsjedništvo od 45 članova izabrani su: Vladimir Nazor, kao predsjednik, te Franjo Gaži, Rade Pribičević, Tuna Babić, Maca Gržetić i Ante Raos, kao potpredsjednici. Za članove Predsjedništva izabrani su: Marko Belinić, Anka Berus, Jakov Blažević, Nada Brnčić, Antun Biber, Nikola Brozina, Ilija Ćuk, Stanko Opačić, Franjo Frol, Jurica Draušnik, Jure Franičević, Drago Gizdić, Andrija Hebrang, Vječeslav Holjevac, Aleksandar Koharević, Slavko Komar, Ivan Krajačić, Vicko Krstulović, Pavao Krce, Hinko Krizman, Milka Kufirin, Filip Lakuš, Karlo Mrazović, Kata Pejnović, Mile Počuča, Ivan Ribar, Svetozar Rittig, Bogoljub Rapajić, Dragutin Saili, Ivo Senjanović, Nikola Sekulić, Ivan Šibl, Mika Špiljak, Stanko Škare, Ante Vrkljan, Marica Zastavniković, Savo Zlatić i Rade Žigic.

U tajništvo NFH izabrani su: Vladimir Bakarić, kao glavni tajnik, te Zvonko Brkić, Zlatan Sremec, Stjepan Prvčić, Duško Brkić i Pavle Gregorić kao članovi.

Zemaljski odbor NFH od 111 članova činili su predstavnici okružnih organizacija: Varaždina, Zagreba, Bjelovara, Daruvara, Sl. Broda, Rijeke, Banije, Like, Karlovca, Primorsko-goranskog okruga, Oblasti Dalmacije i NF grada Zagreba.⁴⁸

5. Više pažnje organizacijskom ustrojstvu i osposobljenosti u NF posvećuje se u 1947. godini zbog stečenih iskustava i zadataka koji su slijedili. U Izvještaju Zemaljskog odbora upućenom Izvršnom odboru NFJ, 11. lipnja 1947,

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ U diskusiji su sudjelovali: članovi Izvršnog odbora NFH Franjo Gaži i Rade Pribičević, predsjednik Jedinštenih sindikata radnika i namještenika Hrvatske Marko Belinić, tajnik Gradskog odbora NF Zagreba Mika Špiljak, predsjednica AFŽ-a Hrvatske Maca Gržetić, predstavnik Glavnog odbora Srba Bogoljub Rapajić, fra Ivan Vuković, pravoslavni svećenik Ilija Ćuk i dr.

⁴⁸ *Vjesnik*, 16. listopada 1946. god. — u dokumentima Prvog kongresa navedeno je da plenum Zemaljskog odbora sačinjavaju: 14 predstavnika gradske organizacije NF Zagreba, 11 iz NF zagrebačkog okruga, 15 iz varaždinskog, po 13 iz okružnih organizacija Bjelovara i Slavenskog Broda, po 12 iz karlovačkog i osječkog, 10 iz daruvarske frontovske organizacije, po 7 iz okružnih organizacija Like i Banije, 6 iz primorskog okruga, te 21 iz oblasne organizacije za Dalmaciju, AIHRPH, RK SSRNH, 1946, X, 15.

ističe se u analizi načela rada frontovskih organizacija zamjerka kampanjskom stilu rada, koji bez obzira na uspjehe ima nedostatke; osobito u smislu slabljenja političke borbe i posebno »[...] danas kada ulazimo u plansku privredu i kada se od Fronta traži stalna i neprekidna aktivnost u radu na tim sektorima [...] i više stalnosti i više sistema u poslu«. ⁴⁹

Više inicijative i akcione osposobljenosti, kaže se u Izvještaju, ima kod gradskih organizacija, za razliku od seoskih koje su često čekale da im mjesni narodni odbor »naredi« izvršenje određenih zadataka.

Važne privredne zadatke frontovske organizacije počinju obavljati već nakon izbora za Konstituantu, međutim očito je, po mnogim sačuvanim dokumentima, da je »preorijentacija« zahtijevala od organizacija, i Fronta, i Partije dodatne napore za obavljanje tih poslova. One, kako se to očituje u nizu izvještaja, nisu bile osposobljene na borbu na »dva fronta« — i na političkom i na privrednom — što je pretpostavljalo neprestanu angažiranost, nasuprot kampanjskom tipu rada pri organizaciji predizborne agitacije. ⁵⁰ Omasovljenje frontovskih organizacija i njihovo organizacijsko učvršćenje zadaci su koje su organizacije imale izvršiti kao pretpostavku za uključivanje u osnovno polje rada — ostvarenje Petogodišnjeg plana. U tjednu Narodnog fronta od 30. XI do 7. XII 1947. god. pojačanim uclanjivanjem u organizaciju, stvaranjem pomoćnih oblika rada pri odborima organizacija i objašnjavanjem ciljeva »Petoljetke« pomoću usmenih novina u organizacijama nastojalo se odgovoriti tome zadatku.

Iako je većina organizacija u svojim godišnjim planovima rada predvidjela neke »tradicionalne« frontovske programe (tečajevi za nepismene, odlazak kulturno-prosvjetnih ekipa na selo, obnova parkova i dječjih igrališta, osposobljavanje fiskulturnih stadiona, dobrovoljni rad u poljoprivredi i šumarstvu, organiziranje odlaska građana na izlete u ustanička mjesta i na upoznavanje prirodnih ljepota, smotre kulturno-umjetničkih društva u cilju odlaska na međugradsku smotru u Rijeci, i sl.) ⁵¹ glavni je rad bio pretežno orijentiran na rješavanje važnih društvenih problema — odnosno zadataka narodne vlasti. U gradskim organizacijama Fronta to su bili zadaci razotkrivanja šverca i sabotaže u privredi a u seoskim sjetva, otkup i naplata porea. Ta su pitanja tretirana kao bitna politička te se u cirkularnim depešama Centralnog komiteta KPH postavlja zadatak: »Da se svestrano aktiviziraju organizacije Narodnog fronta, kako bi one bile nosioci političke borbe u vezi otkupa. Pored individualne agitacije svakog partijca i frontovskog aktiviste, treba povremeno kada ustreba organizirati konferencije po selima i na njima

⁴⁹ AIHRPH, RK SSRNH, »Izvještaj NF Hrvatske u razdoblju od I kongresa NF do danas«, 1947, VI, 11.

⁵⁰ AIHRPH, CK SKH (dopis CK KPH upućen CK KPJ), 1946, III, 17 — »Poslije izbora težište rada partijskih i frontovskih organizacija prenijeto je na rješavanje privrednih zadataka. Partijske organizacije su uglavnom taj zadatak shvatile. No, i pored toga elan koji je došao do izražaja kod izbora, nismo uspjeli prenijeti na rješavanje privrednih pitanja, čišćenje i jačanje privrednog aparata. To najviše zbog toga, što se naši aktivisti sporo snalaze u novim tj. privrednim zadacima. Ova sporost uvjetovala je da su u poslije-izbornom periodu, šverc i crna burza bili uzeli jačeg zamaha. No, kasnije aktivnošću naših organizacija, šverc je u velikoj mjeri suzbijen. U ovom slučaju praksa je pokazala, da se naše organizacije još ne snalaze, kada treba preko Fronta rješavati naporedo političke i privredne zadatke«.

⁵¹ Usp. JNOF i NF u Osijeku i kotaru Osijek 1944—1953, dok. 94, str. 176.

raskrinkavati najtipičnije prilike špekulacije [...].⁵² Način rada koji se pri tome preporučuje osobni je primjer i agitacija, ali se otkupu u većini pristupalo administrativno i represivno a ne objašnjavanjem. O tome je govorio i V. Bakarić na Drugom kongresu NFJ: »Više su vlasti također imale pred svojim očima samo ukupnu sumu žita koju su sumu morale ostvariti; pa su opet po šablوني razrezivale količine žita na selo i na gospodarstva s premalo obzira prema stvarnim mogućnostima gospodarstva i sela. Došlo je do grubih postupaka. Lokalne vlasti su ponegdje zaboravljale da su samo organi naroda. Dolazilo je do toga da je jednom izvjesnom broju seljaka oduzeta sva pšenica do posljednjeg zrna, a da su opet poneki uspjeli sakriti i veće količine.«⁵³

Kakva je bila djelatnost frontovskih organizacija u provođenju otkupa vidimo iz izvještaja Okružnog komiteta KPH S. Brod Centralnom komitetu KPH s početka 1947. godine: »Održan je širi sastanak Okružnog odbora NF-a i plenarni sastanci svih kotarskih odbora NF-a i sada se usporedo sa radom otkupnih komisija drže sastanci i konferencije po selima. U otkupu nema nekog organiziranog rada reakcije, ali se svuda nailazi na jak otpor. Seljaci izmišljaju sve moguće načine da prevare. No siromašniji seljaci svoje obaveze izvršavaju, dok bogatiji ne. Radi toga nužno smo morali da pridemo i kažnjavanju tako da je do sada osuđeno oko 10 najizrazitijih špekulanata [...]. kazne se kreću od jednu godinu do 2 godine prisilnog rada i konfiskacija kukuruza.«⁵⁴

U toku 1948. godine NFJ je sudjelovao u općejugoslavenskoj akciji izgradnje 4000 zadružnih domova. Bilo je predviđeno da se u NR Hrvatskoj sagradi 1000 zadružnih domova kao mjesta za popularizaciju zadrugarstva, za pomaganje razvoja poljoprivredne proizvodnje, za savjete proizvođačima u cilju poboljšanja proizvodnosti i primjene novih agrotehničkih mjera, za prikupljanje i distribuciju roba. Domovi su imali biti centri društvenog života u selima. Sredstva za izgradnju domova dijelom je u obliku kredita do 400.000 dinara davala država, a ostalo je trebalo prikupiti samodoprinosom i samo-oporezivanjem. Građevinski materijal, za kojim je inače bila velika potražnja (koju je bilo teško zadovoljiti zbog nedostatka), trebalo je najvećim dijelom osigurati iz lokalnih izvora, jer je nešto cementa i željeza davala država.

⁵² AIHRPH, RK SSRNH, Depeša CK KPH kotarskim komitetima i oblasnim za Istru i Dalmaciju, 1947, VIII, 19. — U izvještajima koje su svaki mjesec slali oblasni, kotarski i gradski komiteti može se uočiti njihova pretežna aktivnost u tom periodu na izvršavanju zadataka narodnih vlasti. Kao ilustrativan uzmimo izvještaj Mjesnog komiteta Bjelovara od 26. XI 1947. »Tokom ovog mjeseca rad Narodne fronte većinom se sastojao na pomaganju narodnih vlasti u naplati poreza i raskrinkavanju političkih špekulanata u tom pravcu, te na mnogim akcijama lokalnog značaja. U ovom mjesecu Narodna fronta završila je izgradnju kukuruzana za smještaj kukuruza i organizirala prenos kukuruza iz žitnih magazina u novo izgrađene kukuruzane kako bi se mogao nesmetano odvijati otkup kukuruza«. — Isto.

⁵³ Usp. *Borba*, 29. IX 1947. god.

⁵⁴ AIHRPH, CK SKH — Org.-instruktorsko odjeljenje, 1947, I, 6. — O problemima otkupa i načinu djelovanja Partije i Fronta govori i ovaj izvještaj: »Otkup kukuruza je skoro završen. Od predviđene norme je izvršen popis za 83,5%, a otkupljeno 82,14%. Tu nije uračunata količina ostavljena za svinje koje se tove za državu, što iznaša nešto preko 3%. Mast je otkupljena 61,55%. U otkupu masti ne nailazimo na tolike poteškoće, kao kod otkupa kukuruza. Predviđamo da ćemo mast otkupiti 100% do polovine mjeseca travnja. Kod otkupa kukuruza, bijelih žitarica i masti kažnjeno je ukupno 355 ljudi, od toga broja prisilnim radom do 1 godine 70, do 2 godine 6, do 3 godine 1, novčanom kaznom 239, prisilnim otkupom 36 i konfiskacijom 2. Kažnjena su također tri člana Partije isključenjem iz K. P.« — AIHRPH, CK SKH, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Varaždin, 1947, III, 22.

Bilo je predviđeno da kotari ovisno o broju stanovnika, uvjetima za razvoj zadrugarstva i ekonomskom stanju izgrade ovaj broj domova: Beli Manastir — 25, Donji Miholjac — 15, Našice i Orahovica — 15, Osijek — 20, Valpovo — 10, Vukovar — 25, Đakovo i Nova Gradiška — 15, Slavonska Požega — 25, Slavonski Brod i Vinkovci — 20, Županja — 17, Daruvar i Novska — 10, Grubišno Polje, Pakrac, Podravska Slatina, Virovitica, Čazma, Đurđevac i Kutina — 15, Bjelovar — 20, Garešnica — 18, Križevci — 16, Koprivnica — 20, Vrbovec — 10, Brinje — 8, Donji Lapac i Gračac — 10, Gospić — 15, Titova Korenica — 10, Otočac — 15, Perušić — 10, Crikvenica — 5, Delnice — 15, Krk, Rab i Senj — 5, Sušak — 10, Benkovac — 15, Drniš — 8, Dubrovnik — 10, Imotski, Hvar, Knin, Korčula, Makarska, Metković — 10, Sinj, Split, Šibenik, Zadar — 15, Vis — 5, Buzet — 7, Labin — 3, Pula — 9, Opatija — 10, Pazin — 10, Poreč — 10, Cres, Lošinj — 5.⁵⁵

Organizacijska struktura Fronte Hrvatske na početku 1947. godine bila je: 2 oblasna odbora (za Istru i Dalmaciju), 10 okružnih odbora — Daruvar, Bjelovar, Varaždin, Zagreb, Brod, Osijek, Banija, Lika, Karlovac, Primorsko-goranski, 103 kotarska odbora NF i Gradski odbor Zagreba (u rangu kotarskog), 19 gradskih i 2438 mjesnih i seoskih organizacija.

Potkraj 1947. i na početku 1948. godine u organizacijama NFH obavljaju se organizacijski poslovi u skladu s uputstvom Zemaljskog odbora o formiranju sekcija pri gradskim i kotarskim a aktiva pri mjesnim predsjedništvima Fronte: sekcije za agitaciju i propagandu, privredne, za kulturno-prosvjetni rad i sl. imale su više političko-instruktivni značaj dok su aktivni za unapređenje gospodarstva, za socijalno-zdravstveno pitanja i dr. imali obilježja neposrednog djelovanja.⁵⁶

U skladu s novom administrativno-teritorijalnom podjelom NR Hrvatske i nakon priključenja Istre došlo je u toku 1947. do promjena u organizacijskoj strukturi NFH: rasformiran je Oblasni odbor za Istru, svi okružni odbori i 15 kotarskih a spojeni gradski odbori Sušaka i Rijeke u GO NF Rijeke.

Zapravo su okružni odbori Fronta i dalje postojali, iako se glavnina aktivnosti prenosi na kotarske i gradske odbore. Potkraj 1947. postojao je, dakle, Oblasni odbor NF za Dalmaciju, 10 okružnih čija se djelatnost gasila, 87 kotarskih, 21 gradski, te 2278 mjesnih odbora. Godine 1948. struktura se nešto izmijenila jer se broj gradskih povećao na 24, a broj osnovnih smanjio na 2247. Rajonske odbore imale su gradske organizacije NF Zagreba (6) i Rijeke (3). Narodni front Hrvatske brojio je u to vrijeme 803.805 članova, od toga je bilo 375.520 žena.

Kao pomoćni oblici rada ustalile su se sekcije i aktivni: pri kotarskim i gradskim odborima bilo je 372 sekcije sa 6800 članova, dok je u 5297 aktiva pri osnovnim organizacijama radilo 27.200 članova.

Najčešći oblik djelovanja bili su masovni sastanci, ali se njihova mobilizacijska djelotvornost izgubila, zbog prirode zadataka koji su bili namijenjeni Frontu

⁵⁵ Depeša Org.-instruktorskog odjeljenja CK KPH od 9. siječnja 1948. — cit. prema JNOF i NF u Osijeku i kotaru Osijek 1944—1953, dok. 113, str. 201—202. Bilo je predviđeno da se do Petog kongresa KPJ pod krov stavi oko 500 domova, ali je taj broj bio samo 7. — Usp. AIHRPH, RK SSRNH, »Organizacioni razvoj Narodne fronte Hrvatske«, 1949, VI, 29.

⁵⁶ AIHRPH, RK SSRNH, Uputstvo Zemaljskog odbora, 1947, XII, 2.

ali i zbog neadekvatnog tipa političkog rada. U Godišnjem izvještaju Zemaljskog odbora za 1948. god. o tome se kaže: »Ali i ovi sastanci nisu pravilno korišteni i to iz razloga, što su se na njima više pretresala pitanja ekonomskog nego političkog karaktera. Radi toga ovakvi sastanci su se danas u velikoj mjeri kompromitirali u očima masa, jer se na njima uvijek nešto traži, zadržuje a malo objašnjava. Kao posljedicu imamo da na njih uglavnom dolaze gazde kuća, da čuju koja su njihova zaduženja.«⁵⁷

6. Povećanje članstva kao značajan organizacijski zadatak imalo je osim političkih aspekata takvoga tipa mobilizacijskog djelovanja i pragmatička uporišta jer je bilo u neposrednoj vezi s izvršenjem društvenih zadata Fronta.

U razdoblju 1945—1948. godine faktor mnogobrojnosti članstva u NF vezuje se uz značaj i masovnost političkog opredjeljenja u zemlji, koje se izražava kao demokratska i republikanska orijentacija ugrađena u programske osnove NFJ, ali se Front promatra i kao »armija« koja sudjeluje u obnovi zemlje, u normalizaciji političkog i svakodnevnog života neposrednom političkom aktivizacijom i dobrovoljnim fizičkim radom.

Prijem u članstvo Narodnog fronta obavljao se u seoskim i uličnim odborima, odnosno rajonskim organizacijama, gdje su se i uručivale članske knjižice. Članovi Fronta plaćali su članarinu čiji iznos nije bio određen ali je postojala preporuka da imućniji plaćaju više. Diferenciranost je bila zastupljena i u plaćanju članskih knjižica, te su radnici, namještenici i obrtnici plaćali 5, seljaci 3 a učenici i šegrti po 1 dinar. Prihod od članarine služio je za plaćanje i uzdržavanje aparata NF i raspoređivao se na sve organe, od kotarskih do Zemaljskog odbora.⁵⁸ Potkraj 1948. uvedena je, prema odluci Zemaljskog odbora, nova praksa te su svi gradski i kotarski odbori bili obvezani davati određeni paušal prihoda od članarine Zemaljskom odboru NFH za njegovo poslovanje, ali su istodobno morali sami redovito ubirati članarinu, kojom su podmirivali svoje potrebe (tj. nisu smjeli zahtijevati određeni paušal od nižih organizacija).

Broj učlanjenih u NFH u periodu 1945—1946. godina nije moguće definitivno konstatirati, jer postoji malo i to različitih podataka. Nepostojanje toga organizacijskog podatka može se vezati i uz koncepciju i političku praksu Fronta u to vrijeme, kada je on još uvijek pokret u pravom smislu te riječi, i uz prilike u kojima nije bilo razloga i mogućnosti za evidentiranje (a organizacija se u to vrijeme još uvijek organizaciono konstituirala). Iako su postojale već tada članske knjižice, očito da se evidencija nije smatrala bitnim poslom. Zadaci koje su na platformi Fronta njegovi odbori i njegovi aktivisti obavljali upućivali su na masovnost i podršku organizaciji. V. Bakarić je na Prvom kongresu Fronte Hrvatske govorio o brojcima od milijun rodoljuba u Fronti Hrvatske, dok podaci sa Drugog kongresa govore o brojcima od 796.683 člana. Potkraj 1947. godine taj je broj bio 995.450 članova.⁵⁹

⁵⁷ Isto. — »Godišnji izvještaj o radu kroz 1948. godinu od 1. I do 30. IX, Zemaljskog odbora Narodne fronte Hrvatske«, bez mj. i dana, 1948. god.

⁵⁸ Isto. Uputstvo Izvršnog odbora NFH svim okružnim i kotarskim komitetima, 1945, XII, 29.

⁵⁹ Pri rekonstrukciji kretanja članstva upotrijebljeni su podaci iz AIHRPH, RK SSRNH, dok. 1951, te iz knjiga: Drugi kongres Narodnog fronta Hrvatske, 40—41; Treći kongres Narodnog fronta Hrvatske, 28. — U objavljenim materijalima Trećeg kongresa Narodnog fronta Jugoslavije, 1949, str. 64, govori se o brojcima od 1,150.000 članova NFH u 1947. godini. Kako se brojka iz teksta (koja je značajno manja) češće pojavljuje, vjerovatnija je.

Akcije proširenja, odnosno obnavljanja članstva obično su bile periodične i kampanjske, vezane za neke bitnije političke događaje u zemlji (izbori za organe narodne vlasti, izbori za organe Fronta, u vrijeme pretkongresne aktivnosti Fronta i Partije, u povodu Rezolucije IB); istodobno je često masovniji prijem imao kao popratnu djelatnost i »čišćenje«, koje je najžešće bilo u povodu spomenute Rezolucije. Kada su akcije imale masovniji karakter, provodene su na principu takmičenja između organizacija mjesta, grada, kotara ili šire. Kao mjerilo uspješnosti uključivanja u Front uzimao se odnos frontovaca prema biračkom tijelu. Prema dostupnim podacima taj je postupak bio u promatranom razdoblju najveći u 1948. godini kada je čak 86% građana s biračkim pravom bilo uključeno u Narodnu frontu Hrvatske.⁶⁰

Oživljavanje političkog rada u frontovskim organizacijama vezano je za Rezoluciju Informbiroa: na masovnim skupovima i sastancima i radom sekcija, aktiva i čitalačkih grupa, članstvo Fronta upoznavano je s optužbama upućenim CK KPJ. Niz manifestacijskih skupova Narodne fronte završavao je obično porukama podrške CK KPJ, kao što je bila i ova, upućena s protestnog skupa aktivista NF, 4. srpnja 1948. godine u Osijeku u povodu Izjave CK KPJ u vezi s Rezolucijom IB: »Sa masovnog skupa partijaca i nepartijaca, aktivista organizacija NF-e grada Osijeka povodom izjave CK KPJ o rezoluciji Informbiroa o stanju u KPJ šaljem Vam naše plamene pozdrave.

Duboko smo iznenađeni i ogorčeni optužbama i klevetama nanešenim našem CK, našoj KPJ, nama frontovcima i FNRJ. Sve te optužbe i klevete neće i ne mogu pokolebati našu ljubav i odanost i duboko povjerenje našem CK na čelu sa drugom Titom i KPJ. Nas ne će ništa smesti u našoj neograničenoj ljubavi, odanosti i bratstvu prema narodima SSSR, SKP/b i velikom Staljinu, jer ste nas Vi tome učili i služili nama primjerom.

Kao odgovor na te optužbe i klevete mi ćemo se još čvršće zbiti u NF-u oko naše KPJ i uložiti sve snage da što bolje izvršavamo sve zadatke, koje pred nas postavlja naša KPJ, uložiti ćemo sve snage na izvršenju Petogodišnjeg plana. Smatramo to najpravičnijim putem da razbijemo sve sumnje, klevete i lažne optužbe upućene našem CK i našoj slavnoj Partiji čiji smo mi program usvojili i kojeg u svakodnevnoj borbi i radu ostvarujemo.«⁶¹

Istodobno je u organizacijama NF bila u toku akcija za jačanje ideološkog jedinstva i »čistoće« u kojoj su iz Fronta isključivani svi oni čiji je odnos prema Rezoluciji IB, provođenju Petogodišnjeg plana bio neadekvatan odnosno neaktivan. Rezolucija Drugog kongresa KPH u tom je smislu odredila zadatke komunista u Fronti: »Neprestano jačati ideološko-političko jedinstvo Fronta u borbi za izgradnju socijalizma. Više pažnje posvetiti čistoći frontov-

⁶⁰ U tom prosjeku za cijelu Republiku, neki su kotari bili izrazito slabi — npr. Đurđevački kotar sa 43% uključenosti biračkog tijela u Front, Đakovački 48%, Nova Gradiška 50,5%, Samobor 51,5%. — Usp. Drugi kongres NFH, Izvještaj o organizacionom radu i planovima rada Narodnog fronta Hrvatske, 40—41.

Kao najuspješnije organizacije u tom pogledu isticane su kotarske organizacije NF Bjelovara i Perušića s 100%-tnom uključenosti birača, te organizacije Senja, Visa, Šibenika, Zadra sa 99,9% uključenog biračkog tijela u organizacije NF — prema: AIHRPH, RK SSRNH, »Rezultati izbora za N. F.-u Hrvatske«, 1948, XI, 17. U godini 1947. kao problematične po broju uključenih birača u organizacije NF isticane su: kotarske organizacije Kutine (40%), Đakova, Sv. Ivan Zelina, Valpova, Vinkovaca, Raba, Krka, Ivanca, Perušića i grada Varaždina (do 50, odn. po 50% birača u NF). — Usp. AIHRPH, CK SKH, Org-instruktorsko odjeljenje, Bilten — Godišnji izvještaj za 1947.

⁶¹ JNOF i NF u Osijeku i kotaru Osijek 1944—1953, dok. 124, str. 217—218.

skih organizacija, stalno raskrinkavati i čistiti iz njih neprijateljske, reakcionarne elemente i spriječiti njihovo rovarjenje protiv narodne vlasti i izgradnje socijalizma.«⁶²

Frontovske organizacije širom Republike bile su uključene u druge opće akcije kao što su bile: popis pučanstva u siječnju, borba protiv tuberkuloze u veljači, akcija prikupljanja starog željeza u ožujku, nedjelja uređenja putova u travnju 1948. godine, te takmičenja u povodu održavanja Petog kongresa KPJ.⁶³

Takmičenje kao stil rada u Frontu počinje se primjenjivati još 1946. godine prilikom proslave Prvog maja (na svim razinama, od osnovnih do kotarskih i gradskih, organizacije su se takmičile u upisu članova, održavanju masovnih sastanaka, popisu stanova, nepismenih, obnovi porušenih kuća, u poboljšanju kvalitete rada na radnom mjestu, štednji u poslovanju i sl.) ali se sustavnije njeguje u 1948. godini i to osobito u davanju dobrovoljnih radnih sati i prekoračenju norme. Većina organizacija vodila je brižljivo evidenciju takvog rada, te svoju uspješnost često mjerila baš takvim rezultatima. Izvještaj o radu u 1948. godini jedne gradske organizacije govori o tome ovako: »Prošle godine imali smo tri frontovca sa preko 100 radnih sati, a ove godine slika je slijedeća: 1 frontovac sa preko 600 radnih sati, 3 frontovca sa 400 radnih sati, 31 frontovac sa 200 radnih sati, 62 frontovca sa 100 radnih sati, 205 frontovaca sa 50 radnih sati [...].«⁶⁴

7. U Frontu i Partiji, paralelno sa ostvarivanjem programskih zadataka, a u kontekstu analize političke situacije, s posebnom pažnjom prati se ponašanje »saveznika« u Frontu, osobito HSS-a odnosno HRSS-a koji se na skupštini u Zagrebu, 29. i 30. lipnja 1945. godine, iskazujući i time svoju orijentaciju, a slijedeći svoje »republikanske tradicije« vratio svome prvobitnome imenu — Hrvatska republikanska seljačka stranka. Skupština je iznova potvrdila frontovska opredjeljenja stranke, priznala tadašnje odnose u Frontu (o vodećoj ulozi KPJ) te osudila djelovanje pristaša Mačekove grupe u toku i poslije rata. Donesena je i odluka o organizacionom obnavljanju stranke u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, za koju je vjerojatno postojala suglasnost u vrhu Fronta, odnosno Partije (treba imati u vidu da se u toku rata nije smatrala potrebnom ta praksa, te su sve pristaše stranke djelovali u Frontu i njegovim odborima, a organizacijski je postojao samo Izvršni odbor⁶⁵). Šubašićeva nastojanja da obnovi stranku tumačena su težnjom za partnerstvom — o čemu se govorilo na sjednici Centralnog komiteta KPH 18. srpnja — jedna su od mogućih i vjerovatnih linija za razumijevanje »odobrenja« za organizacijsko oživljavanje HRSS-a. Konstatacija o »težnji za koalicijom HRSS-a«, izrečena na sjednici CK 12 dana ranije, i odluci da se sva pitanja moraju rješavati u Izvršnom

⁶² Drugi kongres Komunističke partije Hrvatske, 21—25. XI 1948, Rezolucija o osnovnim narednim zadacima KP Hrvatske, Zagreb 1949, 248.

⁶³ U toj akciji u lipnju i srpnju 1948. godine sudjelovale su frontovske organizacije glavnih gradova u FNRJ. Takmičile su se u upisu Narodnog zajma, u podizanju idejnosti, u kulturno-prosvjetnom radu, u izgradnji jaslica i vrtića, izvršenju dobrovoljnih radnih zadataka, u ostvarenju Petogodišnjeg plana prema mjesečnim planovima frontovskih organizacija i sl. — Prema *Borbi* iz lipnja 1948. god.

⁶⁴ Treća konferencija za grad Osijek, 31. listopada 1948. god. — cit. prema: JNOF i NF u Osijeku i kotaru Osijek 1944—1953, dok. 137, str. 335.

⁶⁵ O djelovanju Izvršnog odbora HSS-a u toku NOB-a vidjeti: *F. Jelić-Butić: Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb 1983, 261—291.

odboru NF, osvjetljava težinu situacije u kojoj se nastojalo prigušiti te tendencije ali i istodobno okupiti na jednom mjestu — u Frontu — sve seljaštvo, pogotovo ono u krajevima u kojima je postojala duga tradicija HSS-ovog djelovanja i snage. Već 18. srpnja donosi se u CK odluka o obnavljanju organizacija HRSS-a od okružnih do seoskih, paralelno s obnavljanjem i »Seljačke sloge« — kulturno-prosvjetne organizacije pomoću koje je ta stranka tradicionalno djelovala i politički. Tim će se, smatralo se, onemogućiti buržoaziji da veže uz sebe hrvatsko seljaštvo. Rečeno je: »HRSS mora da bude organizacija hrvatskog seljaštva«⁶⁶ — ali »ne stvara se monolitna stranka HRSS, već seljački pokret. U razradi treba biti oprezan«. Najvažnijim se smatralo obnavljanje organizacije u centralnoj Hrvatskoj.

To pitanje treba promatrati i u kontekstu situacije pred očekivane izbore za Ustavotvornu skupštinu, pa se taj »ustupak« može smatrati i svojevrsnom taktikom, koja je mogla imati mnogo uspjeha u pogledu unutrašnjeg smirivanja i okupljanja i »kolebljivih« u novim političkim uvjetima (jer teza o privremenosti novoga sistema bila je uostalom jedna od najglasnijih i najčešćih parola u neprijateljskoj političkoj propagandi, i onoj izvana, i domaćoj).

U tome je smislu ilustrativan izvještaj Okružnog komiteta KPH Osijeka upućen nakon izbora Centralnom komitetu KPH, jer se u njemu kaže da su »organizacije HRSS-a odigrale presudnu ulogu u krajevima gdje je postojao strah od komunizma i gdje su ga još više raspirivali klerofašisti i mačekovi agenti (valpovački, donjemiholjački i našički kotar)«.⁶⁷

O neshvaćanju nove linije govore i dokumenti. U izvještaju Oblasnog komiteta za Dalmaciju iz listopada 1945. stoji: »Naročito nepovjerenje kod naših drugova bilo je i još ga ima prema organiziranju HRS-ovim odborima, a naročito u primorskome pojasu i po otocima, gdje su u pojedinim mjestima same mase negodovala prema HRSS-u. Ovakav stav je uglavnom razbiven iako još ima mnogo nejasnoća kod naših organizacija u ovome pogledu.«⁶⁸

Cilj koji je ta akcija trebalo da ima nije do kraja postignut: na sjednici CK, 5. listopada 1945. godine, rečeno je da su organizacije HRSS-a osnovane na Baniji a ne tamo gdje su bile potrebnije — u sjevernoj Hrvatskoj (Podravina, Međimurje i Slavonija). U krajevima za koje se smatralo da u njima postoji interes ili jake tradicije stvaranje je išlo sporo i nije imalo masovnost. Ponegdje su bili stvoreni tek inicijativni odbori, npr. u Bjelovarskom okrugu gdje su HRSS-ovci izvan Fronta imali o tome ovakvo mišljenje »[...] pa mi bi pristupili stranci da je ona samostalna, ali kad je u sklopu Jedinstvenog fronta, mi nećemo pristupiti« — za razliku od »simpatizera« Fronta koji su smatrali »[...] što će nam stranka HRS-a kada imademo Jedinstvenu frontu«.⁶⁹

⁶⁶ AIHRPH, CK SKH, Zapisnici sjednica Centralnog komiteta od 6. i 18. srpnja, 25. i 27. kolovoza 1945.

⁶⁷ Izvještaj OK KP Osijek, od 13. XII 1945, cit. prema: JNOF i NF u Osijeku..., dok. 69, str. 133. — O mobilizacijskom djelovanju HRSS-a govori i njegova Glavna skupština održana od 16—18. rujna u Zagrebu. U radu skupštine, koja je imala više manifestacijski značaj, sudjelovalo je oko 100.000 članova i simpatizera te stranke. Istaknuto je opredjeljenje za Jugoslaviju kao republiku. — Glavna skupština HRSS-a, 16—18. IX u Zagrebu. Split 1945.

⁶⁸ AIHRPH, CK SKH, Oblasni komitet KPH za Dalmaciju — izvještaj CK KPH, 1945, X, 13.

⁶⁹ AIHRPH, CK SKH, Okružni komitet KPH Bjelovar — izvještaj CK KPH, 1945, X, 5.

Nije bio dostupan ni jedan dokument direktivnog tipa iz kojega bi se vidjelo zašto se taj zadatak i nadalje smatra važnim i u 1946. godini, iako su neka iskustva sa ovim organizacijama govorila protiv njihovog daljnjeg postojanja. U izvještaju Oblasnog komiteta za Dalmaciju na sredini 1946. godine stoji: »U pojedinim odborima HRSS-a, naročito na imotskom i drniškom kotaru, zapaža se tendencija neprijateljskih elemenata, kojih u njima ima, da se odvoje od Fronte, tako da izbijaju parole: 'HRSS ima mase, a ne Partija, prema tome bi trebalo i vlast da bude u rukama HRSS-a, a ne u K. P.'«⁷⁰

Paralelno s time, a u vezi s nekim zakonskim mjerama (otkup, porez, mobilizacija radne snage), dolazilo je i do pojava razdvajanja Fronta na komuniste i prave frontovce, na jednoj strani, i HRSS-ovce na drugoj: oni »nastoje se izvući od zadataka koji nisu popularni kod naroda, tako da se komunisti izoliraju od naroda i strše kao žandari.«⁷¹ To, već naznačeno raslojavanje Fronta nije bilo samo strogo političkog tipa — vezano je uz ekonomski položaj dijela seljaka u Frontu i HRSS-u uglavnom bogatijih, koji su se opirali tim restriktivnim mjerama.⁷²

Zbog cjelokupne političke situacije — problemi opskrbe i prehrane stanovništva, obnova zemlje, važnost sela, nastojanje da se na svaki način kontrolira stanje pa i djelovanjem takve organizacije, radi nastupa prema vani, djelovanje emigracije i širenje psihoze o privremenosti — ostala je potreba i uvjerenje da bi kotarske i okružne odbore HRSS-a »kao reprezentativna tijela bilo korisno dalje držati.«⁷³

Ni oživljavanje djelovanja »Seljačke sloge« nije bilo uspješnije. Ideja da ona zaista bude kulturno-prosvjetna organizacija seljaštva i ništa više nije mogla biti prihvaćena: »Pokušali smo preko istaknutih HRSS-ovaca da organizujemo ogranke Seljačke sloge koje još nikako nismo uspjeli. U samoj Kutini počeli smo tri puta uzastopce sazivati masovni sastanak da oformimo ogranak Seljačke sloge i vidjelo se da na taj sastanak je došao vrlo mali broj ljudi a oni stari članovi HRSS-a nisu došli na taj zbor iako su dobili zadatak, nego obrazlažu da kaže narod da nije potrebno nikakvih novih organizacionih formi, da će svi oni u Fronti raditi. I po tome se vidi da kada su se upoznali sa novim direktivama po kojima bi tekao budući rad tih ogranaka kao prosvetne organizacije da im to ne ide u glavu jer su oni to ranije računali da bi preko ogranaka provadali politiku stare Jugoslavije.«⁷⁴

Neuspjeh u organizacijskom obnavljanju odbora HRSS-a i ogranaka »Sloge« treba gledati i u svjetlu tzv. sektaštva komunista prema njima i dijela komunista prema Frontu uopće. Uloga KP u Frontu kao rukovodeće i dominirajuće političke snage daje nam elemente da zaključimo kako ta pojava sektaštva i stil komandiranja kao način rada nisu ništa neobično. Uspješno završena

⁷⁰ AIHRPH, CK SKH, Oblasni komitet KPH za Dalmaciju — izvještaj CK KPH, 1946, V, 11.

⁷¹ AIHRPH, CK SKH, Okružni komitet KPH Slavonski Brod — izvještaj CK KPH, 1946, VIII, 6.

⁷² O tome više u radu: *Ana Vasdar*, Narodni front na području Slavonije u poratnim godinama, Zbornik HISB, 1981, 1, 71—145.

⁷³ AIHRPH, CK SKH — Org.-instruktorsko odjeljenje, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Varaždin, 1946, VIII, 8.

⁷⁴ AIHRPH, CK SKH, Kotarski komitet KPH Kutina — izvještaj CK KPH, 1947, VIII, 27.

NOB, plebiscitarno dobiveni izbori za Ustavotvornu skupštinu — iako s listom NF, dovela je u to neposredno poratno vrijeme do »opijenosti slobodom« — do svojevrsne pojave koja se u nizu dokumenata naziva »vrtoglavicom od uspjeha« i »opijenošću pobjedom«. Uspostavljanje političkih institucija i njihovo funkcioniranje učinili su da se svaki problem činio rješivim pomoću tadašnjih instrumenata pa se »svakodnevni politički rad u masama« počeo zanemarivati.

»Isto tako naša partijska organizacija imade nepravilan stav prema pojedinim drugovima iz HRS-a kao i prema organizaciji. [...] Oni svojom politikom vode Narodnu frontu do rascjepa. Oni postavljaju i na sastancima kotarskih odbora Narodne fronte: 'Mi frontovci (aktivisti) i vi HRS-ovci' i zato nije čudo da baš po tome pitanju na kotaru Đurđevac je najslabije stanje. [...] Baš zbog takve politike može se dogoditi da drugovi u organizaciji HRS-a kažu, da se oni ne slažu sa politikom otkupa i ostalih privrednih zadataka koje izvršavaju komunisti i aktivisti na kotaru Đurđevac.«⁷⁵

Rezime te akcije daje najbolje izvještaj CK KPH upućen u siječnju 1947. godine CK KPJ: »Naši saveznici u Frontu (HRSS-ovci) sve manje dolaze do izražaja kao faktor, koji bi imao jači utjecaj u rukovođenju državnim poslovima. [...] HRSS-ove organizacije koje su bile u toku prošle godine stvorene u nekim selima u većini su se raspale, ili ako postoje služe mačkovcima za masku. HRSS-ove organizacije nisu se afirmirale kao seljačke organizacije koje bi okupljale sve seljake i koje bi aktivno radile na liniji Fronte jačajući savez radnika i seljaka. Postoji sve manje razloga da se te organizacije organizaciono učvrste u selima. No ipak je potrebno da one i dalje postoje jer putem njih smo parirali pokušaj mačkovaca da obnove HSS. Aktivisti HRSS-a uspješno su parirali raznim prigovorima seoskih kulaka i mačkovaca.«⁷⁶

Ideje o osnivanju odnosno stvaranju Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj dattiraju još od veljače 1945. sa savjetovanja Srba delegata Dalmacije u Šibeniku, kada je donesena odluka o osnivanju Inicijativnog odbora. Tadašnji Srpski klub smatrao se preuskim, a Glavni je odbor zamišljen kao organizacija Srba u Hrvatskoj na »širokoj narodnoj osnovi« u kojoj bi bili okupljeni svi slojevi, bez obzira na političku pripadnost, a u cilju mobilizacije i sudjelovanja u završetku NOB.⁷⁷ Glavni odbor Srba organizacijski je pripadao Jedinstvenoj narodnooslobodilačkoj fronti. Njegovo organizacijsko konstituiranje i izbor izvršnog odbora planirani su za predstojeći kongres Srba u Hrvatskoj. Na sjednici CK KPH u rujnu 1945. za Glavni je odbor rečeno da treba biti »široka politička organizacija« koja »treba da rukovodi u ekonomskom, kulturnom, političkom i socijalnom napretku Srba u Hrvatskoj« — s osnovnom težom da »srpsko pitanje u Hrvatskoj je seljačko pitanje.«⁷⁸ Kongres je održan 29. i 30. rujna u Zagrebu.

⁷⁵ AIHRPH, CK SKH, Okružni komitet KPH Bjelovar — izvještaj CK KPH, 1947, III, 20.

⁷⁶ AIHRPH, CK SKH, CK KPH — izvještaj CK KPJ, 1947, I, 27.

⁷⁷ *Srpska riječ*, br. 38/39, 23. februara 1945, br. 40, 4. marta 1945.

⁷⁸ AIHRPH, CK SKH, Zapisnik sjednice CK KPH, 1945, IX, 21. — Vidjeti i: *Mile Dakić*, Srpski klub vijećnika ZAVNOH-a, Oslobođenje Hrvatske 1945, 579—586.

Poslije 1947. godine HRSS i Glavni odbor Srba u Frontu su izgubili svoja organizacijska obilježja. Kada se govori o HRSS-ovcima, uočljivo je u izvještajima organizacija s »terena« da se misli na pojedince ili grupe, koji se konotiraju u politički negativnom smislu, osobito u vezi s provođenjem privrednih mjera na selu. Organizacijsko rastvaranje te stranke u vezi je s političkim porazom »seljačke opozicije« u Frontu općenito u toku 1947. godine, što nije predmet ovog rada, jer zahtijeva dublju analizu političkih previranja u NFJ.

Odnos prema seljaštvu kao dijelu Fronta ubuduće se u Frontu svodi na njegovanje i poticanje kulturno-prosvjetne djelatnosti »Seljačke sloge«, i Srpskog kulturno-prosvjetnog društva »Prosvjeta«. U tom su smislu sve frontovske organizacije poticane da sudjeluju u njihovom radu i odlaze na njihove smotre. U lipnju 1947. održana je Prva glavna skupština »Sloge«, a potkraj godine i Prosvjetni sabor. Na početku 1949. godine u Zagrebu je otvorena Centralna biblioteka KPD »Prosvjeta« te Muzej Srba u Hrvatskoj.

Djelovanje tih kulturno-prosvjetnih društava nastavilo se i dalje, te su 1950. godine bila u NR Hrvatskoj 584 ogranka »Seljačke sloge« i 216 pododbora »Prosvjete«.

III

1. Konceptija Fronta kao općenarodne političke organizacije koja kao transmisija Komunističke partije »odgaja mase za socijalizam« i mobilizira ih na njegovom ostvarenju — programski i praktički doživljava »vrhunac« u 1949. godini. Sva dotadašnja programska usmjerenja i niz organizaciono-političkih pothvata imali su za rezultat da je do tada veoma elastična struktura te organizacije, koja je bila više pokret, pretvorena u složenu, hijerarhijski strukturiranu organizaciju s razvijenim aparatom koji je nastojao svu djelatnost organizacije pratiti, evidentirati, planirati i sumirati. Raznovrsni oblici djelovanja bili su unaprijed planirani i obuhvaćeni čvrstim formama, u liku komisija i uprave čiji su aparati (funkcionari Fronta i administrativno osoblje) rukovodili tom djelatnošću kao direktori poduzećima i službama.

U sistemu rukovođenja, zbog prirode posla koji su organizacije Fronta obavljale, ali i načina rada svojstvenog većem dijelu partijskih kadrova u to vrijeme, prevladavalo je naređivanje, često puta s primjesom represivnosti. Uzrok je tome dijelom bila i nejasnoća u konceptu masovnih organizacija i njihovog odnosa prema narodnoj vlasti i Komunističkoj partiji. U vrijeme kad su osnovni politički zadaci bili realizacija plana industrijalizacije i elektrifikacije i kolektivizacija poljoprivrede, u ostvarenje kojih su bili uključeni svi subjekti društveno-političkog života, masovne su organizacije shvaćane kao puko sredstvo Partije i vlasti. Hitnost zadataka i njihova složenost uvjetovali su da se pođe najlakšim, odnosno najprečim putem — diktiranjem. Takva metoda rada u masovnim organizacijama nije mogla biti djelotvorna jer su one do tada svoju aktivnost obavljale drukčije, samoinicijativno i u okviru općih smjernica koje su dobivale.

Otpor provođenju kolektivizacije na selu, pa i u Frontu, čije su članstvo u to vrijeme još uvijek pretežno činili seljaci, usporavao je i planirane rezultate u provođenju toga zadatka. Na to se reagiralo oštrijim mjerama, administra-

tivnim metodama, iako se neprestano deklarativno naznačivala važnost masovnog političkog djelovanja u narodu, na selu prvenstveno. Sam Front kao organizacija za takav rad nije bio osposobljen, partijski kadrovi koji su sve do nedavno bili oni koji su pojedinačno djelovali u osnovnim frontovskim jedinicama, izgradnjom državne vlasti i jačanjem partijskog aparata i razvoja privrednih i društvenih službi obično su »povlačeni« na odgovornija, viša mjesta. Kada su »izašli« iz Fronta u onom neposrednom smislu, zaboravljali su važnost nekih sitnih zadataka, kao što je neposredna mobilizacijska djelatnost. U mnogim dokumentima toga vremena uočljiva je »žed« za kadrovima na terenu, i važnost mobilizacijskog djelovanja u rješavanju važnih društvenih pitanja.

Govoreći o obilježjima djelovanja frontovskih organizacija na Trećem kongresu NFJ — slab politički rad koji prelazi u fraziranje, primitivna organizacija radnih akcija, nerazvijen aparat i organi i neevidentiranje rada — sekretar Blagoje Nešković je kao najvažnija pitanja koja treba riješiti istakao »problem kadrova, koji su potrebni za organe i aparat oko rukovodećih tela i [...] problem ustaljivanja aktivnosti rukovodećih tela i njegovih članova u izvršavanju svakodnevnih zadataka«. ⁷⁹

2. Drugi kongres Narodne fronte Hrvatske, održan na početku 1949. godine, u tom je kontekstu vrlo ilustrativnog značenja.

Političko djelovanje NF kao osnovna zadaća organizacija, planiranje rada i sistematsko djelovanje, čija je osnova u temeljnim organizacijskim jedinicama — osnovnim organizacijama, programski su pravci i akcione smjernice u čijem obzoru valja ocjenjivati rad Fronte. Nesumnjivo značenje koje su imali rezultati kampanjskog načina rada uvažen je, ali i odbijen kao praksa za budućnost jer je prevladan i neadekvatan konceptu organizacije, politički monolitne čija je osnovna zadaća »politički rad s masama«, njihov odgoj za socijalizam i njihovo pretvaranje u svjesne graditelje socijalizma. Sinonim, politička parola; ostvarenje plana = socijalizam; pretvorila je, u organizaciono-političkom smislu, Narodnu frontu u jednu od poluga za ostvarenje socijalizma, koja se racionalno utemeljuje u smislu korisnosti upotrebe snage i pretpostavljene jedinstvenosti.

O odnosu prema političkom radu Fronte kao osnovnom pitanju svjedoči dio referata S. Komara o organizacionom radu: »Bodu u oči činjenice, da se mnogi drugovi slažu s analizama i ocjenama o Narodnom frontu, koje su u posljednjih nekoliko mjeseci dali najviši rukovodioci, ali ti drugovi na terenu malo čine, da se promijeni stanje, da se prestane Front upotrebljavati isključivo kao sredstvo za održavanje rijetkih mitinga i kao 'burza rada' za tzv. mobilizaciju radne snage [...] na terenu rade tako kao da smatraju socijalističku svijest naših trudbenika kao gotovu stvar, bogom danu, kao da misle, da se svijest i politička zrelost naših trudbenika stvara sama od sebe, da za to nije potreban vrlo brižljiv, naporan i dugotrajan posao«. ⁸⁰

U odnosu na pretpostavke ostvarenja toga osnovnog zadatka »za što je potrebna jaka organizacija, kadrovi, sredstva i frome« ⁸¹ u toku 1948. godine

⁷⁹ B. Nešković, Izvještaj o radu Narodnog fronta Jugoslavije, Treći kongres..., 74.

⁸⁰ S. Komar, Izvještaj o organizacionom radu i planovima rada Narodnog fronta Hrvatske, Drugi kongres Narodnog fronta Hrvatske, Zagreb 1949, 43.

⁸¹ Isto.

obavljene su organizacijske promjene u cilju jačanja osnovnih organizacija, povećan je njihov broj kao pretpostavka oživljavanja rada i proširenja osnove djelovanja. Dotadašnja loša organizaciona struktura u smislu nerazgranatosti osnovnih organizacija bila je i uzrokom »da su bile neiskorištene snage, koje su potrebne u socijalističkoj izgradnji«. ⁸² Ta organizaciona mjera bila je važna i zbog konstatiranoga lošeg rada mjesnih, seoskih organizacija, čija se aktivnost do tada uglavnom svodila na mjesni odbor koji se često poistovjećivao s organizacijom čime je rad bio sužen na manji broj aktivista. ⁸³ Nakon izbora u organizacijama Fronta potkraj 1948. ⁸⁴ god. osnovne su se organizacije oformile na administrativnom principu i izabrale svoje organe, a ukoliko su bile prevelike za efikasan rad, mogle su organizirati djelovanje frontovskih grupa, kao pomoćnog oblika rada. Mjesni odbori su potom imali tek koordinativnu funkciju rada osnovnih organizacija, koji se trebalo da temelji na principu: »razvijati rad osnovne organizacije može se u tom slučaju ako se praksa općenitosti u radu s masama zamijeni konkretnim radom«. ⁸⁵

Reorganizacijom su pri svim osnovnim organizacijama uvedeni aktivni, a pri višim odborima komisije i uprave za razna pitanja. Komisije su uglavnom vodile kampanjske akcije kao što su u toku 1948. bile izgradnja zadrugnih domova i dr., mobilizacija radne snage i sl., te razne lokalne akcije. Iako su organizacije Fronte Hrvatske u 1949. godini radile po planu koji se stvarao odozdo nagore, realizacija planiranih zadataka obavljala se pretežno u obliku određenih kampanja.

Kao nova forma »kritike i kontrole organa narodne vlasti i budnosti« prema nehaju, rasipništvu i birokratizmu uvedena je institucija narodnih inspektora te su pri odborima postojale i komisije za narodnu inspekciju.

Obavezno su postojale komisije za ideološko-odgojni rad pri kotarskim i gradskim odborima, a aktivni u osnovnim organizacijama. ⁸⁶ Forme političkog djelovanja bile su masovna predavanja, političke informacije, čitalačke grupe, kružoci i sl. U toku 1949. organizacije NF provodile su jedinstveni program ideološko-političkog obrazovanja.

Na izbornoj konferenciji gradske organizacije NF Osijeka, u lipnju 1949. godine, kao teme koje su u čitalačkim grupama i na predavanjima obrađivane, navedene su: »Stara Jugoslavija i borba KPJ za demokraciju«, »Nacionalna ravnopravnost i prava radnog naroda«, »KPJ u borbi za oslobođenje naše zemlje i stvaranje narodne vlasti«, »Komunistička partija Jugoslavije i Narodni front«, »Program KPJ«, materijal sa Trećeg kongresa NF Jugoslavije, ma-

⁸² Izvještaj komisije za organizaciona pitanja, n. ist. mj., 115.

⁸³ Članovi mjesnog odbora u principu su istodobno bili i članovi komiteta KP i organa narodne vlasti i po hijerarhiji političkog značaja obavljali su prvenstveno zadatke Partije odnosno vlasti. Njihova neoperativnost, kada je u pitanju rad seoskih organizacija Fronta, proizlazila je iz nepoznavanja prilika svih sredina ali i pukih tehničkih razloga (uvid u konkretnu situaciju), te se pravi problemi u svim sredinama nisu mogli ažurno rješavati.

⁸⁴ Izbori u Narodnoj fronti Hrvatske provedeni su u studenom u mjesnim organizacijama a u prosincu u gradskim. Predstavljani su kao jedan od oblika organizacijskog učvršćenja i širenja te se neposredno uoči izbora provodila kampanja upisa u Frontu, sa svečanim uručenjem članske karte, pod parolom »Fronta daje knjižice onima koji se bore za ostvarenje Plana«.

⁸⁵ *Vice Srzić*, Izvještaj komisije za organizaciona pitanja, n. ist. mj., 87.

⁸⁶ Prema odluci SO NFJ od 29. srpnja 1949. god. glavni, oblasni, kotarski i gradski odbori morali su imati profesionalca-rukovodioca komisije za ideološko-odgojni rad.

terijal s Drugog kongresa NF Hrvatske, govori druga Tita i ostalih rukovodilaca, članci iz »Žena u borbi« i »Žena danas«, odlomci iz knjiga: »Priče o stvarima«, »Prirodne sile i moć ljudi« od Iljina, »Kako je čovjek postao divom« od Iljina-Segala.⁸⁷

Planiranje kao novi način rada nije se odnosilo samo na planiranje materijalnih obveza i radne snage, već je svaka organizacija planirala godišnji rad u oblasti agitacije i štampe, propagandnog djelovanja, socijalno-zdravstvenog prosvjeđivanja, kulturno-prosvjetnog rada i sl. Kampanjski način rada »koji se uveo odmah nakon oslobođenja, prilikom rješavanja zadataka obnove zemlje«⁸⁸ ocijenjen je neadekvatnim, kao i sistem planiranja »odozgo« koji je dotada pokazao loše rezultate, jer su planovi »razrezivani« na niže organizacije bez realnijeg uvida, a sve pod pritiskom što boljeg izvršenja plana.

Kongres je, u skladu s odlukom SO NFJ, donio odluku o promjeni naziva predsjedništva odbora, te su se oni ubuduće nazivali izvršnim odborima. Ta je promjena bila vezana za stav da ti organi ne mogu biti reprezentativna, već radna tijela.⁸⁹

O metodama rada Fronta svjedoči isječak iz jednog od referata na Kongresu — »Pred našim kotarima često stoje krupni zadaci u izgradnji socijalizma, kao što su: sjetva, žetva, razni otkupi, mobilizacija radne snage itd. Kako izvršavaju te zadatke oni kotari koji podcjenjuju i zapostavljaju Front? Sastane se Kotarski komitet, pretrese zadatak i rasporedi članove na teren. Sastane se kotarski narodni odbor, raspravi o zadatku i rasporedi članove i aparat na teren. Svi ti drugovi, kad dolaze u selo, na koga se obrate? Opet sastanak ćelije i tu se pretrese zadatak. Sastanak mjesnog odbora i zaduženja. Ovakav rad islljučuje politički rad, isključuje Front i odvaja ga od masa. Ovdje se samo vidi zadatak toliko i toliko metara žita, toliko kilograma ovoga, toliko tona onoga, a politička strana toga problema i zadatka uopće se ne vidi.«⁹⁰

3. Drugi kongres NFH održan je 23. i 24. siječnja 1949. godine u prostorijama Zagrebačkog velesajma u prisutnosti 1295 delegata.⁹¹ Izvještaj o političkom radu NFH podnio je Marko Belinić, o organizacionom radu i planovima rada NFH Slavko Komar.

⁸⁷ Iz izvještaja o radu za izbornu konferenciju, 18. lipnja 1949. godine. — JNOF i NF u Osijeku i kotaru Osijek 1944—1953, dok. 170, str. 303—304.

⁸⁸ Komisija za plan i evidenciju, referent M. Cvetković, kao bilj. 80, 92.

⁸⁹ Donesena je i odluka o postojanju jednog tajnika u izvršnom odboru, koji je imao obavljati organizacijske poslove (za razliku od prijašnje »podjele« rada između prvog i drugog tajnika).

⁹⁰ M. Špiljak, Izvještaj komisije za političko-agitacijski rad i štampu NFH, na ist. mj. 74.

⁹¹ O delegatima kongresa NFH u arhivskim materijalima sačuvani su podaci o socijalnoj, nacionalnoj, i partijskoj pripadnosti.

Socijalna pripadnost delegata	Prije 1941.	Poslije 1945.
Radnici	438	49
Seljaci	480	76
Intelektualci	170	45
Namještenici	11	1078
Ostali	22	49

Tabela I. Socijalna pripadnost delegata Drugog kongresa NFH 1949, izvor: AIHRPH, RK SSRNH, 149.

Belinić je govorio o značenju izbora za Ustavotvorni sabor u studenom 1946. godine, ocjenjujući da su oni »aktivizirali kroz Narodni front i onaj dio ljudi, koji je pasivno očekivao« dalji razvoj političkih događaja. Istodobno su pokazali propast »mačekovskih reakcionarnih ostataka, koji su se po starom običaju krstili da su oni 'opozicija', koja tobože ima nekog uporišta u jednom dijelu seljaštva i drugih građanskih slojeva [...]».⁹² Govorio je i o rezultatima u obnovi porušenih i oštećenih stambenih zgrada (do 1. XII 1948. god. obnovljeno 49.748 od 65.547 porušenih), o izvršenju planova industrijske proizvodnje (više od 100% u 1947. i 1948. godini), o poboljšanju u sistemu snabdijevanja; ali i o tadašnjim problemima u opskrbi masnoćom i obućom.

Socijalno-zdravstvena zaštita stanovništva ubrzano se razvija, zahvaljujući i zakonodavstvu i izgradnji novih kapaciteta: zbrinuto je oko 7000 ratne siročadi na osnovi Zakona o starateljstvu i usvajanju, zdravstvenu zaštitu pruža 11 poliklinika, 156 ambulanti većeg i 55 manjeg obima, 230 liječnika, 180 zubara i 59 medicinskih sestara. Uredbom o otvaranju jaslica i obdaništa iz 1948. godine nastojalo se riješiti pitanje brige o djeci u uvjetima goleme potražnje radne snage. Godine 1945. u Hrvatskoj je bilo 340.000 nepismenih, od toga je do početka 1949. opismenjeno, uglavnom aktivnošću analfabetskih

Socijalna pripadnost članova kotarskih i gradskih odbora	Prije 1941.	Poslije 1945.
Radnici	2485	1371
Seljaci	5726	3361
Intelektualci	374	279
Namještenici	852	4132
Ostali	663	457

Tabela II. Socijalna pripadnost članova kotarskih i gradskih odbora NF 1948. godine, isto.

Politička pripadnost	Delegati II kongresa NFH	Članovi KO i GO NFH
KP	1139	6624
Vanpartijci	158	2976
Svega	1297	9600

Tabela III. Politička pripadnost delegata II kongresa i članova kotarskih i gradskih odbora NFH, 1948 — isto.

Nacionalna pripadnost	Delegata II kongresa	Članova KO i GO NFH
Hrvata	986	7246
Srba	262	1995
Ostalih	49	359
Svega	1297	9600

Tabela IV. Nacionalna pripadnost delegata II kongresa NFH i članova kotarskih i gradskih odbora 1948. godine — isto.

⁹² M. Belinić, Izvještaj o političkom radu Narodnog fronta Hrvatske, Drugi kongres NFH, 18.

tečajeva pri frontovskim organizacijama, oko 160.000. Postotak nepismenih, rekao je M. Belinić, pao je na 6%.⁹³

Kao važan organizacioni problem NFH u Komarovom je referatu istaknut nesklad u razvoju organizacija u gradovima i selima, čiji se rad često mogao vezivati tek za rad mjesnog odbora, odnosno predsjedništva, bez masovne uključenosti seoskog stanovništva. Novim sistemom organiziranosti u toku 1948. godine nastojalo se povećanjem broja osnovnih organizacija proširiti djelovanje Fronta u seoskim masama. Rad seoskih organizacija Fronta tretirao se u to vrijeme kao važno političko, a ne samo organizacijsko pitanje te je u tom smislu indikativna misao iz referata Blagoja Neškovića na plenumu SO NFJ, u studenom 1948. godine: »Neaktivnost izvjesnih članova Narodnog fronta u svojoj organizaciji, naročito na selu, predstavlja uspavlivanje ogromnih snaga, neiskorištavanje ogromnih političkih rezervi za izgradnju socijalizma u našoj zemlji. Zbog te činjenice — što nisu aktivni svi članovi Narodnog fronta u nekim frontovskim osnovnim organizacijama — rad organizacija Narodnog fronta zaostaje za zahtjevima borbe za izgradnju socijalizma u našoj zemlji.«⁹⁴

Kritizirana je i ustaljena praksa, opravdavana često hitnošću posla — zaobilazanje frontovskih organizacija u obavljanju važnijih poslova od organa narodne vlasti, što kod masa »dovodi i do njihove pasivizacije i ubijanja svake inicijative« i pretvaranja Fronta u »privjesak« narodnog odbora, te »sektaštvo« članova Partije prema frontovcima i potcjenjivanje Fronta u postupku donošenja odluka. O važnim pitanjima, rekao je S. Komar, »donese zaključke partijska ćelija i poslije toga sazovu masovni sastanak, te jednostavno, bez učestvovanja frontovskog odbora i bez neke diskusije, na tom masovnom sastanku prenose gotove zaključke. Kao 'razlog' nerada frontovskih odbora dobiva se ovakav odgovor: 'Zašto da se održavaju posebni sastanci odbora Fronta, kada se u njemu i tako nalaze komunisti, koji dobiju zadatke na sastanku ćelije'. Ti drugovi ne će da shvate, da je zlo baš u tome, što su presko sastavili odbor Fronta od samih članova Partije i što sav teret rada na selu svaljuju na sebe.«⁹⁵

Kongres je radio u komisijama, na osnovi pripremljenih izvještaja o radu, nakon čega su podneseni i prijedlozi Kongresu, koji je planove rada komisija usvojio. Pri Glavnom odboru Narodnog fronta Hrvatske postojale su: Komisija za političko-agitacioni rad i štampu Narodnog fronta, Komisija za ideološko-odgojni rad, komisija za organizaciona pitanja, Komisija za plan i evidenciju rada, Komisija za unapređenje poljoprivrede, Komisija za unapređenje zadrugarstva i Komisija za radnu snagu i brigade.⁹⁶

U Komisiji za političko-agitacioni rad osnovna pitanja koja su razmatrana bila su: metode rada frontovskih organizacija, omasovljenje Fronta, borba za njegovu čistoću te oblici djelovanja Fronta u području agitacijsko-politič-

⁹³ Isto, 29.

⁹⁴ S. Komar, Izvještaj o organizacionom radu..., 45.

⁹⁵ Isto, 46.

⁹⁶ Prema odluci Saveznog odbora obavezno je bilo formiranje 13 komisija, osim spomenutih pri GO NFH, i to: za narodnu inspekciju, za socijalno-zdravstvena pitanja, za pošumljavanje, za komunalna pitanja i lokalnu privredu, za takmičenje i nagrađivanje, za privredna pitanja i komisija za nadzor, te uprava za izgradnju zadrugarskih demova i za dobrovoljne radne brigade.

kog rada. Istaknuto je da se pri obavljanju važnih privrednih zadataka primjenjuju pogrešne metode agitacije — »umjesto objašnjenja i agitacije, šalju se pozivi, a kao posljedica toga, umjesto dobrovoljnosti u radu, služi se milicijom. Na takav se način mogu izvršavati zadaci nekoliko mjeseci, koju godinu, ali takav put mora dignuti mase protiv Fronta, mora donijeti politički krah. Takve metode nisu metode Fronta, one su mu tuđe i s njima treba odlučno prestati.«⁹⁷ Oblici političkog rada, tamo gdje se on primjenjuje »često su suhi i jednostrani, svode se na mitingovanje, a zapušta uporni konkretni, svakodnevní rad na objašnjavanju svih mjera«, pri čemu je ocijenjeno da agitacijski rad, osobito na selu, ni po formi ni po metodi nije »prilagođen tom najvažnijem i najkompliciranijem zadatku socijalističke izgradnje«,⁹⁸ tj. zadacima provođenja kolektivizacije.

U vezi s omasovljenjem Fronta u toku 1948. godine izražena je sumnja u kriterije i zrelost onih organizacija koje su stopostotno uključile birače u redove organizacije NF. »Postavlja se pitanje, ima li u tom gradu koji neprijateljski element, ima li koji neprijatelj socijalizma? Da sigurno ih ima [...]«. ⁹⁹ Takve snage, rečeno je, pretvorit će Front u bezbojnu organizaciju i utoliko omasovljenje Fronta nije više dnevno pitanje već je to »čišćenje frontovske organizacije, njezino učvršćenje, kako bi ona postala jedinstvena frontovska organizacija, koja će biti sposobna za sve zadatke u izgradnji socijalizma«. ¹⁰⁰

Govoreno je o aktivima agitatora kao stalnoj formi rada pri svim odborima, čija je zadaća »objašnjavanje svih tekućih pitanja, kojima se bavi dotični frontovski odbor«. Kao pogodan oblik djelovanja istaknut je primjer zagrebačke organizacije koja je aktive organizirala po ulicama.

Tiraž frontovske štampe i izdanja znatno je porastao u prošlom periodu, ali mu je osnovna značajka mala upućenost na organizacijska pitanja, sadržaje rada frontovskih organizacija, odnosno nedovoljno je služio kao uputa za akciju. Najtiražniji su listovi Fronta u to vrijeme: »Vjesnik«, »Slobodna Dalmacija«, »Glas Istre«, »Riječki list«, »Narodni list«, »La voce del popolo«, a izlazi i »Slobodni dom«, »Srpska riječ«, te niz lokalnih i kotarskih frontovskih izdanja. Potkraj godine NFH je izdavao 6 mjesečnika, 5 polumjesečnika, 6 dnevnika, 17 tjednika i jedan dvotjednik. ¹⁰¹

Komisija za ideološko-odgojni rad NFH temelji svoje djelovanje »na nauci marksizma-lenjinizma« i osnovni joj zadatak je »na unošenju političke svijesti u radne mase, kako bi one bile što spremnije i odlučnije u borbi za socijalizam«¹⁰² — rečeno je na sjednici te komisije. Ideološko-odgojni rad vezivao

⁹⁷ Komisija za političko-agitacioni rad i štampu Narodnog fronta Hrvatske, Referent M. Špiljak, Drugi kongres..., 77.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ Isto, 75.

¹⁰⁰ Isto, 76.

¹⁰¹ AIHRPH, RK SSRNH, IO NFH, Izvještaj za 1949. godinu.

¹⁰² Komisija za ideološko-odgojni rad Narodnog fronta Hrvatske, Referent J. Franičević, na ist. mj., 79. — Prema referatu M. Belinića potkraj 1947. godine radilo je 8600 čitalačkih grupa sa 95.000 članova; 1948. broj uključenih članova bio je 140.000. Djelovanjem 161 narodnog sveučilišta i aktiva predavača održano je u toku 1947/1948. godine 29.706 predavanja, kojima je prisustvovalo 2.500.000 slušača. U toku 1948. održano je 64.913 političke konferencije — u prosjeku 10 u svakoj osnovnoj organizaciji.

Narodna fronta Zagreba prva je organizirano pristupila ideološko-odgojnom radu: već u jesen 1947. godine ideološkim kursovima obuhvaćeno je 10.295 polaznika, koji su prouča-

se uz agitacijski, ali i permanentno razvijao idejnost u školama, kulturno-prosvjetnim društvima, masovnim predavanjima, čitalačkim grupama, kružnicama za proučavanje marksizma-lenjinizma, kursovima, seminarima i stalnim aktivnim predavača. Ocijenjeno je da je idejni rad najslabiji na selu, da je aktivnost žena vidljiva tek u nerazvijenim oblicima rada — čitalačkim grupama — te su predloženi načini rješavanja tih i drugih pitanja — planirano idejno-političkog djelovanja u svim segmentima frontovskog članstva pomoću raznovrsnih i odgovarajućih oblika rada uz neprekidno evidentiranje akcija. Problemi koji su se javljali pri aktivizaciji radne snage u brigade NF bili su, osim čestog kršenja principa dobrovoljnosti, nedovoljnog političkog rada, neopremljenosti brigada, i način djelovanja Centralnog štaba za aktivizaciju u Zagrebu, koji »bacio je težište rada na kvantitativno ispunjenje zadatka [...]«. ¹⁰³ U radu Štaba — kaže se dalje — »manje je brige bilo za evidenciju brigada, za kvalitetu njihova rada, za njihov politički i kulturni život. Nad takvim problemima nije bilo cjelovitog pregleda. S nešto više uspjeha riješeno je pitanje smještaja i prehrane radnika te je nekoliko nemarnih rukovodilaca i kažnjeno. Zbog nedovoljne aktivnosti Centralnog štaba najslabije je bilo razvijeno takmičenje i nagrađivanje brigada, zatim pružanje pomoći u kulturno-prosvjetnom radu brigada, kao i populariziranje najboljih radnih brigada u dnevnoj frontovskoj štampi«. ¹⁰⁴

Stečeno iskustvo, smatralo se, omogućit će bolji rad u 1949. godini kada se planiralo formiranje 4790 brigada i ispunjavanje obveze NFH da svakog mjeseca daje 25.000 ljudi u brigade koje rade na saveznom i republičkim privrednim objektima.

Komisija za organizaciona pitanja konstatirala je da u NFH postoji nesklad u razvoju između gradskih i seoskih organizacija, koje po masovnosti, organiziranosti i broju akcija daleko zaostaju iza gradskih sa razvijenim i kontinuiranim radom, s boljim aparatom i sl. U toku 1948. godine zanemariv je broj frontovskih organizacija dostavljao redovite mjesečne izvještaje Glavnom odboru, a ni oni poslani nisu bili dobri. Neophodnost podnošenja izvještaja objašnjena je ovako: »Izvještaji služe za rukovođenje iz centra, zato oni treba da budu odraz stanja u jednoj organizaciji«. ¹⁰⁵

Kao osnovni organizacijski zadaci istaknuti su: pomoć osnovnim organizacijama u radu od viših rukovodstava, osposobljavanje kotarskih i gradskih odbora za plansko i sistematsko djelovanje, redovito ubiranje članarine i proširenje aparata pri Glavnom odboru u skladu sa zaključcima Saveznog odbora o komisijama.

U Komisiji za unapređenje zadrugarstva istaknuto je da u NR Hrvatskoj postoje 1773 poljoprivredne zadruge, pretežno općeg tipa, dok se broj seljačkih radnih zadruga, od jeseni 1947. godine do početka 1949. god., povećao na 330 (uz pripremu još 100), što čini 2,5% ukupne obradive površine u NRH.

vali političku ekonomiju, Historiju SKP(b) i narodnooslobodilačku borbu. U 1948. godini kursove (1190) je polazilo 54.610 radnika, namještenika, domaćica, a u marksističkim kružnicama srednjih i stručnih škola bilo je obuhvaćeno 16.500 omladinaca.

¹⁰³ Komisija za radnu snagu i brigade Narodnog fronta Hrvatske, referent F. Zajšek, na ist. mj., 105.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Komisija za organizaciona pitanja Narodnog fronta Hrvatske, referent V. Srzić, na ist. mj., 91.

Istaknuto je da »seljačke radne zadruge svakim danom postaju sve moćniji privredni faktor, na koji se može oslanjati narodna vlast u svojim planovima« te da osnivanje novih i širenje postojećih »uz ozbiljnije angažiranje Komunističke partije i organizacija Narodnog fronta može da se pretvori u općenarodni pokret«. ¹⁰⁶

Komisija za plan i evidenciju razmatrala je iskustva u planiranju i evidenciji u protekloj godini na osnovi jedinstvenih formulara koje je Zemaljski odbor uputio svim kotarskim organizacijama u koje su se slivali izvještaji iz osnovnih organizacija. Evidentirana je djelatnost u svim sektorima rada NF.

Važnost zadataka koje Front obavlja razlogom je »što bolje i realnijeg planiranja i precizne, dobro razrađene, stalne evidencije, koja omogućuje kontroli izvršenja plana i daje mogućnost predviđanja izvjesnih teškoća, koje se na taj način mogu otklanjati«. Komisija je predložila Kongresu da se plan rada NFH u oblasti ispunjenja privrednih zadataka u većini stavki udvostruči, u skladu s osnovnim stilom rada NF — takmičenjem, »koje mora postati stalan sistem rada u socijalizmu«. ¹⁰⁷

Kao osnovni zadatak NF u unapređenju poljoprivrede na sastanku Komisije istaknuto je povećanje poljoprivredne proizvodnje i produktivnosti rada u poljoprivredi. Najveći zadaci planirani u 1949. god. jesu: melioracija Lonjskog polja, izgradnja plovno-melioracionog kanala Sisak—Zagreb, dovršenje melioracije Jelas, Crnac, Sinjskog i Bid-Bosutskog polja, te intenzivan rad organizacija NF na popularizaciji zadruga. ¹⁰⁸

Drugi dan Kongres je usvojio Rezoluciju o osnovnim narednim zadacima, Pravilnik o dodjeljivanju nagrada za istaknuti rad na izvršavanju zadataka Narodnog fronta i ostalih radova općeg značaja, te odluku o nagrađivanju najboljih kotarskih i gradskih organizacija NFH u 1948. godini. ¹⁰⁹

Kongres je izabrao Izvršni odbor od 50 članova i Glavni odbor od 250 članova. Za predsjednika NFH izabran je Vladimir Nator, za potpredsjednike dr Vladimir Bakarić, Franjo Gaži i Mile Počuča. Tajnik Izvršnog odbora bio je Slavko Komar, a članovi tajništva: Ante Vrkljan, Duško Brkić, Stjepan Brčić, Drago Gizdić, Dušan Čalić i dr Zlatan Sremec. U Izvršni odbor još su izabrani: Babić Tuna, Blažević Jakov, Belinić Marko, Berus Anka, Brozina ing. Nikola, Biber Antun, Brkić Zvonko, Buljan Vice, Car Rudolf, Cazi Josip, Cetinić Marin, Čuk Ilija, Draušnik Jurica, Franičević Jure, Frol Frane, Gošnjak Ivan, Grandža Ivan, Gržetić Maca, Gregorić dr Pavle, Holjevac Vječeslav, Juričić Vlado, Klausberger Vlado, Kladarin Đuro, Krajačić Ivan,

¹⁰⁶ Komisija za unapređenje zadrugarstva, referent N. Špirić, na ist. mj., 101. — Bilo je planirano i dovršenje 1000 zadrugnih domova u NRH, u okviru akcije NFJ »4.000 zadrugnih domova«.

¹⁰⁷ Komisija za plan i evidenciju rada Narodnog fronta Hrvatske, referent M. Cvetković, na ist. mj., 95.

¹⁰⁸ Komisija za unapređenje poljoprivrede, referent N. Miljanić, na ist. mj., 96.

¹⁰⁹ Nagradene su ove organizacije: I — za organizaciono jačanje i radne akcije — NF Zagreba kao najbolja gradska organizacija dobila je prelaznu zastavicu, a pohvaljena je i gradska organizacija NF Siska. Najbolja kotarska organizacija bila je Beli Manastir, zatim Bjelovar, Šibenik i Rijeka. II — za organizaciono učvršćenje i ućlanjivanje nagradene su kotarske organizacije Senja, Makarske, Gračaca, te gradske organizacije Pule i Čakovca. III — u izgradnji zadrugnih domova: NF sela Belice u čakovečkom kotaru, NF sela Branjin Vrh; kotar B. Manastir, NF sela Podvinje; kotar Sl. Brod, te mjesna organizacija Vojnića. Te su organizacije nagradene bibliotekama, radio-aparatima, razglasom, kino-aparaturom i šahovskim garniturama.

Kreačić Otmar, Krce Pavle, Krizman dr Hinko, Krleža Miroslav, Krstulović Vicko, Kufrin Milka, Lakuš Filip, Massarotto Giusto, Mrazović Karlo, Maslarić Božidar, Opačić Stanko, Pejnović Kata, Pribičević dr Rade, Raos Ante, Rapajić Bogoljub, Rački Nikola, Ribar dr Ivan, Rittig dr Svetozar, Sali Dragutin, Sekulić Nikola, Šestan Josip, Šibl Ivan, Špiljak Mika, Škare Stanko, Zastavniković Marica i Žigić Rade.¹¹⁰

U vrijeme Drugog kongresa, NFH se sastoji od 1 oblasnog odbora (za Dalmaciju), 120 kotarskih odbora, 2247 mjesnih odbora i 7270 osnovnih organizacija.

4. U periodu kada se Front počinje pretežno baviti izvršenjem zadataka Petogodišnjeg plana, omasovljenje članstva pretpostavka je za ostvarenje postavljenih planova rada organizacija Fronta vezanih za neposredno angažiranje na izgradnji privrednih objekata. Isto se tako povećanje broja učlanjenih građana u Front tumači i kao faktor integracije u postizanju ciljeva socijalističke izgradnje. Dok se 1945. godine kao osnovni preduvjet za uključenje u Front smatralo, ako ne pomaganje ili sudjelovanje u NOB-u, a ono pošteno držanje, sada se kao određujući faktor javlja odnos prema socijalizmu, vjernost FNRJ i njezinom putu izgradnje socijalizma. Kao jedan od načina da se postignu ti ciljevi u diferencijaciji članstva, u toku 1948. godine prišlo se podjeli novih knjižica NF. Na Drugom kongresu NF Hrvatske konstatirano je da u Frontu ima čak 1,930.129 članova. Ta brojka nije objašnjiva samo većim prilivom u organizaciju (kao posljedica akcije omasovljenja) već i primjenom uznapredovale evidencije.¹¹¹

Potkraj 1949. godine u NFH bilo je 1,832.435 članova.¹¹²

Postotak uključenih birača u Front bio je 1950. god. 76%, odn. u NFH je bilo 1,836.759 članova.

Aparat Zemaljskog odbora (i aparati nižih organizacija) počinju se stvarati tek potkraj 1947. godine.

U svibnju 1948. godine Predsjedništvo ZO NFH donijelo je odluku o jedno-obraznom organiziranju odjeljenja pri kotarskim i gradskim odborima, prema sektorima rada. Najviše rukovodstvo Fronta u NR Hrvatskoj s organizacijama

¹¹⁰ Drugi kongres..., 137—139.

Struktura izabranih članova Glavnog odbora bila je:

radnika	87 ili 34,8%	Hrvata	192 ili 76,8%
seljaka	78 ili 31,2%	Srba	47 ili 18,8%
intelektualaca	48 ili 19,2%	Talijana	6 ili 2,4%
đaka	2 ili 0,8%	Čeha	1 ili 0,4%
obrtnika	7 ili 2,8%	Mađara	1 ili 0,4%
ostalih	13 ili 5,2%	Slovenaca	3 ili 1,2%
žena	40 ili 16%.		

Struktura članova Izvršnog odbora (socijalna, politička, nacionalna):

radnika	19 ili 31,14%	članova KP	42 (68,85%)
seljaka	9 ili 14,75%	članova HRSS	12 (19,67%)
intelektualaca	23 ili 37,7%	vanpartijaca	7 (11,47%)
namještenika	6 ili 9,83%		
obrtnika	4 ili 6,5%	Hrvata	48 (78,68%)
		Srba	11 (18,53%)
		Talijana	2 (3,27%)

Usp.: AIHRPH, RK SSRNH, (bez d. i mj.) 1949.

¹¹¹ U gradi NFH spominje se podatak o 1,821.715 članova, koji se čini realniji. — Prema: AIHRPH, RK SSRNH, 1951, bez dana i mjeseca.

¹¹² Isto.

je uglavnom komuniciralo direktivnim pismima, savjetovanjima s tajnicima odbora, obilaskom terena i slanjem instruktorskih grupa u kotarske i gradske organizacije. U toku cijele 1949. godine trajala je intenzivna akcija organizacionog učvršćenja frontovskih organizacija i stvaranja njihovog aparata, pri čemu se osobito značenje pridavalo organizacionom utemeljenju idejno-političkog rada. U uputstvu Izvršnog odbora NFJ od 29. srpnja 1949. govori se o potrebi da se do jeseni pri Glavnom odboru, oblasnim, kotarskim, gradskim i mjesnim, oforme i organizaciono učvrste komisije za idejno obrazovanje, a pri osnovnim organizacijama kao oblik takvog djelovanja aktivni. Te komisije su imale profesionalnog tajnika, koji je organizirao provođenje jedinstvenog programa obrazovanja pomoću raznih oblika djelovanja. Potreba idejnog obrazovanja osobito se naglašavala u posebnim radnim brigadama kao značajnoj formi potpomaganja realizacije Petogodišnjeg plana. Kako je postojao političko-psihološki pritisak izvršenja zadataka, principi regrutiranja u te brigade nisu uvijek bili dobrovoljnost, već često direktiva ili prinuda te je i rad tako sastavljenih brigada bio neefikasan, disciplina slaba i sl., pa se idejnim i odgojno-obrazovnim radom nastojalo umanjiti te nedostatke, odnosno postići mobilizacijsko djelovanje.

Potkraj 1949. god. Narodna fronta Hrvatske organizaciono je učvršćena i razgranala je oblike djelovanja. Pri svim odborima, kao rukovodećim organima, osnovan je velik broj komisija koje su u svom radu angažirale veći broj aktivista, profesionalaca i administrativnog osoblja, koji su svi zajedno imali raditi na zadacima postavljenim planovima rada NF, kao nadopuni globalnog plana razvitka industrije. Pri Izvršnom odboru NFH bilo je, npr., 13 komisija i uprava; uz stalnog tajnika Izvršnog odbora, u tim je komisijama bilo još 13 tajnika, 18 pomoćnih osoba; u kotarskim i gradskim odborima bilo je ukupno 111 tajnika odbora, 389 tajnika komisija sa 142 pomoćne osobe. U jednoj procjeni potkraj godine ističe se da za optimalan rad nedostaje još u NFH 5 tajnika odbora, 181 tajnik komisija, 6 pomoćnih osoba i određen broj svih tih kadrova u oblasnim odborima za Dalmaciju i Istru koji još nisu obavili svoje organizaciono kadrovske poslove u pogledu reorganizacije.

Moglo se očekivati da tako razgranat aparat odgovara potrebama masovnoga političkog rada i mobilizacije članstva Fronta na rješavanju vitalnih društvenih zadataka. Međutim, iako su u radu primjenjivane različite forme i metode političkog rada, one nisu bile kontinuirane, već samo u povodu izvršenja određenih zadataka, a način je bio najlakši — naredbodavni. U Izvještaju Izvršnog odbora o radu NFH u 1949. godini o tome je ilustrativno: »Evo, kako na primjer izgleda dnevni red masovnog sastanka u selu Fažane, kotar Pula, koji je održan 22. X 1949. godine: 1. obavezni sjetveni plan; 2. otkup žitarica i vina, 3. mobilizacija radne snage, ili na primjer dnevni red masovnog sastanka u mjestu Gdinj, kotar Hvar, koji je održan tokom XI mjeseca: 1. otkup ulja; 2. mobilizacija radne snage. Uslijed ovakvog karaktera tih sastanaka i načina na koji su se oni održavali postali su uobičajeni, suhoparni i mase se sve manje na njih odazivaju. Na ove sastanke dolaze uglavnom gazde kuće da čuju kakove su njihove obaveze. U nekim kotarevima ovakvi sastanci toliko su se kompromitirali i postali nepopularni, da su ih i sami odbori Narodnog fronta rijetko sazivali.«¹¹³

¹¹³ AIHRPH, RK SSRNH, »Izvještaj o radu organizacija Narodnog fronta Hrvatske za 1949«, 1949, bez d. i mj., str. 3.

Takav način i sadržaj rada frontovskih organizacija doveo je do toga da su »odbornici Fronte postali i odbornici narodne vlasti i nisu više radili linijom Fronte nego samo linijom vlasti«. ¹¹⁴ Širina i masovnost u radu NF, osobito kada je u pitanju političko djelovanje, uvijek su bili pretpostavka njegovog uspješnog djelovanja. Sada su se u cilju efikasnosti zaobilazila ta djelotvorna sredstva — objašnjavanje i mobilizacija na osnovi usvojenih poruka — te je Front — kao razgranat i brojčano jak mehanizam — postao jedan od stupova državne vlasti u najužem smislu. Njegov je politički autoritet zbog toga ozbiljno bio uzdrman. Partija, vlast i rukovodstva Fronta, ocjenjivala su rad organizacija ovisno o tome koliko su pridonijele realizaciji vrlo konkretnih planskih zadataka — seoske organizacije Fronta bile su »testirane« na realizaciji zaključaka Drugog plenuma CK KPJ, na mobilizaciji radne snage, na prikupljanju industrijskih sirovina, po broju osnovanih zadružnih domova, provođenju akcija štednje, po upisanim sredstvima Narodnog zajma, na plaćanju članarine koja se tretirala kao bitno političko pitanje i sl.

5. Organizacije NFH u toku 1949. godine svoju su aktivnost usmjerile na odgajanje »svojih članova u svjesne graditelje socijalizma« i u tom cilju organizirale su se za »politički rad Narodnog fronta na zadacima socijalističke rekonstrukcije poljoprivrede; agitaciono-politički rad na uključivanju članova Narodnog fronta u posebne brigade Narodnog fronta, predizborno političku djelatnost u izborima za mjesne narodne odbore, objašnjavanje širokim masama mjera narodnih vlasti, raskrinkavanje svih neprijateljskih elemenata i njihovih parola i politički rad na pravilnom upoznavanju naroda sa optužbama i klevetama Informbiroa na našu Partiju i našu zemlju«. ¹¹⁵ Akcija za omasovljenje seljačkih radnih zadruga, u kojoj su sudjelovale organizacije Fronta i sve druge političke organizacije, narodni poslanici, rukovodioci zaposleni u republikanskim ustanovama, imala je u toku 6 mjeseci goleme rezultate; sa 320 taj broj je do kraja godine porastao na 1596; sa 60.538 članova domaćinstva.

Način rada u toj akciji bio je ovakav: već 28. veljače 1949. Izvršni odbor NFH uputio je direktivno pismo kotarskim, gradskim odborima i Oblasnom odboru za Dalmaciju u kojemu ih obvezuje da zadataku pridu ovako: prvo široka diskusija o Rezoluciji Drugog plenuma CK KPJ a zatim konkretno preuzimanje obveza svake organizacije u duhu tih zaključaka. ¹¹⁶

Na izbornoj konferenciji Kotarskog odbora NF Osijeka, u ožujku te godine, istaknuto je da u kotaru trenutno postoje 33 seljačke radne zadruge koje obuhvaćaju 33% oranica. Front će nastojati, rečeno je, da do kraja godine bude više od 60% obradive zemlje u kotaru obuhvaćeno seljačkim radnim zadrugama, pri čemu se »treba najozbiljnije boriti za princip dobrovoljnosti kod osnivanja seljačkih radnih zadruga tj. uvjeravati radno seljaštvo o prednosti kolektivne obrade zemlje«. ¹¹⁷

Posebne radne brigade, njih 2117, s ukupno 318.570 članova, koje su radile na realizaciji privrednih planova u 1949. godini, najviše su bile angažirane

¹¹⁴ AIHRPH, RK SSRNH, »Izveštaj dra Ivana Ribara o održanoj konferenciji odbornika mjesnih, kotarskih i Gradskog odbora NF Karlovca, 10. siječnja 1949«. (spomenuti citat dio je diskusije jednog odbornika) 1949, II, 12.

¹¹⁵ Isto kao bilj. 113, str. 4.

¹¹⁶ AIHRPH, RK SSRNH, Izvršni odbor NFH, 1949, II, 28.

¹¹⁷ Cit. prema: JNOF i NF u kotaru Osijek, dok. 153, str. 272.

u drvnoj industriji — 1383 posebne brigade, od toga je na sječi drva radilo 70% članova, u rudarstvu su radile 102 posebne radne brigade, u građevinarstvu 671, a ostale su radile na melioraciji Jelas-polja, na pruži Lupoglav—Štališe, na izgradnji tvornice »Jugovinil« i željezare Sisak.

Realizacija zadataka Petogodišnjeg plana unijela je u frontovske organizacije novi stil rada »na tim radovima je iznikao pokret frontovskih brigada, takmičenja i udarništva«. ¹¹⁸

U sistemu vrijednosti naglašavaju se pregalaštvo, dobrovoljni rad, kao pozitivni primjeri koji se identificiraju sa socijalističkim opredjeljenjem. Osim moralnih aspekata taj je rad imao često i gotovo u pravilu i druge konotacije. Na jednoj od mnogih jednako ilustrativnih konferencija Fronte u to vrijeme, s tim u vezi, govoreno je i o »prednostima onih frontovaca, koji se najviše zalažu i daju najviše dobrovoljnih radnih sati. Njima se izlazi i izlazit će se svugdje u susret i davati prednost, kako bi bili nekako nagrađeni za svoje zalaganje«. Njima će se davati prednost u nadležstvima, zatim će im se davati razni artikli iz viškova lokalne proizvodnje i još drugi stimulansi, »jer oni to zaslužuju kao vrijedni i najbolji frontovci našeg grada«. ¹¹⁹ Za isticanje u radu frontovci su dobivali i razne nagrade: plaćen godišnji odmor na moru u trajanju dva tjedna, cipele po narudžbi, godišnje karte za kazalište i sl.

Takmičenje kao stil rada obuhvaćalo je osim tzv. privrednih zadataka i sva druga polja rada frontovskih organizacija — takmičenje između organizacija u postotku uplate poreza, u sudjelovanju birača na izborima i dr. do organizacionih zadataka, npr.: »1. Tko će prvi organizaciono srediti u osnovnim organizacijama stanje u tajništvu, aktivima i grupama. 2. Tko će više organizirati čitalačkih grupa, predavanja, izdati zidnih novina i pronaći dopisnika za našu lokalnu i centralnu štampu. 3. Pojačati disciplinu u tačnom dolaženju na sastanke, boriti se za masovnost na sastancima, za evidenciju i tačno postavljanje izvještaja«. ¹²⁰

Evidencija dobrovoljnog rada, osim registriranja u formularima odbora osnovnih i kotarskih organizacija, vodila se i na osnovi radnih blokova-knjižica, koje je posjedovao svaki frontovac, sposoban za fizički rad.

Organizacije Fronta bile su jako aktivne i na polju odbijanja Rezolucije IB, kad su »na masovnim sastancima mase same istupale protiv pojedinaca, koji su se saglasili sa Rezolucijom Informbiroa i tom prilikom su im oduzimate članske knjižice Narodnog fronta«. ¹²¹

IV

1. U toku 1950. godine većina frontovskih organizacija bavila se svojim organizacijskim problemima, planiranim aktivnostima i onima koje su bile povremene, ali tradicionalne frontovske (izbori, radne akcije).

¹¹⁸ S. Komar, Izvještaj o organizacionom radu, 39.

¹¹⁹ Zapisnik sjednice izborne konferencije NF za grad Osijek, 18. lipnja 1949. god., cit. prema: JNOF i NF u Osijeku i kotaru Osijek..., dok. 17, st. 309.

¹²⁰ Iz izvještaja sa konferencije GO NFH Osijek, 13. ožujka 1949. god. na ist. mj., dok. 152. st. 270.

¹²¹ Kao bilj. 113, st. 7.

Institucionaliziranje različitih oblika i sadržaja djelovanja u komisijama dovelo je do narastanja profesionalnog aparata u Frontu; 1125 tajnika odbora (kotarskih, gradskih, rajonskih), 459 tajnika komisija i 218 pomoćnog osoblja; od toga ukupno 802 profesionalca. Takav aparat, bez obzira na uspjehe u evidentiranju i iniciranju poslova, ipak je postao balast za organizaciju Fronta, i u materijalnom, i u političkom smislu, jer su izvršni odbori posao prepuštali profesionalcima, što je koncentriralo poslove kod malog broja ljudi, koji su s nižim formama organiziranja, pogotovo osnovnim, komunicirali administrativno, te su i one ocjenjivane analogno tome koliko su udovoljile formalnu obvezu. Premoć kadrova iz narodne vlasti u frontovskim odborima dovodile je do toga da se Front bavio uglavnom privrednim problemima, zapostavljajući političko djelovanje. Stil rada ostao je isti — kampanjski, te su tako organizacije kao cjeline veoma oscilirale u svom radu. U određenim periodima imale su jak politički rad, u narednom razdoblju opet izrazito slab, što je bilo vezano za opću aktivnost pa su »u izbornim kampanjama, kad je rad organizacija bio pretežno politički, svi privredni zadaci izvršavani kudikamo bolje, nego prije ili poslije tog perioda.«¹²²

Da bi se oživio rad osnovnih organizacija, potkraj 1950.¹²³ godine prišlo se smanjenju profesionalnog aparata, koji je prepolovljen. Smanjen je također i dotadašnji broj komisija (13) na 7. U dijelu organizacija bilo je otpora tim mjerama, s obrazloženjem da se uopće neće moći raditi, dok je u nekim organizacijama došlo do zastoja u aktivnosti, jer su navikle na dotadašnji direktivni način rada. Dio organizacija prihvatio je tu samostalnost orijentirajući svoje djelovanje na neriješena pitanja svojih sredina za što do tada nije imao prilike.

Riječ je o organizacijama koje su inače bile »među boljima« po kadrovskoj ekipiranosti, raznolikim sadržajima rada i svom kontinuiranom razvijanju, a osobito u oblasti političkog rada.¹²⁴ Nakon reorganizacije koja je u čisto organizacijskom smislu podrazumijevala organiziranost na principu jedno selo — jedna organizacija, odnosno jedno naselje — jedna organizacija — u cilju vezivanja sadržajnosti i akcionosti u radu »odbori osnovnih organizacija rade mnogo samostalnije, oni su se uglavnom riješili poslova vlasti, oživio je politički, kulturni i društveni rad. Sastanaka, naročito u rajonima i dolje na terenu ima mnogo manje nego što ih je bilo i ljudi su dobili više vremena za stvaran rad na organiziranju« — rečeno je na Plenumu Gradskog odbora Fronte Zagreba, u travnju 1951. godine, uz osnovnu tezu da je takvom dje-

¹²² M. Cvetković, Izvještaj o organizacionom radu Narodnog fronta Hrvatske, Treći kongres Narodnog fronta Hrvatske, Zagreb 1951, 48.

¹²³ Pismom CK KPJ iz listopada 1950. god. inicirana je reorganizacija rada aparata NF: osamostaljenje rada osnovnih frontovskih organizacija postavljeno je kao imperativ zajedno s jačanjem političkog rada, te smanjivanje broja komisija pri odborima. Pri Saveznom i glavnim odborima zadržane su tek komisije za agitaciju i propagandu i organizaciono odjeljenje, a pri kotarskim i gradskim za radne akcije i komisija za narodnu inspekciju. Osnovne organizacije nisu morale imati nikakva čvrsta tijela. Potkraj 1951. godine ukinute su i spomenute komisije, te su svu aktivnost imale obavljati osnovne organizacije i u tom se cilju u to vrijeme prišlo njihovom sažimanju, odnosno okrupnjavanju.

¹²⁴ Jedna od takvih organizacija konstantno je bila zagrebačka, koja se isticala i u drugim oblicima i oblastima djelovanja. U izvještaju o radu NF za polugodišnje razdoblje (1949—50) ističe se dobar rad komisije za ideološko-odgojni rad, a analiza koja pri tom slijedi o neshvaćanju uloge Fronta i problemima ostvarenja njegove uloge ukazuje na zrelost idejno-političkog rada te organizacije — AIHRPH, RK SSRNH, 1950, I, 3.

lovanju primjereno »[...] da bude što manje formulara i birokracije, da se što više radi, a manje piše«. ¹²⁵

Ta je reorganizacija bila istodobno kritika dotadašnjeg načina i sadržaja rada Fronta, bez obzira na to što je u posljednje 3—4 godine obavljao veoma korisne društvene poslove. Međutim, »danak« koji je plaćen takvoj praksi bio je porazan za organizaciju. Ona je izgubila svoje bitne značajke koje su je pratile i identificirale u ratnom i neposredno poratnom razdoblju; politički autoritet, inicijativnost članstva, raznolikost oblika djelovanja, dinamičnost, masovnost, jake horizontalne veze organizacija unutar njega, bez hijerarhijskog odnosa.

Front je izgubio ona obilježja o kojima je, uvažavajući iskustva iz NOB-a, na Prvom kongresu govorio Kardelj, ističući ih kao kriterij buduće djelatnosti: »najdivnija karakteristika Narodnooslobodilačkog fronta bila je njegova neprekidna živa aktivnost. Radilo se bez dugačkih razgovora i diskusija, brzo i efikasno« — nasuprot njegovanju »kabinetskog« tipa rada, s mnogo diskusija, »koje bi slabile aktivni, borbeni karakter«. ¹²⁶

Reorganizacija Fronta uslijedila je na osnovi novog koncepta razvoja društva 1950. godine, decentralizacije vlasti i radničkog upravljanja. U duhu tih društvenih opredjeljenja naziru se programske osnove novoga partijskog modela, u čemu je osobito bio značajan način djelovanja KP u društvu i s tim u vezi njezin odnos prema masovnim organizacijama.

Na razini političkog govora odvija se u to vrijeme žestoka kritika zemalja narodne demokracije, osobito SSSR-a, i njihovog sistema koji se identificira s birokratskim, što se može shvatiti i kao samokritika, i po razini općenite kritike pojave birokratizma u nas, i u programskim opredjeljenjima koja se izvorno marksistički utemeljuju.

2. Treći kongres Fronte Hrvatske održan je 31. ožujka i 1. travnja 1951. u zagrebačkom Radničkom domu. Kongresu su prisustvovala 1093 delegata. ¹²⁷ Izvještaj o političkom radu NFH podnio je dr. Vladimir Bakarić, predsjednik, a referat o organizacionom radu Marijan Cvetković. O financijskom poslovanju NFH govorio je Josip Šestan. ¹²⁸ Kongres je usvojio novi Statut, Rezoluciju o tekućim zadacima i izabrao Glavni odbor NFH.

Bakarić je govorio o općim političkim uvjetima u kojima se našla zemlja nakon Rezolucije IB, te naglasio da je uslijed toga dijelom zaustavljen razvoj investicione djelatnosti u lokalnoj privredi zbog nužnog ulaganja u obranu zemlje naoružavanjem Armije i njenom opskrnom. U tom je periodu poduzet

¹²⁵ Zapisnik sastanka Plenuma Gradskog odbora Narodnog fronta Zagreba održanog 6. IV 1951. — AIHRPH, RK SSRNH. — Usvojen je i drukčiji, mnogo elastičniji način ocjenjivanja rada organizacija, jer se dotadašnje mjesečno ocjenjivanje »[...] svelo na masu formulara i čitav grad pretvorio se u formulare« — isto.

¹²⁶ E. Kardelj, Politički položaj kod nas i u svijetu i zadaci Narodnog fronta Jugoslavije, Zagreb, 1945, 46.

¹²⁷ Socijalni sastav delegata Trećeg kongresa bio je: 402 radnika, 372 seljaka, 128 intelektualaca, 131 službenik i 60 ostalih. U 1950. godini socijalna struktura NFH bila je ovakva: radnici — 21%, seljaci 56%, službenici — 7%, zanatlije 2% i ostali — 14%. Nacionalni sastav fronta bio je: Hrvata — 78%, Srba — 17%, Slovenaca 1% i ostalih — 4%, prema: AIHRPH, RK SSRNH, (bez d. i mj.) 1951.

¹²⁸ Financijska sredstva NFH (pa tako i ostalih republičkih i NFJ) uglavnom su se formirala u cijelom periodu od članarine, dobrovoljnih priloga i iz prihoda poduzeća Narodnog fronta.

niz širokih akcija u cilju obrane, posebno u razvoju civilne zaštite (organizirano provođenje predvojničke obuke).

Treći važan zadatak u toj situaciji bilo je jačanje narodnog jedinstva što se nastojalo ostvariti pomoću procesa demokratizacije upravljanja zemljom. »U ovakvim se situacijama obično u svijetu smatra nužnim ili barem opravdanim uvođenje posebnih mjera 'sigurnosti', koje obično idu za jačanjem centralne vlasti, a ograničavanjem ličnih sloboda. [...] Mi smo, međutim, išli obratnim putem.«¹²⁹ To je postignuto preuzimanjem rukovođenja privrednim poduzećima od strane radnih kolektiva te formiranjem savjeta građana kao oblika utjecaja na rad organa narodne vlasti. »Te se mjere osnivaju na marksističkoj teoriji države i spadaju među 'najzaboravljene' učenje marksizma.«¹³⁰ Nedostatak radne snage u industriji bio je velik i mobiliziranje za nju bilo je nauštrb poljoprivrede.

Istodobno je industriju obilježavala velika fluktuacija radne snage, izostanci, slaba produktivnost, veliki troškovi i slično. Jedna od provedenih akcija donijela je i početne rezultate.

Na početku 1950. godine bilo je, prema referatu V. Bakarića, 7,6 radnika na jednog administrativca u republičkoj industriji, dok se potkraj godine taj odnos poboljšao i bio 9,5 radnika na 1 administrativnog radnika. Istakao je i nestimulativnost organizacije rada u seljačkim radnim zadrugama, smatrajući to jednim od razloga za njihovu neuspješnost. Iako je od Drugog plenuma u Hrvatskoj osnovano 1200 novih zadruga, njihov je broj počeo rapidno opadati. Osnovna teza u referatu M. Cvetkovića bila je da organizaciono pitanje u Frontu valja postavljati tako da olakša izvršenje temeljnog zadatka: masovnog političkog rada. U tom cilju istakao je parolu borbe protiv sektaštva u Frontu i birokratskih formi rada (okružnice i sl.). Posebno je kritizirao praksu davanja privilegija za rad na radnim akcijama i metode rada koje su primjenjivane pri njihovom organiziranju (obećanja u vezi s materijalnim i drugim pogodnostima).

Doprinos koji je postignut radom lokalnih radnih akcija u periodu 1949/1951. god. bio je za 50% veći no 1947/1948. god. i u tom je vremenu završeno 315 zadrugh domova, prikupljeno mnogo industrijskih sirovina, a oblasne organizacije NF imale su u tom periodu najveće akcije na izgradnji pruge Lupoglav—Štalije (oblasna organizacija Rijeke), u isušivanju Sinjskog polja, izgradnji tvornice »Jugovinil« i Sjeverne splitske luke (Oblast Splita), isušivanju Jelas-polja i izgradnji Beljskog nasipa (Osječka oblast), frontovci Bjelovarske oblasti gradili su prugu Grubišno Polje—Bastaji, a članovi NF Zagrebačke i Karlovačke oblasti radili su na izgradnji Željezare u Sisku i u drvnjoj industriji.

Posebno je apostrofirao organizaciju rada i način mobilizacije u posebne radne brigade, koje su imale, zbog nedostatka radne snage, veliko značenje za izvršenje važnijih zadataka u kapitalnoj izgradnji. »U prvom redu kod organizacije radnih brigada postupalo se kampanjski, bez prethodne široke političke razrade i uvjeravanja ljudi o važnosti pojedinog privrednog zadatka. To je ponekad uslovlilo grubo kršenje principa dobrovoljnosti. Organizacije su po-

¹²⁹ V. Bakarić, Izvještaj o političkom radu Narodnog fronta Hrvatske, u: Treći kongres NFH, 13.

¹³⁰ Isto.

nekad, smatrajući da je to jednostavnije, pribjegavale slanju poziva, naređenju i slično, te se na taj način postepeno ukidala razlika između dobrovoljnih frontovskih brigada i obavezne mobilizacije radne snage linijom vlasti.

Brigade su često upućivane na radilišta neorganizirane, nisu znale jasno svoj zadatak, bez alata i slično.¹³¹

Zbog takvog stanja u posebnim radnim brigadama, Glavni je odbor donio odluku o zadržavanju posebnih radnih brigada samo na izgradnji pruge Lupoglav—Štalije, radi velikog značenja toga objekta za privredu Istre.

Usvojeni statut nije odisao duhom vremena u kojem je donesen: organizacioni princip ostao je i dalje demokratski centralizam sa svojim elementima; a kongres kao najviše tijelo čak je sužen u svojim kompetencijama u izboru najviših organa, onako kako je to riješeno još 1949. godine; kongres nije birao Izvršni već samo Glavni odbor (koji se sam konstituirao u izboru Izvršnog odbora).

U dužnostima i pravima člana došlo je do formalizacije rada članova Fronta, jer ih se obvezuje na prisustvovanje sastancima, i to im se pravo daje, te proklamira vrlo formalna dužnost rada na ostvarenju programske deklaracije NF. Statut je imao 32 člana u kojima su osim prava i dužnosti članstva bile razrađene i osnove organizacione izgradnje NFH, u čemu nije došlo do promjena jer je, uz demokratski centralizam, zadržan i teritorijalni princip organiziranja. U Statutu se određuje broj članova odbora Fronta.

Kako je Front u uvodu Statuta još uvijek definiran kao općenarodna politička organizacija, u Rezoluciji Trećeg kongresa Narodne fronte Hrvatske istaknuti su i zadaci koji su još uvijek adekvatni takvom tipu organiziranja; to je »prvenstveno široki politički odgojni rad s masama i aktivizacija masa na svim aktuelnim pitanjima naše zemlje«.¹³² Kao jedan od važnih problema koji stoji na putu takvom radu označena je nesamostalnost osnovnih organizacija, jer — »u takvim organizacijama rad se općenito razvijao u povremenim kampanjskim zadacima, pred izbore, radne i privredne akcije, bez neprestane i neposredne veze s masama«. Rezolucijom se, kao i Statutom, reproducira »kombinirani« model Fronta; proklamira se samostalnost osnovnih organizacija u organizaciji utemeljenoj na demokratskom centralizmu. Osnovne organizacije imaju kao prvi zadatak »odgoj narodnih masa u duhu socijalizma« — i to ima biti »politički rad i objašnjavanje svih naših problema izgradnje socijalizma, kako u općim razmjerima, tako i konkretno svakog mjesta, sela, ne ograničavajući se samo na one zadatke, koji se postavljaju odozgo, iz centra« — pri čemu se (u političkom radu) preporučuje izbjegavanje »da se on nepotrebno ponavlja kroz razne organizacije«. Političko-odgojni rad, kaže se dalje u Rezoluciji, potrebno je uskladiti s općim privrednim zadacima i izgradnjom zemlje, a osobito objašnjavanjem, kao osnovnom metodom rada »doprinositi mobilizaciji snaga naroda na izvršenju privrednog plana«.¹³³

¹³¹ M. Cvetković, Izvještaj o organizacionom radu Narodnog fronta Hrvatske, Treći kongres..., NFH, 40—41.

¹³² Treći kongres NFH, Rezolucija III kongresa Narodnog fronta Hrvatske, 71.

¹³³ O problemima pred kojima su, zbog nejasnog koncepta, stare prakse i novih »impulsa« mogle stajati frontovske organizacije govori ovaj primjer: riječ je o zaključcima III kotarske konferencije Senja — prema AIHRPH, RK SSRNH, Zapisnik sa III kotarske konferencije Narodne fronte Senj, 4. veljače 1951. godine.

*1. Zadatak je svih organizacija Narodne fronte da u svakodnevnome političkome djelovanju najkonkretnije razgolićavaju imperijalističku i agresivnu politiku Vlade SSSR-a kao i

Naglasak na političkom djelovanju zapravo je još jača njegova instrumentalizacija, a time i same organizacije: »agitacija je često puta apelirala samo na što više dobrovoljnih radnika, a da se nije upuštala u podrobniju analizu takovog pitanja, kao što su: zašto se gradi taj objekat, koliko će od njega biti koristi zajednici i pojedincu. [...] Da frontovske organizacije nisu svugdje dovoljno politički radile pokazali su rezultati pojedinih privrednih mjera. Oni su se naglo popravljali kad je Front aktivnije nastupao kao politički mobilizator«. ¹³⁴

Kongres je izabrao 300 članova u novi Glavni odbor, koji je formirao novi sastav Izvršnog odbora od 51 i Nadzornog odbora od 15 članova. U sastav predsjedništva Izvršnog odbora izabrani su: dr Vladimir Bakarić, kao predsjednik, Franjo Gaži i Mile Počuča, kao potpredsjednici. U tajništvo su izabrani tajnik Marijan Cvetković, te Zvonko Brkić, Drago Gizdić, Đuro Kladarin, Soka Krajačić, dr Zlatan Sremec i Ante Vrkljan. Članovi Izvršnog odbora bili su: Tuna Babić, Milutin Baltić, Marko Belinić, Anka Berus, Antun Biber, Jakov Blažević, Vice Buljan, Rudolf Car, Josip Cazi, Marin Cetinić, Ilija Ćuk, Dušan Čalić, Tode Ćuruvija, Stjepan Debeljak, Duško Dragosavac, Jurica Draušnik, Jure Franičević, Frane Frol, Ivan Gošnjak,

njegovih neprijateljskih agenata koji djeluju na istoj liniji, a na štetu nezavisnosti i opstanka naše socijalističke zemlje.

2. Mnogo više nego do sada trebaju se aktivizirati sve organizacije narodnog fronta na ideološko političkom odgoju i na razvijanju moralno političkoga jedinstva naših naroda. Upoznavati mase sa najvažnijim političkim događajima u svijetu i kod nas te stalno jačati i razvijati duh socijalističkog patriotizma i raditi na jačanju obrambene moći naše socijalističke domovine.

3. Mjesne i osnovne organizacije Narodne fronte trebaju sa više upornošću i odgovornošću prići organizacionome učvršćenju svojih odbora i sa više snalažljivosti i samoinicijative održavati svoje sjednice, proširivati organizaciju narodne fronte do te mjere, da i posljednji muškarac, žena i omladinac i omladinka bude član Narodne Fronte.

4. Redovito održavati sjednice odbora osnovnih organizacija i plenuma mjesnih odbora te svestrano pripremiti i davati im puni sadržaj rada. Boriti se za redovno održavanje masovnih frontovskih sastanaka i pojedinačno raditi sa članovima narodne fronte naročito onima, koji još do sada ne posjećuju sastanke.

5. Uspostaviti punu suradnju i redovnu koordinaciju rada po organizacionim i svim ostalim pitanjima sa organizacijama Sindikata, omladine, Saveza boraca i ostalima.

6. Aktivizirati organizaciju AFŽ-a na problemima odgoja djece, zaštite majke i djeteta i boriti se protiv svakog potcjenjivanja organizacije AFŽ-a i njenih zadataka, a žene što više aktivizirati na privrednim zadacima.

Pojačati budnost u redovima NF-e i drugih masovnih organizacija i suzbijati neprijateljsku aktivnost reakcionarnih i ostalih elemenata, boriti se za što veću štednju, a protiv rasipništva i nemarnog štetočinskog odnosa prema narodnoj imovini.

Više nego do sada aktivizirati članove NF-e na dobrovoljnom radu i težiti, da se po svim osnovnim organizacijama formiraju stalne frontovske brigade za pošumljavanje, popravak puteva, cisterna i ostalih radova u selima i mjestima.

7. Vodenje evidencije treba da postane sastavni dio rada osnovnih i mjesnih organizacija i zbog toga treba u svakoj osnovnoj organizaciji dnevnik rada, iz kojeg će se u svako doba moći vidjeti uspjesi svih oblika rada i života dotične organizacije.

8. Organima narodne vlasti svestrano pružati pomoć za uspješno provođenje svih mjera, a u prvom redu onih kojima je cilj podizanje privrede i životnog standarda naših radnih ljudi. Stalno raditi na tome da se drvnoj industriji obezbedi priliv potrebite radne snage. Razvijati pravilan odnos prema radu i jačati duh radne discipline na svakom radnom mjestu.

9. U svrhu demokratičnosti Narodne Vlasti u borbi protiv birokratskog rukovođenja, osnovne i mjesne organizacije N. F.-e trebaju mnogo više posvetiti pažnje radu zborova birača i savjeta građana i nastojati da u savjete građana ulaze aktivni i iskusni građani iz svih područja društvene i privredne djelatnosti.

¹³⁴ AIHRPH, RK SSRNH, Zapisnik Oblasne konferencije Narodnog fronta Hrvatske u Karlovcu, 1951, III, 15.

Ivan Granda, dr Pavle Gregorić, Maca Gržetić, Vječeslav Holjevac, Edo Jardas, Vlado Juričić, Slavko Komar, Ivan Krajačić, dr Hinko Krizman, Pavao Krce, Miroslav Krleža, Vicko Krstulović, Milka Kufrin, Filip Lakuš, Giusto Massarotto, Božidar Maslarić, Karlo Mrazović, Kata Pejnović, dr Rade Pribičević, Nikola Rački, Ante Raos, dr Ivan Ribar, dr Svetozar Rittig, Dragutin Saili, Nikola Sekulić, Josip Šestan, Ivan Šibl, Mika Špiljak, Simo Todorović, Alojz Valečić i Marica Zastavniković.¹³⁵

Organizacijska struktura NFH 1951. godine bila je: 6 oblasnih odbora (oblasni odbori osnivaju se u drugoj polovici 1949. god. prema odluci Izvršnog odbora) i gradska organizacija NF Zagreba u istom rangu, 89 kotarskih i 24 gradska, te 6578 osnovnih organizacija.¹³⁶

NFH je u to vrijeme brojio 1,962.620 članova.

Oblasnu organizaciju NF Bjelovara činilo je 11 kotarskih organizacija i 3 gradske s ukupno 916 osnovnih organizacija. U NF je u toj oblasti bilo uključeno 71% birača.

Oblasna organizacija Karlovca, s uključenošću od 86% birača u NF, sastojala se od 14 kotarskih i 2 gradske organizacije, te 824 osnovne.

Oblasna organizacija Zagreba imala je 22 kotarske, 3 gradske i 1718 osnovnih organizacija. U Frontu je u toj oblasti bilo u to vrijeme 71% birača.

Oblast Dalmacije, s uključenošću čak 87% birača u NF, brojala je 16 kotarskih, 4 gradske i 1161 osnovnu organizaciju.

U oblasnoj organizaciji NF Rijeke postojalo je 12 kotarskih, 4 gradske i 747 osnovnih organizacija, a uključenost u Front bila je 82%.

U oblasti Osijek u NF je bilo uključeno 65% birača. Postojalo je 14 kotarskih, 7 gradskih i 1031 osnovna organizacija.

Gradska organizacija Zagreba sastojala se od 6 rajonskih organizacija i 181 osnovne, a uključenost birača u NF bila je 83%.¹³⁷

3. Ozbiljnu analizu stanja u frontovskim organizacijama dao je Izvršni odbor NFH na sjednici 11. svibnja 1951. godine. Konstatirano je da, usprkos reorganizaciji i novom načinu rada, u većem dijelu organizacija još ima pojava da »izvršavaju otkupne zadatke, da izdaju razne potvrde, da imaju razvijen birokratski sistem unutar organizacije«.¹³⁸

Birokratske forme rada dovele su do apolitičnosti u organizaciji, ljudi ako i dolaze na sastanke uglavnom šute, a osobito je prisutno malo žena — »vidi se da nema demokratičnosti u tom političkom radu i bit će potrebno o tim pitanjima razgovarati tako, da se unese borba mišljenja, tako da može čovjek slobodno da kritizira, da iznese svoja zapažanja i griješke o radu organa narodne vlasti«.¹³⁹ Nedostatak političkog rada osobito je bio poguban u zadrugama.¹⁴⁰

¹³⁵ Treći kongres Narodnog fronta Hrvatske, 74—77.

¹³⁶ M. Cvetković, Izvještaj o organizacionom radu Narodnog fronta Hrvatske, Treći kongres NFH, 28—29.

¹³⁷ AIHRPH, RK SSRNH, 1951, bez d. i mj.

¹³⁸ AIHRPH, RK SSRNH, Zapisnik sa sjednice Izvršnog odbora Narodnog fronta Hrvatske, održane 11. maja 1951.

¹³⁹ Isto.

¹⁴⁰ »[...] oni ne znaju da li smo se odrekli zadruga i da li idemo i dalje linijom socijalizma. U zadrugama je pretao svaki politički rad« — isto kao bilj. 138.

Uzroci lošeg stanja u Frontu i padu njegova autoriteta u narodu objašnjeni su njegovim odnosom prema zadacima narodne vlasti: »Organi narodne vlasti, narodnih odbora, angažirali su Front kao svoj izvršni organ, Front prema tome ne vrši svoju političku funkciju, koja se sastoji u objašnjenju mjera narodne vlasti i na taj način pružanja pomoći [...]«. ¹⁴¹ Kako je u radu narodnih vlasti bilo grešaka, dolazilo je do toga da se zbog njih »omrzne Front; a on dapače treba da se stavi u funkciju zaštitnika narodnih masa, kod stvari koje se pri tome čine«.

Analizirana je i aktivnost Fronta u organiziranju radnih akcija, kao pretežne djelatnosti većine organizacija, te kritiziran način njihova formiranja i tretman takvog rada: »To je do sada bila glavna aktivnost u gradovima i selima, gdje su se ljudi najviše s time bavili, a naročito sa takozvanim dobrovoljnim frontovskim brigadama. Mi smo već ranije konstatirali, da je uslijed takvog rada Fronta bilo osnovno mjerilo za ocjenjivanje frontovaca i ljudi, koliko je dobrovoljnih radnih sati dao na radu i to je bilo jedino mjerilo da li je dobar patriota i dobar čovjek. Uslijed toga razvila se dosta dobra evidencija. Izmišljene su razne značke [...] davale /se/ privilegije [...]. U isto vrijeme dobri radnici i udarnici koji su živjeli u tim frontovskim organizacijama tretirani su kao narodni neprijatelji, jer nisu učestvovali u tim dobrovoljnim frontovskim radovima [...]. [...] taj dobrovoljni frontovski rad treba da postane potpuno dobrovoljan, bez znakova navoda«. ¹⁴²

Razrada toga novog pristupa radnim akcijama, kao obliku djelovanja Fronta, očita je u ovoj analizi: »Smatrajući kao osnovni zadatak Narodnog fronta radne akcije, mnogi odbori osnovnih organizacija naročito u gradovima često su pretjeravali u nerealnom planiranju radnih akcija, a kao posljedica takvoj šablona nastalo je i suviše pretjerano forsiranje izlaska na rad, kako bi se stopostotno izvršio plan, koji se često puta nije iznašao ili vrlo formalno na diskusiji i njegovo usvajanje od samih frontovaca.

Takvo forsiranje za stopostotno izvršenje plana oformilo je nezdravo i nepravilno gledanje na ljude, ocjenjujući često puta njihovu privrženost Narodnom frontu i Partiji na osnovu datih dobrovoljnih radnih sati. To je pomalo kod nekih organizacija i pojedinaca postalo pravilo«. ¹⁴³ Ta je ocjena izrečena na Trećoj oblasnoj konferenciji NF Osijeka, potkraj 1951. god.

Učinjen je i velik otklon u tumačenju nekih osnovnih pojmova i parola u području propagandnog i agitacijskog rada. Na konferenciji je gotovo kao anakronizam ocijenjen način rada GO Osijeka u popularizaciji radnih akcija i pozivu članstvu na njih: »Tako je na primjer Gradski odbor NF Osijek dugo vremena reklamirao parole u ovdašnjim kinima ovako: Građani svrstajte se u radne brigade Narodnog fronta, jer ćete na taj način dokazati privrženost Frontu i Partiji. Ili drugi primjer. Neki odbori XVI osnovne organizacije u

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Isto. — Zastupao se i novi odnos prema (svakodnevnom) životu: »Treba ukinuti radove u nedjelju. Treba dati ljudima vremena da se bave svojim ličnim životom, da posvete dio svog vremena porodici. Treba ukinuti evidenciju po pojedincima. Evidenciju treba imati, ali u grubom, a ne da se vodi: Pero ima toliko, Ivo toliko i da to bude kriterij za ocjenjivanje svijesti frontovaca.

¹⁴³ Treća oblasna konferencija NF za osječku oblast: uvodni dio referata tajnika M. Bujevića, Osijek, 2. XII 1951, u: JNOF i NF u Osijeku i kotaru Osijek 1944—1953, dok. 217, str. 423—424.

Osijeku javno su na masovnom sastanku postavili u red neprijateljskih i negativnih elemenata javnog tužioca oblasti što nije uvijek dolazio na javne radove NF.¹⁴⁴ Izgubila se, dakle, oštrina u ideološkoj identifikaciji u odnosu na period kada je »sudjelovanje na dobrovoljnim javnim radovima bilo važno mjerilo za ocjenu političke svijesti frontovaca« — ali i određeno ublaživanje slike o »naganjaštvu«¹⁴⁵ Fronta u vrijeme početaka realizacije Petogodišnjeg plana, jer se dalje kaže — »ali ne i privrženosti našoj socijalističkoj stvarnosti kao jedino i isključivo mjerilo«. Njihovo značenje u privrednom i političkom pogledu bilo je nesumnjivo, kaže se, »medutim, danas je takova forma aktivnosti fronta već preživjela i izgubila svoje opravdanje. Naša privreda je u svom razvitku otišla tako daleko da joj više nije potrebna onolika pomoć Fronta kao što je to bilo neposredno poslije oslobođenja [...] i kasnije u prvim godinama Petogodišnjeg plana [...]«.¹⁴⁶

Prema mišljenju izrečenom na sastanku Izvršnog odbora NFH u svibnju trebat će prilično vremena da se osnovne organizacije, koje su do tada uglavnom radile na principu okružnica i direktiva viših organa, naviknu na samostalnost u radu, »ne čekajući kakva će biti direktiva odozgo«.¹⁴⁷ To je zaista bio jedan od važnijih problema, jer se događalo da su izvršni organi i aparat organizacija, tj. odbori, nastavljali raditi po starom, tumačeći tu promjenu u svoju korist. Na plenumu Gradskog odbora NF Zagreba, 6. travnja 1951. godine, rečeno je: »U gradu je praksa [...] da smo potpuno ukinuli tutorstvo, ukinuli smo profesionalizam, rajonski odbori ne daju stalne direktive osnovnim organizacijama, itd. Međutim, tko je sada osjetio tu samostalnost? To je odbor osnovne organizacije, ko/i je postao samostalan od naroda. Naime, mnogi odbori donose svoje odluke bez znanja i pitanja naroda i nameću ih narodu samo na izvršavanje. Odbor donosi odluke a narod ih prenosi i izvršava te stvari. Znači, odbor osnovne organizacije osamostalio se od rajona, ali osamostalio se i od naroda«.¹⁴⁸

Slabost Fronta na ostvarenju svoga osnovnog zadatka — političkog rada, istaknuta je u Izvještaju o radu Narodnog fronta Hrvatske u 1951. godini. Iako se na razini političke upute razumijevalo da u političkom djelovanju »sadržaj rada treba da je izvanredno širok, a oblici i mogućnosti tako mnogostране da ih je nemoguće propisati, jer to zavisi od terena, ljudi i prilika«¹⁴⁹

¹⁴⁴ Isto.

¹⁴⁵ *Branko Petranović*: Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd 1969, 106 — riječ je o načinu rada u Frontu: nasuprot dobrovoljnosti — »naganjaštvu«.

¹⁴⁶ Isto kao bilj. 143 i 144.

¹⁴⁷ Krivica međutim nije bila samo na osnovnim organizacijama, već na organima višeg ranga (kotarskim) kojima je odgovarao takav način rada; načelne upute koje su dobivali od »centralnih« organa oni su prosljeđivali bez operacionalizacije. O tome najbolje svjedoči primjer iz spomenute diskusije, koji govori o nesnalaženju osnovnih organizacija ali i o faktorima prijespomenutog birokratskog sistema; »Na primjer za 1. maj kotarevi su dali direktive, da se poput Zagreba i Beograda organizira mimohod pred rukovodiocima, tako da su npr. u Dalmaciji skoro u svakom većem mjestu održali mimohod i narod je prolazio pored tribine na kojoj je sjedio jedan poručnik od vojske i jedan otkupni organ, koji je njima izvlačio krmke«. — Isto kao bilj. 138.

¹⁴⁸ AIHRPH, RK SSRNH, Zapisnik sastanka plenuma Gradskog odbora Narodnog fronta Zagreb, održanog dne 6. IV 1951.

¹⁴⁹ AIHRPII, RK SSRNH, Zapisnik Oblasne konferencije Narodnog fronta u Karlovcu od 15. III 1951.

— praksa rada organizacija ukazivala je na nešto drugo. O tome u Izvještaju stoji: »Česta shvaćanja da je važnije izvršiti otkup ili naplatu poreza, nego održati politički sastanak frontovaca, i na njemu, između ostalog, objasniti mjere koje se provode, zavelo je neke organizacije na čisto tehnicističko rješavanje takvih zadataka i problema. Organizacije često nisu vidjele nedjeljivost političkog rada i objašnjavanja od pojedinih praktičnih, koji su ustvari njegov sastavni dio i ne mogu se uspješno riješiti bez, makar i najosnovnije političke pripreme, odnosno stalnog i kontinuiranog političkog djelovanja preko svih mogućih formi od političkih konferencija, sastanaka i predavanja do rješavanja raznih konkretnih zadataka i problema našeg političkog i društvenog života.«¹⁵⁰

Za jačanje političkog rada u Frontu, u tom se Izvještaju smatra da je bitna aktivnost članova KP, »gdje će komunisti, kao najbolji frontovci, naći konkretan sadržaj svog rada i ostvariti onaj politički utjecaj, koji treba da imaju s masama.«¹⁵¹ I sada se ističe uspjeh frontovskih organizacija u organiziranju raznih lokalnih radnih akcija, ali se u cjelini za organizacije Fronta u to vrijeme može reći da ih je većina izgubila sadržaj rada i dinamiku ostvarenja zadataka i iz onih »dirigiranih« oblasti. »U lutanju i traženju sadržaja rada, dobar dio ih vidi smisao u održavanju masovnih sastanaka, ubiranja članarina i sl.«¹⁵²

Reorganizacija i demokratizacija — dvije najčešće parole iz tog vremena — imale su zadatak oživljavanja frontovskih organizacija. Uz velike promjene u sferi upravljanja privredom i društvom, za to je vrijeme karakteristično i ispunjenje nekih važnijih planova u industriji, i ukidanje otkupa, garantiranog snabdijevanja, uvođenje potpuno slobodne prodaje i dr. što se sve smatralo pogodnom osnovom za slobodnije i samostalnije djelovanje Fronta, a time i solidnom pretpostavkom za pokretanje masa. Međutim, u stvarnosti te su ideje ostajale tek opća formula na kojoj je testirano »staro« i »novo« u radu frontovskih organizacija. Mnoge organizacije kao da su »odahnule« nakon ukidanja presije organiziranosti, jednoobraznosti i stroge discipline u radu, ali je u svijesti frontovaca a posebno organa Fronta ostajao usvojen određeni mentalitet podređenosti. U izvještaju Gradskog odbora Opatije iz rujna 1951. godine, npr., kaže se: »Došlo je po mnogim pitanjima do izmene rada, uvedena je daljnja demokratičnost u radu fronte. Rezultata je bilo pozitivnih i negativnih. Uglavnom politička situacija na terenu u ovom tromjesečju je bila bolja nego prošle godine. To je usledilo u prvom redu radi boljeg ekonomskog stanja a ujedno stoga jer u radu i Fronte i vlasti ima više poštivanja prava čovjeka i slobodnija je diskusija. Treba napomenuti da je rad Fronte uslijed toga opao.[...] Mnogi su frontovci shvatili da demokratičnost je ujedno i nerad Fronte. Međutim tačno je to da se mnoge naše osnovne organizacije nisu još uvijek snašle, mnoge naše osnovne organizacije ne pronalaze nove forme rada koje bi frontovcima odgovarale. Ujedno mi

¹⁵⁰ N. i. mj. bez datuma. — riječ je vjerovatno o materijalu Izvršnog odbora NFH iz 1952.

¹⁵¹ Isto.

¹⁵² »Mjesto i uloga Narodnog fronta«, dok. bez datuma, po sadržaju pripada 1952. — isto. — O takvom pristupu NF govori i diskusija nekog frontovca na kotarskoj konferenciji zagrebačke NF: »Posjedovanje legitimacije i redovito plaćanje članarine jeste stalna veza između organizacije Narodnog fronta i članstva organizacije. Po tome se mjeri disciplina i odanost organizaciji Narodnog fronta«. — Zapisnik sa godišnje (VI) konferencije Kotarskog odbora NF kotara Zagreb, 27. IV 1952. — isto.

smo kroz frontovski rad naučili frontovce da ih aktivisti obilaze, da traže od njih aktivnost. Međutim, sada kada se više ne obilaze, smatraju da ne trebaju raditi.¹⁵³

Istodobno, na tako važnom mjestu kao što je bio sastanak sekretara glavnih odbora NF republika, u travnju 1951. godine, ponovljena je ista ocjena, ovaj puta mnogo jasnije i oštrije — te utoliko još bolje ocrtava »pometnju« u Frontu i u vezi s Frontom: »Karakteristično je za velik broj organizacija Narodnog fronta da nemaju iskristalisan lik Fronta kao političke organizacije, nego se kroz Front slivaju i zadaci vlasti i drugih masovnih organizacija. Otuda pojava da Front vrši razrez poreza, otkup, uključenje radne snage, a pri tome se služi prisiljavanjem.«¹⁵⁴

Koncept Fronta koji je uspostavljen i egzistirao u razdoblju 1948—1950. god., i koji je podrazumijevao i obavljanje, između ostalog, baš takvih poslova izložen je, dakle, oštroj kritici tek sada kada je naslijeđena i usvojena praksa toga modela počela pokazivati otpornost promjenama.

Istodobno, rezultat promjene u načinu djelovanja Fronta u smislu napuštanja nekih njegovih dotadašnjih osnovnih zadataka i metoda rada bili su stavovi o tome da više nema razloga za njegovo daljnje postojanje: »Orijentacijom da se frontovska organizacija riješi krutih oblika statutarnosti i organizacionih šablona, pojavile su se tendencije kod nekih ljudi da pridu likvidaciji Fronta. Ovakva likvidatorska shvaćanja uglavnom proizlaze iz neshvaćanja političkog značaja i uloge NF i gledanja čvrstoće i monolitnosti Fronta, a ne u njegovom političkom utjecaju na mase i osjećaju masa o potrebi pripadanja jednoj takvoj političkoj organizaciji, nego u raznim birokratskim šablonima, kalupima i organizacionim formama, preko kojih se dosada razvijala aktivnost frontovskog članstva (koja je često bila vezana raznim privilegijama i izvjesnom ekonomskom prinudom).«¹⁵⁵

Takva su mišljenja bila obilježje kadrova, uglavnom komunista, koji su Front uvijek instrumentalizirali, te su sada, kada nije po njima bilo ni privrednih ni političkih razloga za postojanje Fronta, smatrali tu organizaciju preživjelim oblikom djelovanja.

Sistematsko i ažurno nastojanje pretvaranja Fronta u autoritativnu, centraliziranu i zatvorenu političku organizaciju u proteklom periodu, imajući pri tome u vidu i funkcioniranje brojnog birokratiziranog aparata, imalo je velike posljedice.

Mnogim se organizacijama činilo nejasnim značenje pojma »demokratizacija«. »Uslijed pogrešnog shvaćanja demokratičnosti i samovoljnog rada odbora, rad je naprosto zamro. Ne osjeća se aktivnost Fronte kao političke organizacije, tako u političkom kao i u ideološkom stanju. Odbori se ne sastaju, a u mnogim slučajevima ni sami odbornici se ne odazivaju i ne dolaze na sastanke, tome je mogući uzrok taj, što su pojedinci bili naučeni na direktive, dok se samoinicijativa nije razvila.«¹⁵⁶ ili: »Demokratizacija se u većini slučajeva

¹⁵³ AIHRPH, RK SSRNH, Analiza rada gradskog odbora Narodnog fronta Opatija od 1. VII do 31. IX 1951. god.

¹⁵⁴ Zapisnik sa sastanka sa sekretarima glavnih odbora Narodnog fronta, održan 5. aprila 1951. godine — na ist. mj.

¹⁵⁵ AIHRPH, RK SSRNH, 1952, nedatirano.

¹⁵⁶ AIHRPH, RK SSRNH, Zapisnik sastanka predsjednika i tajnika osnovnih organizacija NF III rajona Rijeka, 1951, VIII, 22.

shvatila kao anarhija, jer su postala mišljenja da nema više vlasti, nema zakona, prema tome može raditi svako što ga je volja. [...] na sastanku Mjesnog plenuma Narodne fronte mnogi su članovi istoga tužili se da ne znaju što im je zadatak i šta da rade, a naročito u odnosu na demokratizaciju.«¹⁵⁷

Ili, još jedan, drastičan primjer: »Zbog slabog političkog rada Narodnog fronta u nekim selima i krivog tumačenja demokracije i demokratičnosti dolazilo je i do takvih stvari kao npr. u selu Maruševcu, kotar Varaždin, da se zbor birača i frontovska organizacija složi s time da ne treba izvršiti obavezu koja je razrezana za njihovo selo.«¹⁵⁸

Reorganizacija i demokratizacija — kao temeljne postavke rada frontovskih organizacija u 1950. i 1951. — bile su tek sastavne komponente modela Fronta koji će se uobličiti na IV kongresu NFJ/SSRNJ 1953. godine. Neka razmišljanja iz 1952. godine (dokument iz tajništva NFH pod naslovom »Mjesto i uloga Narodnog fronta«) pokazuju da se tada kao ključna pitanja javljaju: odnos Fronta prema društvenim organizacijama, odnos NF i KP, te odnos Fronta prema socijalističkoj izgradnji.

Ta se pitanja očito nadaju kao kritika prakse u kojoj je, npr. nejasan odnos Fronta i raznih društvenih organizacija: »Ima pojava u zadnje vrijeme da se među pojedinim organizacijama u gradovima prosto vodi borba oko toga, čiji su rezultati ili uspjesi u pojedinim radovima, da li AFŽ, NF, ili omladine ili neke druge organizacije.«¹⁵⁹ Tu pojavu treba gledati u kontekstu pokrića rada aparata tih organizacija, ali i potrebe razrješenja njihovog međusobnog odnosa u situaciji kad ni jedna od njih nije mogla pronaći posebne sadržaje rada.

O djelovanju komunista u Frontu u dokumentu se kaže: »Učešće članova KP u radu NF u pravilu je slabo. Isto tako je slaba njihova aktivnost u radu ostalih društava i masovnih organizacija. [...] Njihova aktivnost [...] redovito zaostaje za aktivnošću vanpartijaca.«¹⁶⁰

Opća ocjena o odnosu Partije i Fronta u tom periodu, dana kasnije na Četvrtom kongresu NF 1953. godine, posebno je zanimljiva s aspekta metode djelovanja komunista u Frontu, jer ukazuje na nezaživljenost novog tipa rada i zadržavanje direktivnog načina ostvarivanja odluka: »Mnoge partijske organizacije su često skoro sva pitanja rešavale na svojim sastancima, a onda su gotove odluke prenosile na Front, služeći se njim samo kao instrumentom sprovođenja tih odluka.«¹⁶¹

Najproblematičnijim pitanjima činili su se u to vrijeme uloga i sadržaj rada NF. U situaciji kada se više nije pokazivala potreba za tim da se većina gradskih organizacija bavi organiziranjem i provođenjem velikih radnih akcija i da se seoske orijentiraju na pretežno »svoje« zadatke: ubiranje poreza, otkup, agitacija za odlazak u seljačke radne zadruge, bilo je prilično nejasno kako profilirati sadržaje rada. O tome svjedoči: »Uloga i mjesto NF u gradovima, gdje postoji razvijen kulturni i društveni život i uopće razne mogućnosti

¹⁵⁷ AIHRPH, RK SSRNH, Zapisnik plenuma Kotarskog odbora Narodne fronte Buzet, 1951, IX, 2.

¹⁵⁸ AIHRPH, RK SSRNH (dok. bez dat.), 1951.

¹⁵⁹ AIHRPH, RK SSRNH, »Mjesto i uloga Narodnog fronta«, 1952.

¹⁶⁰ Isto.

¹⁶¹ K. Popivoda, Izvještaj o radu Narodnog fronta Jugoslavije, Četvrti kongres Narodnog fronta/Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Beograd 1953, str. 108.

iživljavanja ljudi, posebno je pitanje koje se u zadnje vrijeme nameće. Postavlja se naime pitanje šta će Front u takovim uslovima raditi. Osim nekih političkih problema koji mogu iskrsnuti i koje treba objasniti, nema nekih drugih posebnih pitanja s kojima bi se direktno trebao baviti NF.¹⁶² Vraćanje nekim sadržajima koje je Front uspješno obavljao neposredno poslije rata činilo se mogućim rješenjem, uz istodobno uvrštavanje nekih sadržaja iz sfere osobnog, građanskog života. U spomenutoj se analizi kaže o tome: »Kulturno-prosvjetni rad, otvaranje ili pokretanje rada čitaonica i knjižnica, gospodarsko prosvjeđivanje, pokretanje i organiziranje rada raznih domaćinskih, krojačkih i zdravstvenih tečajeva, analfabetski i općeobrazovni tečajevi, izgradnja fiskulturnih objekata, briga o radu društava i društvenom životu uopće, komunalna izgradnja, itd., itd., sve su to poslovi koje su do sada mnoge organizacije započele i s njima postigle i lijepe rezultate.«¹⁶³

Tako profiliran, Front je zaista prestao biti politička organizacija, i po određenoj mu ulozi, i po moći koja se u njemu stjecala u vrijeme djelovanja Fronta — koncipiranog kao općenarodna politička organizacija.

O nastojanjima da se Front u takvoj situaciji bar učini prisutnim u društvenom životu govori i opaska iz analize »Mjesto i uloga Narodnog fronta«: »Kad već Front u nekom selu nije pokretač ili organizator neke društvene djelatnosti, čime bi učvršćivao svoj utjecaj na mase i razvijao osjećaj neophodnosti svog postojanja, dovoljno bi bilo (naravno ne u pravilu), da prosto na ovu ili onu akciju nakalemi svoju 'firmu'.«¹⁶⁴

Većina organizacija se, dakle, u toku 1952. godine bavila pronalaženjem adekvatnih sadržaja rada, tj. onim oblicima djelovanja u kojima je mogla doći do izražaja inicijativa članstva. Pretežnu aktivnost orijentirale su na kulturno-prosvjetni plan, lokalne radne akcije manjeg opsega i značenja i na oformljivanje općinskih organizacija NF. Zadaci koje su organizacije usvajale kao buduću djelatnost bili su: djelovanje Fronta kao političke organizacije u najširem smislu (od upoznavanja s vanjskopolitičkom situacijom do tumačenja mjera narodne vlasti), rad u društvenim organizacijama (od raznih tečajeva općeobrazovnog tipa, sudjelovanja u radu prosvjetno-kulturnih društava, rada na odgoju pionira u organizaciji »Naša djeca«, poticanja fiskulturnih aktivnosti do smotri vanarmijskog odgoja).¹⁶⁵ Nedefiniranost koncepta Fronta u to vrijeme najbolje iskazuje općenitost određenja koja mogu poslužiti kao uputa za rad Fronta: »Odnos prema ženi, prema domovini, prema radu, odnos čovjeka prema čovjeku, lične i moralne osobine, sve su to stvari sa kojima se mora baviti frontovska organizacija.«¹⁶⁶

¹⁶² Isto, kao bilj. 159.

¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Isto.

¹⁶⁵ U Zaključcima VI godišnje konferencije NF kotara Zagreb kaže se: »[...] svakodnevno treba objašnjavati političku i ekonomsku liniju naše Partije i vlade i to unutarnju i vanjsku. Odgajati naše ljude da budu svjesni patriote naše domovine, da vole svoj narod, da aktivno učestvuju u izgradnji novog socijalističkog društvenog uređenja i da aktivno učestvuju u organima vlasti. Najenergičnije voditi bitku protiv raznih neprijateljskih elemenata: reakcionarnih popova, informbiraša, mačekovsko-ustaških elemenata i ostataka kapitalizma, kao i protiv raznovrsnih birokratskih tendencija pojedinaca«. — Predlaže se zatim, u okviru borbe protiv špekulacija i krađa: »U svrhu suzbijanja krađa i provala bilo bi dobro, da se po selima organiziraju seoske noćne straže«. — AIHRPH, RK SSRNH, Zapisnik sa godišnje VI konferencije Kotarskog odbora NF kotara Zagreb, održane 27. IV 1952.

¹⁶⁶ Izvještaj Izvršnog odbora NF za Šestu konferenciju Kotara Zagreb, na ist. mj.

Narodni front kao organizacija u to vrijeme sve više počinje razvijati međunarodni aspekt svoga djelovanja, te se NFH pojavljuje, na primjer, kao jedan od popularizatora Rezolucije o načelima borbe za mir, usvojene na Međunarodnom skupu za mir u Zagrebu, u listopadu 1951. godine.

ZAKLJUČAK:

Masovnost i spontanost, kao osnovna organizacijska i politička obilježja Narodnog fronta u neposredno poratnom razdoblju, govore o značaju Fronta kao demokratskog i socijalnog pokreta, koji svoju djelatnost usmjerava ka ostvarenju projekta novog društva. Za to je vrijeme karakteristična raznolikost Fronta u organizacijskom i nešto manje političkom pogledu, ali ga istodobno obilježavaju elementi kojima se identificiraju pokreti: nekoliko osnovnih principa i ciljeva prema kojima stremi organizirana i masovna djelatnost, u ovom je slučaju riječ bila o obnovi zemlje i osiguravanju uvjeta za konstituiranje novoga političkog i društvenog uređenja.

Jasnih i elaboriranih teza o budućnosti Fronta kao političke organizacije u tom vremenu nema, iako Kardeljeva misao potkraj rata da »JNOF nije samo jedna politička forma za danas nego će on biti nosilac prerastanja naše revolucije« govori o uvažavanju značaja Fronta kao jednog od političkih oblika socijalnih promjena. Projekt izgradnje novog društva nije u to vrijeme ni mogao biti detaljno razrađen, jer su postojali hitniji zadaci.

Osnovna su obilježja djelovanja organizacija NFH u tom razdoblju: pretežna aktivnost odvijala se u osnovnim (uličnim i seoskim) organizacijama i u nekim pomoćnim i privremenim oblicima rada. Tip političkog rada bio je neposredna agitacija i aktivizacija, a stil rada takmičenje i povremena intenzivna aktivnost na principu dobrovoljnosti. U strukturi organizacije postojali su raznoliki oblici kao odraz konkretnih potreba. Vertikalna struktura funkcionirala je, ali su odnosi bili vrlo elastični: direktive iz viših organa imale su općenit karakter, njihovo se izvršenje nije kontroliralo, već se pretpostavljala (i postojala) plebiscitarnost.

Iskustva narodnooslobodilačke borbe i uloga Fronta u obnovi zemlje, posebno u organiziranju kampanje za izbore za Ustavotvornu skupštinu, kad je odaziv građanstva bio plebiscitaran, učinila su da se nametne ideja o potpunom instrumentaliziranju Fronta u vrijeme Petogodišnjeg plana i kolektivizacije sela.

Dubina i sveobuhvatnost tih zadataka, uz političke i ekonomske razloge, uvjetovala je da se pomoću fronta, kao pogodnog sredstva, nastojalo uključiti i usmjeriti aktivnost narodnih masa. Front je imao milijunsko članstvo, koje je trebalo dobrom i jakom organizacijom uključiti u proizvodne procese. Koncipiranjem fronta kao političke organizacije, s ustrojstvom i ponašanjem nalik Komunističkoj partiji, ta je organizacija postala politički i praktički organizator svih akcija.

Aparat fronta i oblici njegova djelovanja u to se vrijeme šire, i taj proces zahvaća sve organizacije. Po principu obaveznosti na svim razinama organiziranosti oformljuju se brojne komisije kao oblik rada u svim sferama društveno-ekonomskog i političkog života. Planiranje i evidencija rada kao stil dje-

lovanja oduzimali su organizacijama mnogo vremena kao i samo izvršenje privrednih zadataka. Odnosi na vertikalnoj liniji postaju strogi, tip djelovanja naredbodavni, koji često prelazi u prinudu.

Organiziranost i djelovanje u Frontu izgubili su u to vrijeme mnogo od svoje prijašnje spontanosti, dobrovoljnosti i masovnosti — dijelom zbog socijalnih previranja među seljaštvom — najmasovnijem dijelu Fronta — uslijed oštre porezne politike i kolektivizacije a dijelom i zbog načina rada Fronta kao organizacije. Elementi integrativnosti i funkcije kontrole javnog mnijenja, koje je Front imao u neposredno poratnom razdoblju, potpuno su se izgubili. Pretežan način rada u organizacijama Fronta bio je direktivan bez »rada u masama«, mjere koje su se primjenjivale — često represivne — a masovnost se počela smanjivati, te se rad organizacija svodio na djelovanje organa-
-odbora.

Od sredine 1950. godine nadalje, u duhu novih društvenih promjena, pomoću više reorganizacijskih mjera nastojalo se utjecati na profil Fronta kao političke organizacije. Izvršenje osnovnih zadataka Petogodišnjeg plana i reorganizacija seljačkih radnih zadruga oslobodili su frontovske organizacije privrednih zadataka. Smanjenje golemog birokratiziranog frontovskog aparata i napuštanje krutih oblika organiziranosti bile su neke od mjera kojima se nastojala vratiti vitalnost Narodnom frontu kao političkoj organizaciji. Kako se novi koncept Fronta javlja tek 1953. godine, većina organizacija u periodu do tada bavila se tek tradicionalnim frontovskim zadacima, organizacijski neosposobljena za samostalno i inicijativno djelovanje.

SUMMARY

ORGANIZATION AND FORMS OF ACTIVITY OF THE PEOPLE'S FRONT OF CROATIA BETWEEN 1945 AND 1953

This paper is a contribution to the study of history of the socialist development in Croatia. The author tries to present and explain the activity of the political segment of the society through the development of organizational concept of the People's Front and its functioning, all this in the function of the revolutionary programme of the Communist Party of Yugoslavia.

The paper is based mostly on the studying of archival material, but also on the press from that time and the existing literature.

In the organizational development of the People's Front three phases can be distinguished, so the structure of the present paper follows this approach.

In the period from 1945 to 1947 the People's Front acts parallelly as an antifascist, democratic movement and as its political organization. Although it is statutory defined as a classical political organization, in reality it functions as a flexible, open organization, with no firm intraorganizational relations, with mass and voluntary participation of its members founded on spontaneity. Through different forms of organization the Front is active in restoration of the country and constitution of the political system, realizing the integration in the society.

A model of the national political organization founded in 1947 includes, in the organizational terms, the constitution of the Front similar to the Communist Party — with democratic centralism as its basic organizational principle, with hierarchical relations inside it and closeness towards the outside, where the members' initiative is fading in directive actions. The tasks on carrying out the five-year plan and collectivization of the rural regions transformed the Front into a kind of state organization with its own apparatus, working plan, methods for controlling the carrying out of these tasks.

In 1950, through a series of organizational changes, a new concept of the People's Front was beginning to form, which was at the same time the critique of the previous one and, even more, of its practice: the organizational apparatus was reduced, it was freed of economic duties, intraorganizational relations were democratized. The new model of the People's Front as an organization of associative type was definitely shaped in the process of normative changes connected with the workers' self-management, but the question of its revitalization as a political organization remained open.